

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI**

**M.Ö. I.BİN'DE ANADOLU'DA GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL
MÜHÜRLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Gamze SEZEN

Ankara-2015

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI**

**M.Ö. I.BİN'DE ANADOLU'DA GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL
MÜHÜRLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Tayfun YILDIRIM

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

M.Ö. I. BİN'DE ANADOLU'DA GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL
MÜHÜRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM

Tez Jürisi Üyeleri

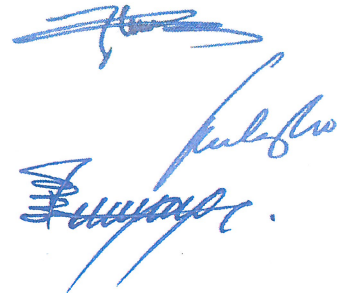
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU

Yrd. Doç Dr. Yiğit ERBİL

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 07.08.2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(01/06/2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Gamze Sezen

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	x
I. GİRİŞ.....	1
I. 1. Amaç.....	1
I. 2. Kapsam.....	1
I. 3. Yöntem.....	1-2
II. MÜHRÜN ANLAMI VE KULLANIM ALANLARI.....	3
II. 1. Mühür Yapım Teknikleri.....	6
III. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL SİYASİ TARİHİ.....	9
III. 1. Geç Asur Siyasi Tarihi.....	9
III. 2. Geç Babil Siyasi Tarihi.....	13
IV. M.Ö. I. BİN'DE GEÇ ASUR -GEÇ BABİL VE ANADOLU İLİŞKİLERİ	18
IV. 1. Yukarı Dicle	21
IV. 2. Geç Hitit Devletleri.....	26
IV.2. 1. Gurgum.....	26
IV.2. 2. Karkamış.....	27
IV.2. 3. Kummuh.....	28
IV.2. 4. Melid.....	31
IV.2. 5. Que.....	31
IV.2. 6. Sam'al	33

IV. 2. 7. Tabal.....	34
IV. 3. Frig Devleti.....	36
IV. 4. Urartu Devleti.....	37
V. ANADOLU'DA GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜRLERİNİN ELE GEÇTİĞİ MERKEZLER VE MEZARLIK ALANLARI.....	42
V. 1. Adilcevaz.....	42
V. 2. Alishar.....	42
V. 3. Boğazköy.....	44
V. 4. Daskyleion.....	45
V.5. Deve Höyük Mezarlığı.....	45
V. 6. Dülük Tepe.....	46
V. 7. Girnavaz.....	47
V. 8. Gözlükule.....	48
V. 9. Kaman Kalehöyük.....	49
V. 10. Karkamış.....	50
V. 11. Kavuşan Höyük.....	51
V. 12. Kinet Höyük.....	52
V. 13. Kültepe.....	53
V. 14. Sakçagözü.....	54
V. 15. Samsat.....	55

V. 16. Sultan Tepe.....	57
V. 17. Tille Höyük.....	58
V. 18. Yunus Mezarlığı.....	58
V. 19. Zeviya Tivilki.....	59
V. 20. Ziyaret Tepe.....	59
V. 21. Satın Alma Eserler.....	60
VI. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜRLERİNİN YAPIMINDA KULLANILAN TAŞLAR.....	61
VI. 1. Akik	61
VI. 2. Bazalt.....	61
VI. 3. Cam	62
VI. 4. Fayans ve Frit.....	62
VI. 5. Kalsedon.....	62
VI. 6. Kireçtaşı ve Mermer.....	62
VI. 7. Klorit.....	63
VI. 8. Kuvars.....	63
VI. 9. Opal.....	64
VI. 10. Riyolit.....	64
VI. 11. Serpantin.....	64
VI. 12. Steatit.....	65
VI. 13. Yeşimtaşı.....	65

VII. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜR TİPLERİ	66
VII. 1. Damga Mühürler	66
VII. 2. Silindir Mühürler	67
VII. 3 .Silindir-Damga Mühürler	68
VIII. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜR YAPIM STİLLERİ	
VIII. 1. Linear	69
VIII. 2. Kesme	69
VIII. 3. Matkap	70
VIII. 4. Modele	70
IX. GEÇ ASUR SİLİNDİR MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULAR	71
IX. 1. Av Sahneleri	71
IX. 1. 1. Ayakta Duran Avcı ve Avı	71
IX. 1. 1. a. Geyik Avı	71
IX. 1. 1. b. Keçi Avı	72
IX.1. 1. c. Boğa Adam Avı	73
IX. 1. 1. d. Kanatlı Boğa Avı	74
IX.1. 1. e. Boynuzlu Yılan Avı	74
IX. 1. 1. f. Grifon Avı	75
IX. 1. 2. Diz Çökmüş Avcı ve Avı	75
IX. 1. 2. a. Geyik Avı	75

IX. 1. 2. b. Sfenks Avı.....	76
IX. 1. 3. Akrep Adamın Akrep Avı.....	77
IX. 2. Mücadele Sahneleri.....	77
IX. 2. 1. Sfenks ve İnsan.....	77
IX. 2. 2. Sfenks ve Kanatlı Cin.....	78
IX. 2. 3. Hayvanların Birbirleriyle Mücadelesi.....	78
IX. 3. Çiftleşme ve Yavrusunu Emziren İnek Sahnesi.....	79
IX. 4. Tapma Sahneleri.....	80
IX. 4. 1. Ayakta Duran Tanrıya Tapma.....	80
IX. 4. 2. Oturan Tanrı veya Tanrıçaya Tapma.....	81
IX. 4. 3. Sembollere Tapma.....	83
IX. 4. 4. Hayat Ağacı Yanında Tapma.....	83
IX. 5. Libasyon Sahnesi.....	84
IX. 6. Tanrı Sahneleri.....	86
IX. 7. Karışık Varlıklar.....	86
IX. 7.1. Akrep Adam.....	86
IX. 7. 2. Boynuzlu Yılan.....	87
IX.7. 3. Kanatlı Geyik.....	87
IX. 7. 4. Kanatlı Ejderha.....	88
IX. 7. 5. İnsan Başlı, Kuş Gövdeli, Aslan Gibi Pençeli Karışık Varlık.....	88
IX. 7. 6. İnsan Başlı, Kuş Gövdeli, Akrep Kuyruklu Karışık Varlık	89

IX. 7. 7. Sfenks	89
IX. 8. Hayvan Sahneleri	89
IX. 8. 1. Kuş	89
IX. 8. 2. Boğa	90
X. GEÇ ASUR SİLİNDİR-DAMGA MÜHÜRLERİNDE	
GÖRÜLEN KONULAR	91
X. 1. Av –Tapma ve Yavrusunu Emziren İnek	91
XI. GEÇ ASUR DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN	
KONULAR	94
XI. 1. Tapma Sahneleri	94
XI. 1. 1. Tahtında Oturan Tanrıçaya Tapma	94
XI. 1. 2. Tapma	95
XI. 1. 3 Tanrı Sembolüne Tapma	95
XI. 2. Tanrı Sembolleri	95
XI.3. Karışık Varlıklar	95
XI. 3. 1. Aslan Demonu	95
XI. 3. 2. Balık Adam	96
XI.3. 3. Kanatlı Demon	97
XI. 3. 4. Sfenks	97
XI. 4. Hayvan Sahneleri	97
XI. 4. 1. Boynuzlu Hayvan	97

XI. 4. 2. Kuş	98
XI. 5. Ağaç	98
XI. 6. Sunak	98
XII. GEÇ BABİL SİLİNDİR MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULAR	99
XII. 1. Av	99
XII. 1. Kanatlı Kahramanın Keçi Avı	99
XII. 2. Tapma	99
XII. 2. 1. Tanrı Sembollerine Tapma	99
XII. 2. 2. Tanrı Sembolleri	99
XIII. GEÇ BABİL DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULAR	100
XIII. 1. Tapma	100
XIII. 1. 1. Ayakta Duran Tanrıya Tapma	100
XIII. 1. 2. Keçi Balık Önünde Tapma	100
XIII. 1. 3. Ejder Önünde Tapma	101
XIII. 1.4. Köpek Önünde Tapma	102
XIII. 1. 5. Sfenks Önünde Tapma	102
XIII. 1. 6. Sembollere Tapma	103
XIII. 2. Karışık Varlıklar	104
XIII.2. 1. Keçi Balık	104

XIII. 2. 2. Aslan Demonu	104
XIII. 3. Semboller	105
XIII. 3. 1. Ankh	105
XIII. 3. 2. Ay	105
XIII. 3. 3. Bel ve Stylus	106
XIII. 3. 4. Kanatlı Güneş Kursu	106
XIII. 3. 5. X Biçimli Standart	107
XIII.3. 6. Yıldız	107
XIII. 3.7. Yıldız ve Ay	108
XIII. 3. 8. Yedi Nokta	108
XIII. 4. Stilize Ağaç	108
XIV. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜRLERİNDE KULLANILAN TANRI SEMBOLLERİ	109
XIV. 1. Akrep	109
XIV. 2. Ay	110
XIV. 3. Eşkenar dörtgen	111
XIV. 4. Kanatlı Güneş Kursu ve Güneş	111
XIV. 5. Keçi Balık	112
XIV. 6. Köpek	113
XIV. 7. Kürek	113
XIV. 8. Stylus	114

XIV. 9. Yıldırım Demeti.....	115
XIV. 10. Yıldız.....	115
XV. SONUÇ.....	117
XVI. KAYNAKÇADA KULLANILAN KISALTMALAR.....	127
XVII. KAYNAKÇA.....	129
XVIII. KATALOG.....	155
XIX. HARİTA, TABLO VE LEVHA LİSTESİ.....	223
XX. HARİTALAR.....	231
XXI. TABLOLAR.....	233
XXII. LEVHALAR.....	236
XXIII. ÖZET.....	280
XXIX. ABSTRACT.....	281

I.GİRİŞ

I.1. Amaç

Tez çalışmasının öncelikli amacı Anadolu sınırlarında ele geçen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin araştırılarak toplu bir derleme oluşturmak ve Anadolu'daki dağılımını öğrenmektir. Ayrıca araştırılan mühürlerin tipolojik ve stilistik özelliklerine bağlı olarak dönemlere göre karakteristik özelliklerini açıklamaktır. Dönemlerine göre ayrılan mühürlerin Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin siyasi merkezleri ve yayılım alanlarındaki bölgelerde ele geçen mühürlerle olan benzerlikleri ve ilişkileri incelenecektir.

I.2. Kapsam

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürler Anadolu'da yapılan sistemli kazılarda ele geçmiş ve müzelere satın alma yoluyla gelmiştir. Araştırmanın coğrafi kapsamını Anadolu sınırları oluşturmaktadır. Araştırılan mühürler Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin hüküm sürdüğü dönemde ve söz konusu devletlerin Anadolu ile siyasi ilişkileri olan bölgelerinde ele geçmiştir. Araştırılan mühürler, Anadolu'nun farklı bölgelerinde ve Anadolu sınırları dışında ele geçen mühürlerle benzerlikleri değerlendirilmiştir.

I.2. Yöntem

Bu çalışma araştırma konumuzun, amaç, kapsam, yöntemin belirlendiği "Giriş" bölümü, mührün anlamı, kullanımı ve yapım tekniklerinin anlatıldığı ikinci bölüm; Geç Asur ve Geç Babil siyasi tarihinin anlatıldığı üçüncü bölüm; Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin Anadolu'da bulunan yerli krallıklarla olan ilişkisinin değerlendirildiği dördüncü bölüm; Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin ele geçtiği kazı ve mezarlık alanlarının tanıtımının yapıldığı

beşinci bölüm; mühür yapımında kullanılan taşların anlatıldığı altıncı bölüm; mühür tiplerinin anlatıldığı yedinci bölüm; mühür yapım stillerinin anlatıldığı sekizinci bölüm; Geç Asur silindir mühürlerinin konulara göre sınıflandırıldığı dokuzuncu bölüm; silindir-damga mühür konularının sınıflandırıldığı onuncu bölüm; Geç Asur damga mühür konularının sınıflandırıldığı on birinci bölüm; Geç Babil silindir mühür konularının sınıflandırıldığı on ikinci bölüm; Geç Babil damga mühür konularının sınıflandırıldığı on üçüncü bölüm; Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde kullanılan sembollerinin özelliklerinin anlatıldığı on dördüncü bölüm; tez konusunu oluşturan mühürlerin değerlendirildiği “Sonuç” bölümü olmak üzere on beş bölümden oluşmaktadır.

Tümevarım yöntemiyle araştırılan bu çalışmada öncelikli olarak Anadolu’da bulunan Geç Asur ve Geç Babil yerleşimleri araştırılmıştır. Araştırılan yerleşimlerde ele geçen mühürler toplandıktan sonra mühürler dönemlerine ve biçimlerine göre ayrılmıştır.

Toplanan mühürlerin yapım malzemesi, tipleri, stilleri incelenerek dönemsellik özellikleri vurgulanmıştır. Tiplere göre ayrılan mühürler alt gruplara ayrılarak sahnelerine göre sınıflandırılmıştır. Sahneler, Anadolu dışında ele geçen mühürlerle karşılaştırılmıştır. Araştırılan mühürlerdeki işlenen sahneler değerlendirilerek dönemler arası farklılıklar ve benzerlikler belirtilmiştir.

Asur saray kabartmaları, duvar resimleri ve diğer tasvirli sanat eserleriyle mühürlerde işlenen sahnelerin benzerlikleri açıklanmıştır. Sahnelerde kullanılan tanrı sembollerinin hangi tanrıyı ifade ettiği anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde, araştırılan mühürlerin Geç Asur ve Geç Babil Devletleri’nin Anadolu’da bulunan yerli krallıklarla ilişkileri doğrultusunda

ele geçtiği belirtilmiştir. Anadolu'daki yerli krallıkların bulunduğu bölgelerde ele geçen mhrlerle aynı döneme tarihlenen Asur etkili arkeolojik ve filolojik veriler sunulurak bölgedeki Asur etkisine dikkat çekilmiştir.

Çalışmada, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ve Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

I.GİRİŞ

I.1. Amaç

Tez çalışmasının öncelikli amacı Anadolu sınırlarında ele geçen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin araştırılarak toplu bir derleme oluşturmak ve Anadolu'daki dağılımını öğrenmektir. Ayrıca araştırılan mühürlerin tipolojik ve stilistik özelliklerine bağlı olarak dönemlere göre karakteristik özelliklerini açıklamaktır. Dönemlerine göre ayrılan mühürlerin Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin siyasi merkezleri ve yayılım alanlarındaki bölgelerde ele geçen mühürlerle olan benzerlikleri ve ilişkileri incelenecektir.

I.2. Kapsam

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürler Anadolu'da yapılan sistemli kazılarda ele geçmiş ve müzelere satın alma yoluyla gelmiştir. Araştırmanın coğrafi kapsamını Anadolu sınırları oluşturmaktadır. Araştırılan mühürler Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin hüküm sürdüğü dönemde ve söz konusu devletlerin Anadolu ile siyasi ilişkileri olan bölgelerinde ele geçmiştir. Araştırılan mühürler, Anadolu'nun farklı bölgelerinde ve Anadolu sınırları dışında ele geçen mühürlerle benzerlikleri değerlendirilmiştir.

I.2. Yöntem

Bu çalışma araştırma konumuzun, amaç, kapsam, yöntemin belirlendiği "Giriş" bölümü, mührün anlamı, kullanımı ve yapım tekniklerinin anlatıldığı ikinci bölüm; Geç Asur ve Geç Babil siyasi tarihinin anlatıldığı üçüncü bölüm; Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin Anadolu'da bulunan yerli krallıklarla olan ilişkisinin değerlendirildiği dördüncü bölüm; Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin ele geçtiği kazı ve mezarlık alanlarının tanıtımının yapıldığı

beşinci bölüm; mühür yapımında kullanılan taşların anlatıldığı altıncı bölüm; mühür tiplerinin anlatıldığı yedinci bölüm; mühür yapım stillerinin anlatıldığı sekizinci bölüm; Geç Asur silindir mühürlerinin konulara göre sınıflandırıldığı dokuzuncu bölüm; silindir-damga mühür konularının sınıflandırıldığı onuncu bölüm; Geç Asur damga mühür konularının sınıflandırıldığı on birinci bölüm; Geç Babil silindir mühür konularının sınıflandırıldığı on ikinci bölüm; Geç Babil damga mühür konularının sınıflandırıldığı on üçüncü bölüm; Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde kullanılan sembollerinin özelliklerinin anlatıldığı on dördüncü bölüm; tez konusunu oluşturan mühürlerin değerlendirildiği “Sonuç” bölümü olmak üzere on beş bölümden oluşmaktadır.

Tümevarım yöntemiyle araştırılan bu çalışmada öncelikli olarak Anadolu’da bulunan Geç Asur ve Geç Babil yerleşimleri araştırılmıştır. Araştırılan yerleşimlerde ele geçen mühürler toplandıktan sonra mühürler dönemlerine ve biçimlerine göre ayrılmıştır.

Toplanan mühürlerin yapım malzemesi, tipleri, stilleri incelenerek dönemsellik özellikleri vurgulanmıştır. Tiplere göre ayrılan mühürler alt gruplara ayrılarak sahnelerine göre sınıflandırılmıştır. Sahneler, Anadolu dışında ele geçen mühürlerle karşılaştırılmıştır. Araştırılan mühürlerdeki işlenen sahneler değerlendirilerek dönemler arası farklılıklar ve benzerlikler belirtilmiştir.

Asur saray kabartmaları, duvar resimleri ve diğer tasvirli sanat eserleriyle mühürlerde işlenen sahnelerin benzerlikleri açıklanmıştır. Sahnelerde kullanılan tanrı sembollerinin hangi tanrıyı ifade ettiği anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde, araştırılan mühürlerin Geç Asur ve Geç Babil Devletleri’nin Anadolu’da bulunan yerli krallıklarla ilişkileri doğrultusunda

ele geçtiği belirtilmiştir. Anadolu'daki yerli krallıkların bulunduğu bölgelerde ele geçen mhrlerle aynı döneme tarihlenen Asur etkili arkeolojik ve filolojik veriler sunulurak bölgedeki Asur etkisine dikkat çekilmiştir.

Çalışmada, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ve Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

II. MÜHRÜN ANLAMI VE KULLANIM ALANLARI

Mühür günümüzdeki imzanın yerini tutan bir kişilik simgesidir. Sahibinin meşru olduğunu belgeler ve mülkiyetin hukuksal açıdan garantisidir. Sümerce NA₄.KIŠİB, Akadça *kunukku* ve Hititçe şiyatar sözcükleri “mühür” anlamını ifade eder¹.

Mühürler yaygın olarak sert bir madde olan taştan yapılmaktadır. Ayrıca kemik, fildişi, fayans, cam, metal, ahşap veya güneşte kurutulmuş kil gibi maddelerden yapılmış örnekleri de bulunmaktadır. Kil veya balmumu üzerine basıldığında kabartma olarak iz bırakması için bezemeler mührü olarak yapılmaktadır; ancak nadir olarak da baskıların kilde gömülmüş olarak görülmesi için bezeme, mührü kabartma olarak işlenmektedir. Mühürleme eyleminde kil en çok kullanılan mühürleme aracıdır. Mühürleme eylemi çuval, kese, kutu, sepet gibi eşyaların üzerine, depolama odalarının kaplarına bağlanan kil parçalarına, kapların üretimi esnasında kabın üzerine güvenilirliği sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Bazen özel olarak biçimlendirilmiş kil parçaları nesnelere veya belgelere de bağlanmaktadır. Söz konusu mühürlenmiş kil parçalara *bulla* denilmektedir².

Önasya’da M.Ö. 7. Bin’den itibaren mühürleme eylemi güvenilirliği kanıtlamak, mülkiyeti belirtmek, yasal işlemlerde ortaklığı göstermek ya da hırsızlığa karşı malları korumak amacıyla kullanılmıştır. En erken damga mühür kullanımı Seramiksiz Neolitik Dönem’den (PPNB) itibaren Ras Shamra, Tell Bouqrash, Tell Sabi Abyad, Gürcü Tepe gibi yerleşimlerden bilinmektedir. Erken döneme ait bu mühürler genellikle yumuşak taşlardan yapılmışlardır ve

¹ Erkanal, 1997, s.1114.

² Collon, 1990, s.14-15.

baskı yüzeylerinde geometrik desenler bulunmaktadır. Hayvan biçimli mühürlerin ve mezarlarda ele geçen örneklerin, kötülüklerden korunmak ve şans getirmesi için amulet olarak kullanıldığı da düşünülmektedir³. Pişmiş toprak damga mühürler Neolitik Dönem’de Byblos, Halula ve Anadolu’da Çatalhöyük’te çok sayıda örnekle temsil edilmektedir. *Pintadera* olarak adlandırılan mühürlerin üzerinde geometrik desenler bulunmaktadır ve bu mühürlerin idari sistemde kullanıldığı düşünülmemektedir⁴. Bunlar muhtemelen vücuda, ekmeğe ya da kumaş üzerine baskı yapmak amacıyla kullanılmışlardır. Mühürlerin kontrol sistemi amacıyla kullanıldığını gösteren örnekler Geç Seramikli Neolitik Dönem’de (M.Ö. 6300) Tell Sabi Abyad ve Güneydoğu Anadolu’da bulunan Hakemi Use yerleşiminde ele geçen baskılardan bilinmektedir⁵.

Ubeyd Dönemi’nde Tepe Gawra ve Değirmentepe yerleşimlerinde ele geçen damga mühür baskılarında stilize olarak tasvir edilmiş insan ve hayvan betimleri görülmektedir⁶. Uruk Dönemi’ne gelindiğinde ticari amaçlı depolanan mallarda bullaların üzerindeki baskılar bu mühürlerin artık yönetsel amaçla kullanıldığını kanıtlamaktadır⁷.

Kil topaklarını ve tabletleri mühürlemek için damga mührü göre daha geniş alanda ve daha hızlı bir şekilde mühürlemek için yeni bir mühür formu geliştirilmiştir. Bu yeni geliştirilen mührün formu silindirdir. Genellikle taştan yapılmışlardır ve kil üzerinde yuvarlandığında üzerindeki bezemeler tekrarlanır. Yaklaşık M.Ö. 3500’de silindir mühür kullanımıyla ilgili kanıtlar Uruk ve Susa

³ Pitmann 1987, s.11; Schmidt 2007, s.90, 101, res. 22.

⁴ Duistermaat 2012, s.4-6; Duistermaat 2010, s.178.

⁵ Duistermaat 2012, s.10; Özkan 2011, s.148.

⁶ Stein 2010, s.28.

⁷ Porada 1993, s.563; Duistermaat 2012, s.6.

kentlerinden gelmektedir⁸. Silindir mühür kullanımı yazının kullanılmasıyla beraber yaygınlaşmış ve Mezopotamya'dan çivi yazısını alan ve kullanan devletlerin silindir mühür kullanımında artış başlamıştır⁹. Bu dönemde Suriye, İran ve Mezopotamya'da silindir mühür kullanılırken Anadolu'da yoğun olarak damga mühür kullanımı devam etmektedir. Ancak Alishar¹⁰, Seyitömer¹¹, Kültepe¹², Truva¹³ gibi merkezlerde ele geçen silindir mühürler ithal örnekleri oluşturmaktadır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelmesiyle beraber Anadolu'da silindir mühür kullanımı ve yapımı başlamıştır. Ancak Asurlu tüccarların Anadolu'dan ayrılmasıyla beraber Anadolu'nun asıl mühür şekli olan damga mühür kullanımı tekrar başlamıştır¹⁴.

Silindir mühürlerin kullanımının artmasıyla beraber mühür yapımı önemli bir yere sahip olmuş ve mühür yapan kişiler toplumda ayrıcalıklı bir konuma gelmişlerdir. Sümer'de *burgul*, Akad'da *pur-kullu* olarak bilinen mühür kesiciler hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Hurrili "Ehluva" adlı bir mühür kesici M.Ö. 1700'de Alalah yerleşiminden bilinmektedir¹⁵. Kişisel veya atölye üretimlerinde yıllar, hatta nesiller izlenebilir; ancak mühür kesicilerinin nasıl çalıştığı konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır.

Eski Babil Dönemi yazıtlı mühürlerinin çoğunda ilk önce bezemeler işlenir, sonra müşteri istediği bezemeyi seçer ve yazıt için boş bırakılan yere

⁸ Porada 1993, s.563.

⁹ Collon 1997, s.11-12.

¹⁰ Von der Osten 1937, fig 186.

¹¹ Bilgen, Coşkun ve diğerleri 2012, s.245.

¹² Özgüç 1986, fig. 3.

¹³ Schliemann 1881, Nr.503

¹⁴ Özkan 2011, s.148.

¹⁵ Collon 2006, s.10.

kendi seçtiği yazıtı yaptırdı. Mühürlerin yapım aşamasında üzerine yazılacak olan yazıtların katipler tarafından işlenmiş olabileceğinden dolayı katipler ve mühür yapanlar beraber çalışmış olmalıdırlar. Mührü yapan usta değiştiğinde mühür kalitesinin de değiştiği bilinmektedir. En başarılı olan mühür ustaları değerli taşları işlemiş ve yüksek rütbeli alıcılara çalışmış olmalıydılar. Olasılıkla onlar toplumun itibarlı bir üyesiydiler ve bir mühür kesici tanrıçaya güzel bir mühür adamak için uygun bir pozisyona sahipti. Bazı atölyeler tek bir hammadde veya tek boyutta mühür tercihi gösterirken, bazıları da tek bir tasarımda veya çeşitli yollarla bir araya getirdikleri motiflerin bir grubunda uzmanlaşmış olmalıdırlar¹⁶.

Silindir mühür üç bin yılı aşan bir süre kullanılmıştır ve çivi yazılı tabletlerin yerini başka malzemelerin üzerine yazılan alfabenin almasıyla beraber kullanımı sona ermiştir. Silindir mührün kullanımının azalması ve yok olmasıyla damga mühür kullanımı artış göstermiştir¹⁷.

II. 1. Mühür Yapım Teknikleri

Mühür yapımında obsidiyen, çakmaktaşı, zımpara taşı, bakır, kalaylı bronz ve demir gibi maddelerden yapılmış aletler kullanılmıştır. Mührün yapılması sırasında ince kuma zeytin yağı ve su gibi maddeler karıştırılarak aşındırma amacıyla mühür yapım aletleriyle beraber uygulanmıştır.

Mühür kesme teknikleri birbirinden farklı karakter göstermektedir. Bunlar; *micro chipping* yöntemi, el ile tutulan bir alet ile kesme yöntemi, matkap yöntemi ve çark ile kesme yöntemidir¹⁸.

¹⁶ Collon 2006, s.102-103.

¹⁷ Collon 1990, s.14-15.

¹⁸ Sax, Mcnabb, Meeks 1998, s 3-4.

Micro chipping yönteminde mühür bir yere sıkıştırıldıktan sonra elde tutulan sivri uçlu bir alet ile doğrudan veya dolaylı olarak defalarca çekiçlenerek işlenirdi. Sivri uçlu taş aletler dolaylı olarak kullanılan araçlardır ve elde tutularak kullanılmaktadırlar. Bu uygulamada küçük çakmaktaşı bıçaklar rötüş yapmak için kullanılmışlardır. *Micro chipping* yönteminin kullanımı Cemdet Nasr Dönemi'nden Orta Asur Dönemi'ne kadar devam etmiştir.

Kazıma yönteminde, kullanılacak olan alet mührün yüzeyinden aşağı doğru baskı yapılarak ileri ve geri hareketlerle işlenir. Bu yöntem Eski Asur Dönemi'nden Geç Asur ve Geç Babil Dönemi'ne kadar mühür yapımında yoğun olarak uygulanmıştır.

Gouging (oyma) yönteminde alet hammaddeye 45 derece açıyla temas ettirilir ve ileri doğru kuvvetli şekilde aşağı doğru baskı yapılarak tek kesme hareketini içerir. Kalaylı bronz aletler dolaylı vurma yönteminde kullanılan başlıca alettir. Mührü kesen metal çubukların uçlarından biri düzleştirilmiş kare veya yuvarlaktır. *Gouging* yöntemi, çizme tekniğinde uygulanan başlıca metottur¹⁹. Metal kesiciler 6 cm uzunluğunda kare veya yuvarlak çubuklardan hazırlanır²⁰.

M.Ö. 18. yüzyıldan itibaren mühür yapımında matkap tekniğiyle beraber çarkla kesme yöntemi de uygulanmıştır. Çarkla kesme, bakır bir çarkın

¹⁹Sax, Mcnabb, Mekks 1998, s 4-5.

²⁰A.g.e., s.6

ince bir çubuğun aksında döndürülmesiyle uygulanır²¹. Bu yöntem Eski Babil Dönemi'nden Akamenid Dönem'e kadar yoğun olarak kullanılmıştır²².

Matkap tekniğinde el ile yapılan hızlı ve güçlü bir baskı sonucunda oluşan salınım hareketi gerçekleştirilir. İlk olarak taş bir aletle temas edilecek malzemedeki haç biçimindeki işarete matkap ucu yerleştirilir²³. Delikler elde tutulan aletin dikeyden ziyade eğik olarak tutulmasıyla genişletilir. Bu yöntemde kuvars ya da zımpara taşı kumu ve yağ ek aşındırıcı madde olarak kullanılmıştır²⁴. Mühür yapımında yay matkap kullanımı Uruk Dönemi'ne tarihlenen mühürlerde görülmektedir. Mısır'da bulunan Thebes'te Rekh-mire'nin mezarında ve M.Ö.2000'e tarihlenen bir duvar resmindeki sahnede yay matkabının kullanımı tasvir edilmiştir²⁵. M.Ö. 2500'de (Beşinci Hanedan) Sakkara'daki duvar resminde oturan bir erkek elinde tuttuğu matkap ile mühür yaparken, karşısında duran ayakta duran erkek ise içinde aşındırıcı maddelerin bulunduğu bir çanta tutarken resmedilmiştir²⁶.

²¹ Sax, Meeks 1994, s.156, fig.2.

²² Sax, Meeks, Collon 2000, s.159.

²³ Sax, McNabb, Meeks 1998, s.8.

²⁴ A.g.e. s.7.

²⁵ Gorelick ve Gwinnett 1981, s.16, fig. 2.

²⁶ A.g.e. s.24, fig. 9/a-b.

III. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL SİYASİ TARİHİ

III. 1. Geç Asur Siyasi Tarihi

Geç Asur İmparatorluğu Mezopotamya'da M.Ö. 1000'den M.Ö. 600'e kadar bölgenini en güçlü devletlerinden birisidir. Bu dönemde Asur sınırlarını Zagros'lardan Doğu Akdeniz'e, Güneydoğu Anadolu ve Basra Körfezi'ni de içine alan bütün Yakındoğu'yu (Harita 2) hakimiyeti altına almıştır²⁷. İmparatorluğun kuruluşu iki ana gelişim evresine ayrılmaktadır. İlk Asurluların Orta Asur Devri'nde (yaklaşık M.Ö.1300-M.Ö.1100) elinde tuttuğu Yukarı Mezopotamya'daki topraklarını yeniden elde ettiği ve çevresindeki bölgeleri hakimiyet altına aldığı M.Ö. 934'ten M.Ö. 745'e kadar olan dönemdir.

İkinci evrede ise M.Ö. 745'ten yaklaşık M.Ö. 610'a kadar Asur İmparatorluğu sınırlarını genişletmiş ve yaklaşık M.Ö. 610'da Asur İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar sınırlarını korumuştur.

Geç Asur Dönemi II. Asur-dan zamanından (M.Ö.934-M.Ö.912) itibaren başlamaktadır. Kral, sınırlarını korumak için kuzeyinde yer alan Kadmuğu Devleti'nin kralını öldürmüştü ve yerine kendine bağlı bir beyi tahta getirmiştir. Asur'un batısında yer alan Aramiler ile mücadele edilmiş ve sınırlar güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

II. Adad Nirari (M.Ö.911-M.Ö.891) Habur Irmağı'nın batısına savaş açarak Husurina (Sultantepe) , Guzana (Tell Halaf) ve Nasibina (Nusaybin) şehirlerini zapt etmiş ve Babil topraklarına seferler düzenlemiştir. Ancak Babil'e düzenlediği seferler başarılı olamamıştır.

²⁷ Parker 2001, s.1.

II. Tukulti Ninurta Dönemi (M.Ö.890-M.Ö.884) Asur Devleti'nin çekirdek bölgedeki siyasi egemenliğini sağladığı ve giderek güçlendiği bir dönemdir. Kralın kısa hükümdarlık döneminde, Bit Zamani kralına karşı zafer kazanılmış ve bu sayede kuzeybatıdan Anadolu'ya ulaşan önemli bir güzergah ele geçirilmiştir. Kral, Dicle'yi aşarak Samarra bölgesine, güneyde Dur Kurigalzu ve Sippar'a ulaşmıştır. Fırat boyundaki zengin devletlere doğru batı seferleri düzenlemiştir²⁸.

II. Aurnasirpal Dönemi'nde askeri seferler ve siyasi olaylar yazılı belgelerde anlatılmaktadır. Söz konusu belgeler sayesinde dönem hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olunması açısından Mezopotamya tarihinin en önemli çağlarından biridir. Kralın Lübnan Dağları'na, Karkamış'a ve Urartu'ya yaptığı seferler anlatılmaktadır. Yazıtlarında Kaşiyari Dağları'nın aşılması, Tuşhan'ın zapt edilmesi ve Nairi ülkelerinin adı geçmektedir²⁹. II. Aurnasirpal Bit Zamani ülkesinden vergi almıştır. Kral Nimrud kentini yeniden inşa etmiş, yeni saray ve tapınaklar yaptırmıştır³⁰.

II. Aurnasirpal'in oğlu ve halefi III. Salmanasar (M.Ö. 858-M.Ö.824) tahta çıktığında Asur'un denetimi altındaki kuzeye giden yollar üzerinde bulunan Karkamış, Pattina, Sam'al, Que ve Hilakku gibi devletler ile antlaşmalar yapmıştır. Kral, Bit Adini'yi ele geçirmiş ve Fırat'ın geçiş yolu üzerinde bulunan Til Barsip'in adını " Salmanassar Limanı" (Kar-Şulman-aşeredu) olarak değiştirmiştir. Nimrud'da bulunan siyah obeliskte tasviri de bulunan İsrail kralı Yehu'dan haraç almıştır. Bu dönemde Van Bölgesi'nde

²⁸ Kuhrt 2010, s.123-124.

²⁹ Grayson 1991, s.202-203.

³⁰ A.g.e., s.212.

giderek güçlenen Urartu Asur için tehlike oluşturmaya başlamış ve bunun üzerine kral Urartu Devleti'ne karşı seferler düzenlemiştir. Asur içinde başlayan iç karışıklıklar sonucunda kral tahttan indirilmiştir.

III. Salmanassar'ın son yıllarında çıkan ayaklanmaların sonucu oğlu V. Şamşi-Adad'ın (M.Ö 823-M.Ö. 811) tahta çıkması engellenmek istenmiştir. Kral, tahta çıkmak için savaşmış ve Babil'in desteğiyle tahta çıkmıştır. Ancak V. Şamşi Adad, Babil kralını tahttan indirmiş ve şehri yağmalamıştır. Kral ayrıca Nairi üzerine sefer düzenlemiştir.

V. Şamşi-Adad'ın oğlu III. Adad Nirari (M.Ö 810-M.Ö.783) Asur tahtına çocuk yaşta çıktığı için devleti ilk beş yıl kralın annesi olan Şamuramat'ın (Semiramis) yönettiği bilinmektedir. III. Adad Nirari'nin krallığı dönemine ait çok fazla belge bulunmamaktadır. Kral döneminde yapılan askeri seferler emrindeki komutanlar tarafından yapılmıştır³¹.

III. Tiglat Pileser Dönemi'nde (M.Ö.745-M.Ö.727) önemli bir güç olan Urartu ile savaşılmıştır. Arpad kralı Mati'el'in Asur'a karşı oluşturduğu koalisyonu Urartu kralı III. Sarduri, Melid kralı Sulumeli, Gurgum kralı Tarkhuara ve Kummuh kralı Kuštaşpi katılmıştır. Asur bu koalisyonu yenmiştir. Kral, Urartu ülkesinde Tuşpa'ya kadar ilerlemiş ve M.Ö. 734'de Suriye, Fenike ve Mısır'da bulunan önemli kentleri ele geçirmiştir³². Keldani kralı olan Mukin zeri'nin Babil tahtına geçmesi sonucunda III. Tiglat Pileser Babil üzerine yürümüş ve kenti ele geçirmiştir.

V. Salmanasar'ın (M.Ö.726-M.Ö.721) Samaria'yı ele geçirdiği bilinmektedir ve kralın siyasi faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

³¹ Kuhrt 2010, s.142-145, 148.

³² Grayson 2008, s.74-77.

II. Sargon (M.Ö.722-M.Ö.705) Dur Sarrukin (Khorsabad) kentini kurmuştur. Bu dönemde Suriye ve Filistin’de isyanlar başlamıştır. İsyen eden krallıklar içinde Hama kralı Yaudi’nin de adı geçmektedir. II. Sargon Asur’daki hakimiyetini güçlendirdikten sonra Babil, Elam ve Mısır üzerine de seferler düzenlemiştir. Anadolu’da Urartu ve Muşkili Mita üzerine seferler düzenlenmiştir. Bu dönemde Que Devleti Asurlu ve yerli bir idareci tarafından yönetilmektedir. Tabal ve Melid Devletleri ise yerli krallar tarafından yönetiliyordu ve bu devletler Asur ile işbirliği içine de girmektedirler. Karkamış kralı Pisiris’in kışkırtmasıyla Midas’ın da girdiği savaşı Karkamış kralı kaybetmiştir. Bunun üzerine Sargon burayı Asur vilayeti haline getirmiştir³³.

Senharip’in Dönemi’nde (M.Ö.704-M.Ö.681) Babil’deki siyasal karışıklıklar ve sınır savaşlarıyla uğraşmıştır.

Eserhadon (M.Ö.680-M.Ö.669) ülkenin sınırlarını güvence altına almakla uğraşmıştır. Bu dönemde Mısır’ın Filistin’i kışkırtması sonucunda M.Ö 671’de Asur ordusu Memfis’i zapt etmiştir³⁴. Asurbanipal Dönemi’nde (M.Ö. 668-M.Ö.635) Mısır’a olan askeri seferler artmış. Ayrıca, Suriye ve Filistin üzerine de seferler düzenlenmiştir. M.Ö.612’de Medlerin ve Babillilerin oluşturdukları koalisyon sonucunda Asur, Nimrud ve Ninive kentleri yakılıp yıkılmıştır. M.Ö.605’te Asur İmparatorluğu’nun büyük bölümü Güney Mezopotamya’daki siyasal merkeziyle birlikte Geç Babil hanedanlığının eline geçmiştir³⁵.

³³ Grayson 2008, s.74-77.

³⁴ Kuhrt 2010, s.142-145, 158.

³⁵ A.g.e. s.213.

III. 2. Geç Babil Siyasi Tarihi

Asur ve Babil kültürel ve tarihsel olarak birbiriyle yakın ilişkili olan iki devlettir. Babil yazılı kaynaklarının eksikliğinden dolayı M.Ö. 2. Bin'den itibaren Asur ve Babil arasındaki ilişkileri kanıtlayan belgeler Asur'da ele geçen yazılı kaynaklardan oluŐmaktadır³⁶. M.Ö.900-M.Ö.745 arasında Babil tarihindeki olaylar yetersiz belgelenmiŐtir ve M.Ö.744-M.Ö.620 arasındaki Babil'de ve Asur'da ele geçen yazılı metinler sayesinde Babil ülkesindeki dönemin koŐulları daha iyi bilinmektedir³⁷. M.Ö. I. Bin'in başlarında Babil siyasi gücü zayıf merkezi devletler, yarı bağımsız kentler, güçlü kabileler arasında parçalanmıŐtır. Ancak yerleşimin dini açıdan pozisyonu hala devam etmektedir. Babil kenti bu dönemde ekonomik ve siyasi açıdan güçsüz olduğu için uluslararası ticarete de çok fazla rol oynayamamıŐtır. Dönem boyunca Geç Asur İmparatorluğu Asur'un güneybatısının hemen hemen tamamına hakimdir. Asur ordusu ve politikası sayesinde Babil tekrar yenilenme dönemine girmiŐ ve kent tekrar Asur yönetimi altında ekonomik baŐarılar kazanmıŐtır³⁸.

M.Ö. 9. ve M.Ö. 8. yüzyıl arasındaki güçlü Asur kralları güneydeki Borsippa, Babil ve Kutha gibi kutsal kentlere saygı duymaktadır. Krallar bu kentlerdeki kutsal alanlara ve tapınaklara hediyeler armağan etmektedir. III. Salmanassar (M.Ö.858-M.Ö.824) Babil ile olan eski antlaŐmaları yenilemiŐ ve Babil'in veliaht kralı olan Marduk zakir shumı'yi daha geçen erkek

³⁶Galter 2007, s.528.

³⁷Kuhrt 2010, s.259.

³⁸Brinkman 2008, s.1.

kardeşine karşı korumuştur. III. Salmanasar'ın Kalhu'daki taht kaidesinde bu anlaşma merkez sahnede iki kralın el sıkışmasıyla gösterilmektedir.

III. Salmanassar'ın oğlu V. Şamşi-Adad'da (M.Ö.823-M.Ö.810) Babil'de çıkan isyanları bastırarak Babil'e yardım etmiştir. Ancak bir süre sonra Şamşi Adad Babil'i işgal etmiş ve kenti yağmalamıştır. III. Adad Nirari'nin ölümünden sonra Asur'da yaşanan karışıklıkları fırsat bilen Keldanili olan Bit Yakın Devleti'nin yöneticisi Eriba-Marduk (M.Ö.770) Babil tahtını ele geçirmiştir. Nabu Nasır'ın (M.Ö.747-M.Ö.734) kral olmasıyla beraber Babil kronikleri daha iyi bilgi vermektedir. Nabu-nasır'ın (Nabonassor) krallığından sonra tahta oğlu Nabu-nadin-zeri (M.Ö.733-M.Ö.732) geçmiştir. Kısa bir süre sonra kral taşra yöneticisi olan II. Nabu şumu ukin (M.Ö.732) tarafından öldürülmüştür. Babil'deki karışıklıklardan yararlanan Keldani Devleti olan Amakanu'nun kralı Nabu-mukin-zeri (M.Ö.731-M.Ö.729) kendini Babil kralı ilan etmiştir. Bunun üzerine III. Tiglat Pileser Babil üzerine yürümüş ve tahtı ele geçirmiştir³⁹. III. Tiglat-Pileser Dönemi'nin (M.Ö.744-M.Ö.727) sonuna kadar Asur ve Babil arasındaki iyi ilişkiler devam etmiştir. I. Tukulti Ninurta'dan sonra Babil tahtına çıkan ilk Asur kralıdır. III. Tiglat Pileser Dönemi'nden sonra tahta çıkan diğer krallar da Tiglat Pileser'in politikasını izlemişlerdir⁴⁰.

II. Sargon Dönemi'nde kral Asurdaki gücünü korumak için uğraşırken, Keldanili Marduk-apla-iddina II (M.Ö.721-M.Ö.710) Babil tahtına geçerek Babil kralını olduğunu ilan etmiştir.

³⁹ Kuhrt 2010, s.266; Brinkman 2008, s.25.

⁴⁰ Galter 2007, s.531.

II. Sargon Babil'e girdiğinde Keldanili Marduk-apla-iddina II kendini Babil kralı ilan etmiş ve Babil'in hakimiyeti için savaşımaya başlamıştır. II. Sargon M.Ö. 710'da Babil'e girdiğinde Babilliler tarafından kurtarıcı olarak karşılanarak geleneksel bir ayrıcalığı olan Uruk ve Ur kentleri Asur hakimiyetini kabul etmiş ve Asur'un sadık müttefikleri olmuşlardır⁴¹.

Senharip Dönemi'nde çıkan isyanlar sonucunda kral Babil'den yönetici olmadan ayrılmıştır. Babil toprakları bu dönemde harap bir şekilde bırakılmıştır. Babil kronikleri bu dönemde bir kralın varlığıyla ilgili bir bilgi vermemektedir.

Eserhadon Dönemi'nde (M.Ö.680-M.Ö.669) Asur İmparatorluğu'nun Babil politikası değişmiş ve iki ülke arasında daha iyi ilişkiler kurulmuştur. M.Ö. 672'de Eserhadon, Asur ve Babil'in yönetimini ikiye ayırmıştır. Kral, Babil'in yönetimini Shamash-shumu-ukin'e, Asur'un yönetimini Asur Banipal'e vermiştir⁴². Eserhadon'un M.Ö. 669'da ölümünden sonra Babil tekrar bağımsız olmuştur. Asurbanipal'in krallığının başlarında (M.Ö.668–M.Ö.631/M.Ö.627) Babil üzerinde babasının siyasetini uygulamıştır. Tanrı heykellerini Babil'e göndermiştir. Ayrıca, kral Babil şehirlerinde ve tapınaklarında vergi muafiyeti uygulamıştır. M.Ö. 652'de Shamash-shumu-ukin Araplardan ve Elamdan destek alarak Asurbanipal'e karşı isyan etmiştir⁴³. Asurbanipal Babillileri ikna edip kardeşini dinlememelerini belirtmiş; ancak başarılı olamamıştır. Aralarındaki savaş dört yıl sürmüş ve iki yılı aşkın süren

⁴¹ Galter 2007, s.532.

⁴² Brinkman 2008, s.25.

⁴³ A.g.e. s.60

kuşatmadan sonra Babil (M.Ö.648) alınarak yağma edilmiş ve Shamash-shumu-ukin öldürülmüştür.

Ticari belgelere göre Asurbanipal, Babil tahtına Kandalanu'yu (M.Ö.647-M.Ö.627) atamıştır⁴⁴. Kandalanu'nun yönetimi boyunca ülkenin ekonomik gücü artmıştır; ancak kral olarak yaptığı faaliyetler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kralın M.Ö.627'de Asurbanipal ile aynı yılda öldüğü bilinmektedir⁴⁵.

Kandalu'nun ölümünden sonra Babil tahtına Nabopolassar geçmiştir. Kral, Babil'de kurduğu egemenliğin sınırlarını büyütmüş ve Asur'a saldırarak Asur İmparatorluğu'nun önemli kentlerini ele geçirmiştir. Nabopolassar'ın ardından gelen Nabukadnezar yetenekli bir ordu komutanı ve sert bir yöneticidir. Kral, Mısır'a karşı bir sefer düzenleyerek Kudüs'ü ve Karkamış'a yerleşen Mısırlılara karşı savaşarak Karkamış'ı ele geçirmiştir. Babil Devleti'nin sınırlarını Hama'ya kadar genişleten Nabukadnezar sefer sırasında babasının ölmesiyle Babil tahtına geçmiştir. Nabukadnezar'ın krallığının sekizinci yılında (M.Ö. 597-M.Ö.596) Karkamış'a kadar seferler (Harita 3) düzenlenmiştir⁴⁶. M.Ö. 596'da doğuda Elam üzerine tek bir sefer düzenlenmiştir. Bu dönemde Elam'daki siyasi durumun nasıl olduğu açık değildir; ancak Susa'da ele geçen bir arşiv M.Ö. 6. yüzyılda saraya bağlı bir idare olduğunu kanıtlamaktadır. Üzerlerinde Nabukadnezar'ın adı yazılı tuğlaların bulunması kısa bir dönem de olsa kralın buradaki hakimiyetini göstermektedir.

⁴⁴ Galter 2007, s.532.

⁴⁵ Brinkman 2008, s.60.

⁴⁶ Wiseman 2008, s.231-234.

Babil kronikleri M.Ö.594'ten sonra muhafaza edilmediğinden dolayı bu dönemle ilgili bilgiler Eski Ahit'ten gelmektedir. Bu belgelere göre kralın Mısır ve Yehuda ile ilişkilerinin sürdüğü anlaşılmaktadır⁴⁷. Nabukadnezar'ın ölümünden sonra tahta oğlu Amel Marduk (M.Ö.561-M.Ö.560) geçmiştir. Kral iç karışıklıklarla uğraşmış ve Amel- Marduk ikinci yılında kardeşi Neriglissar tarafından suikasta uğramıştır. Tahtta üç yıl kaldığı bilinen Neriglissar'ın (M.Ö.559-M.Ö.556) Lidya'ya sefer yaptığı bilinmektedir.

Neriglissar'ın oğlu Labaşi Marduk tahtta yaklaşık bir veya iki ay kaldıktan sonra Babil ileri gelenleri tarafından düzenlenen bir suikastla tahttan indirilmiştir.

Tahta çıkan Nabonidus'un Babil kraliyet ailesiyle kan bağı olmadığı bilinmektedir. Kral, M.Ö. 609 yılında Medler ve Babiller tarafından tahrip edilen Harran bölgesinde tapınaklar inşa ettirmiştir. Bu dönemde, Kuzey Suriye ve Babil'den Mısır'a giden ticari yollar üzerindeki önemli merkezler ele geçirilmiştir. Arabistan'a seferler düzenlenerek Teima hakimiyet altına alınmıştır. Babil'e Pers kralı Kyros tarafından doğudan gelen baskıların başlamasıyla kral Babil'e geri dönmüştür. Kral'ın yokluğunda ülkeyi oğlu Bel şar usur yönetmiştir⁴⁸. Pers ordusu hiçbir savaş yapmadan Babil'e girerek Bel şar usur'u öldürmüştür ve sonra Nabonidus Pers ordusuna teslim olmuştur. Babil Pers yönetimi altına girmiştir.

⁴⁷ Kuhrt 2010, s.282-283.

⁴⁸ Wiseman 2008, s.247-250.

IV. M.Ö. I. BİN'DE GEÇ ASUR-GEÇ BABİL VE ANADOLU İLİŞKİLERİ

Asur Devleti M.Ö. I. Bin'de Yakındoğu'nun büyük bir kısmını egemenliği altına almıştır. Konumu itibariyle zengin tarım arazilerine ve Güney Mezopotamya'yı Kuzey Mezopotamya'ya bağlayan nehir yoluna sahip olan Asur, stratejik olarak önemli bir yere sahiptir. Bölgenin maden, ahşap, taş gibi doğal kaynaklar açısından yetersiz oluşu ihtiyaç duyulan ürünler için dışa bağımlılığa sebep olmuştur. Bu sebeple Asur Devleti ekonomik ihtiyaçlarını; ticaret, ganimet, haraç ya da ürünün mevcut olduğu bölgeyi denetim altına alarak karşılamaktadır⁴⁹. Asur'un istilacı bir devlet olmasından dolayı özellikle daha zayıf olan devletleri işgal, zorlama veya diplomasi ile kontrolü altına almaktadır. Böylece geniş ve kültürel olarak farklı bölgelerde egemenliğini sürdürebilmektedir⁵⁰.

Eski Asur Dönemi'nde ticarete dayalı olan ve işgal amaçlı olmayan ilişkilerin Geç Asur Dönemi'nde köklü değişiklikler geçirdiği gözlemlenmektedir. Asur önce Doğu Anadolu'ya sonra da Anadolu'nun tamamına egemen olmayı ve Akdeniz ticaretini ele geçirmeyi hedeflemiştir⁵¹.

Asurluların çevre bölgelere birincil baskınlarının amacı o bölgeyi ele geçirmek değil, onun yerine muhalif bölgeleri kendilerine karşı etkisiz hale getirmektir. Asur ele geçirdiği çevre bölgelerden ayrılırken, onlarla ticari ortaklık yapar veya onları sömürge haline getirirdi. Fethedilen bölgelerin birleştirilmesindeki ilk adım merkezi ya da stratejik öneme sahip yönetici bir

⁴⁹ Baştürk 2009, s.139-140.

⁵⁰ Parker 2012, s.867.

⁵¹ Kurt 2009, s.1.

merkez kurmaktı. Asur ele geçirdiği bu merkezlerde yapı faaliyetlerine girerek buralarda sur, stadel ve su kanalları inşa ederdi. Taşra kentlerinde, savaş aleti olarak kullanılan madeni eşyaların, lüks malların üretimi ve depolanması yapılırdı. Aynı zamanda tahıl ve yün gibi günlük ihtiyaçların depolanması bu kentlerde yapılırdı.

Asur Devleti, yeni fethettiği bölgelerin askeri ve yönetim merkezlerinin çevresini ve bu merkezler arasındaki arazinin yönetimini Asurlu bir memurun kontrolüne vererek sömürge haline getirirdi ⁵² . Asur İmparatorluğu için “ Doğrudan” ve “Dolaylı Yönetim” olmak üzere iki farklı denetim yöntemi bulunmaktadır. Bu uygulamalarda bir bölgeden sağlanacak ekonomik çıkar ile uygulanacak kontrolün yarattığı masraf arasındaki oran çok önemlidir.

Eyalet sistemini içeren doğrudan yönetim hem masraflı hem de geliri fazla olan bir kontrol yöntemidir. Eyalet yapılacak bölgede önemli olan husus, yapılacak masrafların karşılığını ödeyecek ve artı ürün bırakacak kadar verimli olmasıdır. Eyalet yapılacak bölge, askeri seferlerle ele geçirildikten sonra stratejik yerlere kaleler kurularak hakimiyet altına alınırdı ⁵³ . Asur Devleti’ne bağlı eyalet başkentinde kalan Asur’a bağlı bir memur eyalet yönetimini sürdürürdü. Bu başkent yerleşimlerinde bir saray ve üretim tesisleri ile depolama tesisleri gibi devletin çeşitli bölümlerine ait makamlar bulunmaktaydı.

Vasal devletler ise Asur’a siyasi ve askeri konularda düzenli olarak bilgi göndererek yardımcı olmaktaydılar. Ayrıca söz konusu devletlerin Asur’a

⁵² Parker 2012, s.869.

⁵³ Baştürk 2009, s.141.

haraç ve iş gücü gönderme zorunlulukları da bulunmaktaydı. Asur Devleti gerektiğinde vasal devletlere siyasi ve ekonomik kısıtlamalar getirir ya da özgür bırakarak devleti sömürge haline getirirdi⁵⁴.

Geç Asur Devleti Anadolu'yu başta ticari faaliyetler ile buna bağlı olarak da siyasi ve kültürel açıdan etkilemiştir. Bu etkiler günümüze ulaşmış Asurca belgeler, kitabeler ve kral yıllıkları sayesinde aydınlatılabilmektedir. Bu yazılı kaynaklar sayesinde ismini öğrendiğimiz yerleşimler şunlardır; Şanlıurfa'da bulunan Sultantepe yerleşiminin eski adının Huzirina, Diyarbakır'da bulunan Ziyaret Tepe yerleşiminin Tuşhan, Giricano'nun Dunu şa, Üçtepe'nin Tidu, Mardin'de bulunan Girnavaz'ın yerleşiminin Nabula, Kahramanmaraş'da bulunan Pazarcık'ın Gurgum, Kahramanmaraş'ın Marqas, Gaziantep'te bulunan Zincirli yerleşiminin Sam'al, Malatya'da bulunan Arslantepe yerleşiminin Melid, Antakya'da bulunan Samandağ yerleşiminin Unqi, Gaziantep'te bulunan Karkamış yerleşiminin Gargamış olduğu bilinmektedir⁵⁵.

Geç Babil metinlerinde, Anadolu ile ilgili olarak Karkamış ve Harran'ın dışında, Hume ve Pirundu adında iki bölgeden bahsedilmektedir. Hume ülkesi Geç Asur kaynaklarında belirtilen Que, Pirundu ise Que'nin batısında yer alan bir bölgedir. Geç Babil yazılı belgelerinde Anadolu ile ilişkilerin özellikle ekonomik amaçlı olduğu belirtilmektedir. Metinlerde, Harran Bölgesi'nden alınan kölelerden, koyunuyla ünlü olan bu bölgeden yün

⁵⁴ Parker 2012, s.872.

⁵⁵ Yıldırım 2010, s.119-120.

alındığından, Hume ülkesi demirinden ve Karkamış bölgesinin Geç Asur Dönemi'nden itibaren bilinen maden kaynaklarından bahsedilmektedir⁵⁶.

IV. 1. Yukarı Dicle Bölgesi

Yukarı Dicle Vadisi, Dicle Nehri'nin, doğuda Salat ve Savur Çayları, batıda Karacadağ, kuzeyde Güneydoğu Toroslar ve güneyde Tur-Abdin Dağları ile çevrilmiş kısımdır. Güneyindeki Tur-Abdin Dağları ise Mardin Eşiği, Demirci Geçidi, Savur yolu ve Şanlıurfa yolu ile aşılmaktadır. Bölge, Dicle Nehri'ne dayalı geniş sulama olanaklarına sahip verimli tarım alanlarına, Ergani-Maden yöresindeki zengin bakır yatakları ile Van Gölü'nün güneyindeki maden yataklarına olan yakınlığı sonucunda ekonomik bir öneme sahiptir. Yukarı Dicle Vadisi'nin Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'yu birleştiren önemli kavşak noktasında yer alması bölgenin stratejik olarak önemini arttırmıştır⁵⁷.

M.Ö. 13. yüzyılın başında görülmeye başlayan Yukarı Dicle Vadisi'ndeki Asur yayılımı, zaman zaman kopmalar göstermekle beraber, Ziyaret Tepe'de ele geçen tabletler sayesinde Asur'un yıkılışı olarak kabul edilen M.Ö. 612 yılı sonrasına kadar devam etmiştir. Bölge, M.Ö. 13. yüzyıl öncesinde Mitanni hakimiyeti altındayken I. Salmanassar Dönemi'nde Asur egemenliğine geçmiştir⁵⁸. Gricano tabletlerinden kurumsal bir yapılanma ile ilişkilendirilebilecek yerleşik tarım üretimini işaret eden, tümü hukuki içerikli ve daha çok borç alma ya da verme ile ilgili olan bilgiler edinilmektedir⁵⁹.

⁵⁶ Kurt 2007, s.171-172.

⁵⁷ Baştürk 2009, s.139-140.

⁵⁸ A.g.e., s.142.

⁵⁹ A.g.e., s.143.

Asur egemenliğinde olan Kaşiyari Dağları'nın geçiş yolları üzerinde önemli bir kontrol noktası konumundaki Girnavaz'da da Aramilerle savaşıldığı bilinmektedir. Arami tehdidinin Asur için ciddi boyutlara ulaştığı Ashur-Bel-Kala Dönemi'nden (M.Ö.1073-M.Ö.1056), II. Asurnasirpal'in (M.Ö.883-M.Ö.859) M.Ö. 9. yüzyıl başında tahta çıkışına kadar bölge tarihiyle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak II. Asurnasirpal'in tahta geçmesiyle yazılı kaynaklarda açıkça belirtilen daha planlı bir yayılım süreci başlamıştır. Bu dönemde, Yukarı Dicle Vadisi askeri yöntemler uygulanarak egemenlik altına alınmıştır.

II. Asurnasirpal'in ikinci askeri yıllığında, Yukarı Dicle Vadisi'nde güçlü koruma duvarları olan yeni eyalet merkezlerinin ele geçirilerek buralarda saray ve depo odaları inşa ettirdiği anlatılmaktadır⁶⁰. Geç Asur Krallığı Dönemi'nde, bölgede Tuşhan ve Amedi adlı iki eyalet merkezinin varlığı bilinmektedir, ayrıca Asurluların Sinabu, Damdammusa ve Tidu⁶¹ gibi kentleri kendi ihtiyaçlarına göre yeniden düzenledikleri ve bunlardan bir bölümüne Asur kökenli halk grupları yerleştirdikleri yazılı metinlerde geçmektedir. Bölgede daha çok yerli halkın oturduğu Dicle'nin güneyinde Nirdun ve Nibru; kuzeyinde de Şubria ve Dirria gibi bölgeler, zaman zaman yapılan yağma seferlerle sindirilmekte ve sonrasında eyalet merkezleri tarafından kontrol edilmektedir⁶².

⁶⁰ Parker 2003, s.535.

⁶¹ Grayson 1991, s.261.

⁶² Köroğlu 2002, s.450-451.

Bu dönemde bölgede geçen olaylar ve varlığını bildiğimiz kentler hakkındaki en önemli kaynaklar, II. Asurnasirpal'in (M.Ö.883-M.Ö.859) kral yıllıklarından bilinmektedir.

Kalhu Yazıtı ve Kurh Monoliti bölgenin tarihi coğrafyası için önemli bir kaynaktır. M.Ö. 882' de Asurnasirpal'in bölgeye geldiğinin en sağlam kanıtı, bugün Londra'da *British Museum*'da korunan Kurh Monolitleri üzerinde çivi yazılı belge bulunan iki steldir. Stellerden biri II. Asurnasirpal'e (M.Ö 883-M.Ö.859), diğeri ise III. Salmanassar'a Dönemi'ne tarihlenmektedir. Söz konusu steller, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bölgede seyahat eden Diyarbakır İngiliz Başkonsolosu J. G. Taylor tarafından 1831 yılında Kerkh/Kurk adlı köyde bulunmuştur. Adı geçen köyün konumu tam olarak bilinmemektedir; ancak Üçtepe'nin, yerli halk tarafından hala Kerh olarak anılmasından dolayı buranın Kurh olduğu düşünülmektedir⁶³. Kurh Steli, Asurnasirpal'in kabartmasını ve kralın ilk beş senesinde yaptığı faaliyetleri anlatmaktadır⁶⁴.

Metinlere göre; Tidu ve Sinabu, Tuşhan ile Amedi arasında olmalıdır. Kessler, Asurnasirpal'in beşinci seferinde büyük rol oynayan Tidu'nun Kurh/Üçtepe, Asur metinlerinde geçen Sinabu'nun batıdaki Ponak Tepe ve Tuşhan'ın ise Ziyarettepe olabileceğini belirtmektedir⁶⁵. Sevin⁶⁶ ve Köroğlu⁶⁷ ise Üçtepe'nin Tuşhan olduğunu savunmaktadır.

Asurnasirpal, yazıtlarında Tuşhan'da kendinden önce hangi Asur kralının hükümdarlık yaptığından bahsetmemektedir. Kurh stelinde bahsi geçen

⁶³ Köroğlu 1998, Lev. V; Tekin 2009, s.205.

⁶⁴ Radner, Schachner 2001, s.732.

⁶⁵ Kessler 1980, s.117-121.

⁶⁶ Sevin 1989, s.103-105.

⁶⁷ Köroğlu 1998, s.93

şehirlerin surlarla güçlendirildiği “Asur ülkesinin kralı, Salmanassar, benden önce bir kral” ifadesiyle birlikte geçmektedir. Söz konusu bu kralın II. Salmanassar olabileceği düşünülmektedir. Özellikle bu kralın hükümdarlığına tarihlenen bir idari metinde, Tidu valisinin isminin geçmesinden dolayı yerleşimin Salmanassar Dönemi’nde (MÖ.1263-M.Ö.1234) kurulduğu düşünülmektedir. II. Asurnasirpal’in yıllıklarında Salmanassar’ın Tidu’daki faaliyetlerinden bahsedilmektedir.

Adad Nirari Dönemi’nde, kralın Hanigalbat üzerindeki hakimiyetinin kalıcı olmamasından dolayı Tuşhandaki inşaat faaliyetlerini sürdürememiş olabilir. Yerleşim, M.Ö. 882 yılında Asurnasirpal tarafından tekrar bir Asur şehri olarak kurulmuştur ve kralın hükümdarlığı zamanında aynı isimle, Asur İmparatorluğu’nun bir parçası olarak eyalet başkentliği yapmıştır. M.Ö. 7. yüzyılın sonuna kadar Asur’un eyalet başkentliğini yapan şehir daha sonra batısında bulunan Bit Zamani ile birleşmiştir⁶⁸.

Kurh stelindeki kralın yazıtına göre; II. Asurnasirpal Tuşhan’a vardıktan sonra, Dicle’yi sallardan oluşan bir köprü yardımıyla geçip böylece Dirru ülkesi şehri Pitura’ya varmış ve güçlü surlara sahip şehri zapt edip onlardan tribüt almıştır. Asurnasirpal’in askerleri Dicle’yi geçtikten sonra emniyetli surlarla çevrili ve feth edilmesi zor olan Pitura/Pidara şehrine ulaşmak için bir gece boyunca yürümüşlerdir. Şehri saldırının ikinci günü ele geçiren Asurlular Matnu Dağı’nın eteklerinde bulunan Kukunu adlı yerleşime doğru saldırılar başlatmışlardır. II. Asurnasirpal Kukunu’yu yakıp yıktıktan sonra Dirru ülkesininin kırk şehrini ele geçirerek Dicle’nin kuzey sınırından,

⁶⁸ Radner, Schachner 2001, 734.

Pitura'dan, aşağı inerek Habhu bölgesinde bulunan Arbakku şehrine ilerlemiştir. Matnu Dağı'na kaşan Arbakkulular'ın arkasından ilerleyen kral onların 1000 askerini ldrdrmştr. Kral, Arbakku'yu ele geşirmiş ve kalelerini kuřatmıřtır⁶⁹.

Metinlerde söz edilen Pitura kentinin Salat Tepe, Arbakku kentinin Gre Dimse olduğu düşünülmektedir. M.. 673 yılında Subria Eserhadon tarafından zapt edilinceye kadar, Dicle Nehri Asur ve Subria arasında sınır olmuş olmalıdır. Diyarbakır ve Siirt bölgelerinde Urartu seramiğinin bulunmaması Subria'nın Urartu tesirinden uzak kalan bağımsız bir idare merkez olduğunu kanıtlamaktadır⁷⁰. Tuşhan ismi III. Tiglat Pileser'in anellerinde, Kuzey Suriye'den Tuşhan'a yerleştirilen sürgünlerle ilgili kısımda bahsedilmektedir⁷¹.

Tuşhan ve Bit Zamani vilayetlerinin M.. 7. yüzyılda birleştirilmesi, Subria'daki Uppumu ve Kullimeri kalelerinin fethedilmesi, M.. 673 yılından sonra bu şehirlerin ismini taşıyan iki yeni Asur sınır şehrinin oluşmasıyla bağlantılı olabilir. Asur'un işgalinden önce Subria, Asur ve Urartu arasında bir tampon bölge vazifesi görmektedir. Eserhadon M.. 673 yılında Subria'nın kralı Ik-Teşşup'a karşı yürümüştür. Subria ülkesinin, ya da en azından Asur İmparatorluğu'nu oluşturan bölgenin bir bölümü iki ayrı vilayete ayrılmaktadır. Yazılı metinlerde, Uppumu ve Kullimeri olarak geçen kentler ve her iki kent arasında kalan bölge Asur hakimiyeti altındadır. Parker; Kullimeri şehrinin lokalizasyonu Gre Migro olarak belirtmekte ve yüzey araştırmalarında bulunan

⁶⁹ Grayson 1991, s.260.

⁷⁰ Radner , Schachner 2001, s.739-740.

⁷¹ A.g.e., s.734

Demir Çağı seramiğini “Subria grubu” olarak değerlendirmektedir⁷². Asurbanipal ve erkek kardeşi Şamaş-şum-ukin arasında başlayan iç savaştan dolayı Asur’un kuzey vilayetlerindeki hakimiyeti çok uzun sürmemiştir⁷³.

IV. 2. Geç Hitit Devletleri

Yaklaşık M.Ö. 1200’de Önasya’da başlayan Ege Göçleri ve Kaşka saldırılarıyla Büyük Hitit İmparatorluğu yıkılmıştır. İmparatorluğun yıkılmasından sonra Güneydoğu Anadolu ve Suriye’de yeni krallıklar kurulmuştur. Yeni kurulan bu devletlerin bazıları imparatorluk döneminden itibaren varlıklarını sürdürmüşlerdir⁷⁴. Geç Hitit Krallıkları Dönemi yaklaşık M.Ö. 1200’den M.Ö. 8. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Bu devletlerin Geç Hitit Devletleri olarak adlandırılmalarının sebebi Hitit İmparatorluğu Dönemi’nden gelen gelenekleri devam ettirmiş olmalarıdır. Demir Devri’nde, Asur ve Urartu kaynaklarında bu devletlerin yer aldığı bölge Hatti olarak adlandırılmıştır. Söz konusu bu devletler; Karkamış, Melid, Kummuh, Masuwari (Til Barsip), Orta Anadolu’da Tabal, Akdeniz sahili boyunca Hilakku, Gurgum, Que, Hama ve diğer Geç Hitit devletleridir. Ayrıca Arami devleti olan Sam’al ve Bit Agusi de Hatti bölgesinde bulunmaktadır⁷⁵.

IV. 2. 1. Gurgum

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde başkenti Maraş olan krallığın adı Asur kaynaklarında Marqas olarak geçmektedir⁷⁶. M.Ö. I. Bin Asur yazılı kaynaklarında Marqas adı ilk kez II. Asurnasirpal Dönemi’nde geçmiştir⁷⁷.

⁷² Parker 1998, s.320 vd.

⁷³ Radner, Schachner 2001, s.736.

⁷⁴ Payne 2012, s.4.

⁷⁵ Bryce 2012, s.80.

⁷⁶ Bryce 2012, s.122.

⁷⁷ Hawkins 2000, s.249-250.

Gurgum kralı Mutallu'nun adı III. Salmanassar Dönemi haraç listelerinde geçmektedir⁷⁸. Ayrıca kralın III. Adad Nirari Dönemi'nde Asur'a karşı oluşturulan koalisyonda yer aldığı yazılı belgelerden bilinmektedir⁷⁹.

Arpad ve Urartu Devletleri'nin Asur kralı III. Tiglat Pileser'e (M.Ö.743) karşı oluşturduğu koalisyona Gurgum kralı Tarhulara da katılmıştır. Savaşı kazanan III. Tiglat Pileser, Tarhulara'nın ricalarına karşı krallığın başkentini ona bağışlamış ve Tarhulara Asur'un vasal kralı olarak tahtta kalmıştır. II. Sargon Dönemi'ne kadar Asur'a vergi veren devletler arasında Gurgum'un adı geçmektedir⁸⁰.

IV. 2. 2. Karkamış

Karkamış Krallığı, İmparatorluk Dönemi'nde Hitit kraliyet soyundan gelen kişiler tarafından yönetilmiştir. Kuzi Teşhup Geç Hitit Karkamış Krallığı'nın ilk yöneticisidir. I. Tiglat Pileser Dönemi'nde başlayan seferler sonucunda Karkamış kralı İni Teşup, Asur'a vergi ödemek zorunda bırakılmıştır. II. Asurnasirpal Dönemi yazılı kaynaklarında Karkamış kralı Sangara'nın adı Asur'a haraç veren krallar arasında geçmektedir. Kral ayrıca III. Salmanassar'ın batı seferlerine karşı oluşturulan koalisyona katılmış; ancak Karkamış Krallığı yapılan savaşı kaybetmiş ve Asur Devleti tarafından vergiyle yükümlü tutulmuştur. III. Salmanassar'ın Sangara'ya karşı yaptığı sefer Balawat kapı bandında tasvir edilmiştir⁸¹. Astiruwa, Kamani ve Yariri Dönemleri'nde Karkamış bağımsız bir devlet durumundadır.

⁷⁸ Yıldırım 2010, s.125.

⁷⁹ Hawkins 2000, s.250.

⁸⁰ Bryce 2012, s.267.

⁸¹ Hawkins 2000, s.74-75.

Karkamış kralı Pisiris'in adı III. Tiglat Pileser Dönemi yazılı metinlerinde Asur'a haraç veren krallar arasında geçmektedir. M.Ö. 717'de Muşkili Mita'nın oluşturduğu koalisyona giren kral, II. Sargon tarafından tahttan indirilmiş ve kent Asur eyaleti haline getirilmiştir. M.Ö.612-M.Ö.610 yılları arasında Mısır ve Asur'un işbirliğiyle Babil'e karşı savaşılmış ancak; M.Ö. 605'de Babil'in veliaht kralı olan Nabukadnezar Mısır Firavunun ordularını kentten atmıştır⁸².

IV. 2. 3. Kummuh

Demir Devri'nde (M.Ö.1150-M.Ö.300), Asur kaynaklarında “KUR/URU Kummuh”⁸³, Urartu yazıtlarında “Uru Qumaha”, Geç Babil kaynaklarında “Uru Kimuhi” olarak yazılan bu ülkenin başkenti de aynı adı taşımaktadır. Malpınar kaya anıtında ülkenin adı “Kumaha” olarak geçmektedir⁸⁴.

Kummuh ülkesi, bugünkü Adıyaman ilinde bulunmaktadır. Ülkenin başkentinin, Atatürk Barajı gölü altında kalan Samsat olduğu belirtilmektedir.⁸⁵ Kuzeyinde Melid, batı ve güneybatısında Gurgum, Sam'al ve Arpad, güneyde Karkamış krallıklarıyla komşudur.⁸⁶ D. Hawkins ve N. Özgüç buranın Kummuh/ Kummuha olabileceğini savunmaktadırlar.⁸⁷

Asur metinlerinde adı geçen Kummuh, hem Asurlu valinin oturduğu yer, hem de aynı adlı Asur ilinin merkezidir. Kummuh, Hitit İmparatorluğu'nun son yıllarından Demir Çağı'nın başına kadar Malatya'dan

⁸² Hawkins 2000, s.75-76, Bryce 2012, s.84.

⁸³ Özkan 1993, s.65.

⁸⁴ Kalaç, Hawkins 1989, s.109.

⁸⁵ Hawkins 2000, s.331.

⁸⁶ Özgüç 1987, s.434.

⁸⁷ A.g.e. s.435.

Emar'a kadar uzanan bölgeyi elinde tutmaktadır ve Karkamış Krallığı'na bağlı durumdadır. Asur kaynaklarına göre I. Tiglat Pileser MÖ.1104-MÖ.1087 yılları arasında Fırat'ı geçerek Amurru üzerine seferler düzenlemiş ve geri dönerken Karkamış kralı İni-Teşup ile Milidia kralı Allumari'den haraç almıştır⁸⁸. Asur metinlerinde bilinen ilk Kummuh kralı Hattuşilidir. Metinlerde II. Asurnasirpal'in M.Ö. 866 yılında Fırat'ın doğu yakasındaki Huzirina'ya; bugünkü Sultantepe'ye geldiğinden ve Kummuh kralı Hatizulu'nun (Hattusili'nin) kendisine haraç olarak sedir ağacı gövdeleri, gümüş ve altın getirdiğinden bahsedilmektedir. III. Salmanassar Dönemi'ne ait yazılı metinlerde, kralın bir seferi sırasında Fırat'ı geçerek M.Ö. 858 yılında Hatizula'dan gümüş ve altının yanında sığır, koyun ve şarap aldığını belirtilmektedir⁸⁹. III. Salmanassar Dönemi'nde Kummuh'ta taht değişikliği yaşanmış ve Kummuh krallığının başına Kundaşpi geçmiştir⁹⁰.

M.Ö. 805 yılında Adad Nirari, Pakaruhbuni'de, Arpad Kralı Atarşumki yönetimindeki sekiz Hitit kralının birleşik kuvvetlerine karşı savaşmış ve onları yenmiştir⁹¹. Arpad yönetimindeki ittifaka muhtemelen Meliddu, Gurgum, Sam'al, Que, Unqi, Karkamış devletleri katılmıştır. Kummuh'un koalisyonu içinde bulunmaması o dönemki komşuları tarafından tecrit edildiğini ve Kummuh kralı Şuppiluliuma'nın (Asur metinlerinde Uşpilulime) Asur desteğinden faydalandığını göstermektedir. Asur'un batıdaki gücü, iç politikası nedeniyle azalmaya başlayınca Kummuh'un politikasının M.Ö. 8. yüzyıl ortalarında önemli bir darbe yediği anlaşılmaktadır. M.Ö.

⁸⁸ Özkan 1993, s.67.

⁸⁹ Dörner 1990, s.130.

⁹⁰ Özkan 1993, s.69.

⁹¹ Hawkins 2000, s.331.

750'de Urartu Kralı II. Sarduri, Kummuh kralı Kuştaşpi'yi, kendisinin Asurlulara karşı açtığı savaşa katılması için zorlayabilmektedir. Asur'un, III. Tiglat Pileser Dönemi'nde batıdaki saldırgan politikalarından dolayı Urartu ve Arpad yönetiminde kurulan, Melid, Gurgum ve Kummuh devletlerinin de dahil olduğu bir ittifak kurulmuştur; ancak bu koalisyon Arpad ve Kummuh çevresinde yapılan savaşlarda Asur'a yenilmiştir⁹².

M.Ö. 712'de II. Sargon'un Melid'i Mutallu'ya vermesi Asur kralının Mutallu'yu müttefiki olarak gördüğünü göstermektedir. Ancak M.Ö. 711'de Asur kralı II. Sargon ve Kummuh kralı Mutallu arasındaki dostluk ilişkisinin bozulmasının sebebi Asur kaynaklarında şöyle anlatılmaktadır: “ Tanrı tanımaz bir Hititli, tanrıların adından korkmayan, kötülük planlayan, içi hile, desise dolu Kummuh kralı Mutallu, kendisini kurtaramayacak bir müttefikinin, Urartu kralı Argişti'nin yardımına güvendi ve yıllık haraçlarını ve vergilerini durdurdu ve hediyelerini vermedi. Yüreğim öfke dolu olarak, savaş arabalarımınla ve yanımda tehlike (?) alanını asla terk etmeyen süvarilerimle ona sefer açtım. Benim yaklaştığımı gördü, şehri terk etti ve bir daha hiç görünmedi. Bu şehri kuşattım ve ülkesindeki 62 güçlü şehirle birlikte fethettim. Karısını, oğullarını, kızlarını, sarayındaki bütün mallarını ve hazinelerini, nihayet ülkesinin halkını da hepsini alıp götürdüm, bir kişi bile kurtulamadı, bölgeyi yeniden düzenledim. Bizzat fethettiğim Bit-Yakin'in halkını oraya yerleştirdim; memurumu vali olarak onların başına verdim. Hakimiyetimin

⁹² Hawkins 2000, s.332.

*boyunduruğunu üzerlerine serdim. Aralarından 150 savaş arabası, 1500 atlı, 20000 okçu, 1000 kalkanlı onları (valinin) emrine verdim*⁹³.

II. Sargon, Kummuh'un da içinde bulunduğu koalisyonu yenmiştir ve Kummuh, Asur'un kuzeybatı cephesinde Asur'a bağlı bir eyalet olarak varlığını sürdürmüştür. Eyalette görev yapan Asur valilerinden üçünün ismi bilinmektedir. Mar- Larimme M.Ö. 668'de, Bel- na'id M.Ö. 663'te ve Salmu- sarru-ikbi M.Ö.6 48'den sonra orada valilik yapmışlardır.

M.Ö .607'de Nabukadnezar'ın kenti ele geçirmesiyle Kummuh Babil Devleti'nin kontrolü altına girmiştir⁹⁴.

IV. 2. 4. Melid

Fırat'ın batısında, Malatya'nın 6 km kuzeybatısında yer almaktadır. Asur yazılı kaynaklarında Milidia olarak bahsedilmektedir. Urartu ordularının güneye ulaşımı açısından önemli bir konuma sahiptir⁹⁵. Melid, sırasıyla Urartu kralı Menua, I. Arğişti ve II. Sarduri tarafından ele geçirilmiştir. I. Arğişti ve II. Sarduri Dönemleri'nde tahtta Hilaruanda bulunmaktadır. Urartu ve Arpad krallıklarının III. Tiglat Pileser'e karşı oluşturduğu koalisyona giren Melid kralı Sulumeli büyük bir yenilgiye uğrayarak III. Tiglat Pileser'in vasalı haline gelmiştir⁹⁶.

IV. 2. 5. Que

Antik kaynaklarda Kilikya olarak adlandırılan bölge, batıda Alanya'dan başlayıp Suriye Geçitleri'nde son bulan ve kuzeyden Toros Dağları ile sınırlanmış sahadır. Çukurova için Asurlular Que adını kullanmışlardır.

⁹³Dörner 1990, s.133.

⁹⁴ Dörner 1990, s.134.

⁹⁵ Bryce 2012, s.98.

⁹⁶ Bryce, 2012, s.266.

Başkentinin Adana olduğu anlaşılan Que'nin sınırlarının Amonoslara ve Anti Torosların ilk uzantılarına kadar yayıldığı yerli ve Asur yazıtlarından anlaşılmaktadır. Asurlular, M.Ö. 9. yüzyılda bölgenin hakimiyetini ele geçirmeye başlamıştır⁹⁷. III. Salmanassar, (M.Ö.858-M.Ö.824) krallığının ilk yıllarında (M.Ö.858'de) bölgeye seferler düzenlemiş ve kral M.Ö. 834'te Que'nin birçok şehrini, köyünü yakıp yıkmıştır. III. Salmanassar hakimiyetinin yirmi altıncı yılında, Que kralı Kate'yi tahttan indirerek Kate'nin oğlu Kirri'yi tahta çıkarmıştır.

III. Tiglat Pileser Dönemi'nde, M.Ö.738 yılından itibaren Que kralı Urikki'nin Asur'a vergi ödediği bilinmektedir. Asur'un Que üzerinde kalıcı kontrolü M.Ö.715-M.Ö.713 yıllarından sonra gerçekleşmiş ve II. Sargon, Que'yi kesin olarak Asur'a bağlamıştır. ⁹⁸ Eserhadon ve Asurbanipal Dönemleri'nde bölgede Asur hakimiyeti devam etmiştir. Asurbanipal Dönemi'nden sonra Que bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür.

Babilce'de Hume (Que) ve Pirindu (Hilakku) olarak adlandırılan Kilikya muhtemelen II. Nebukadnezar Dönemi'nde (takriben M.Ö.592) Babil saldırılarına uğramıştır; ancak kent bu dönemde tamamıyla işgal edilememiştir. Babil kaynaklarının "Hume Ülkesi'nin Demiri" (AN.BAR ŞA Hume) ve hububat tohumlarını (ŞE.NUMUN) yazılı kaynaklarda belirtmesi Kilikya'nın bu dönemdeki ekonomik önemini göstermektedir. Yazılı kaynaklarda ayrıca Dağlık Kilikya'da yer alan Pirindu ve Hume'den getirilen savaş tutsaklarından bahsedilmektedir. Geç Babil Dönemi'nde Kilikyalılar ile Lidyalılar Babil'e karşı ortak bir tehlike oluşturmuşlardır. Babil'in bu bölgeye saldırı ve

⁹⁷ Kurt 2009, s.120.

⁹⁸ A.g.e., s.121-122.

işgallerinin amacı, bu tehlikeyi ortadan kaldırmaktır. Babilliler bölgeyi tamamıyla Neriglissar'ın 3.saltanat yılında (M.Ö.557-M.Ö.556) işgal edebilmişlerdir. Ancak bu işgal Asurlularınki gibi Ovalık Kilikya ile sınırlı kalmamış, Göksu Irmağı'nın batısındaki Kirsu'ya (Gülner yakınlarındaki Meydancikkale) kadar yayılmıştır. Tarsus'ta bulunan Yeni Babilce tabletler ve Neriglissar'ın askeri seferleriyle ilgili tarihi metin bu işgalin yazılı olarak belirtildiği bir kanıttır⁹⁹.

IV. 2. 6. Sam'al

Sam'al Krallığı'nın başkenti Zincirli, Amanos Dağları'nın batısında yer alan ovada, günümüzde Gaziantep merkezinin batısında yer almaktadır¹⁰⁰. Asur kaynaklarında Aramice adı olan Sam'al olarak bahsedilmektedir. Krallığın kurucusu Gabbar adlı bir Arami kabile reisidir. III. Salmanassar'ın yıllıklarında Sam'al krallığının başında Hayyanu adlı bir yönetici olduğu ve III. Salmanassar'ın batı seferi sırasında Sam'al kralının iki kere bu sefere karşı koyduğu belirtilmektedir¹⁰¹. Gabbar'ın oğlu Hayyanu'nun III. Salmanassar ile ittifak yaptığı (M.Ö.583) bilinmektedir. Sam'al kralı Kilamuva Dönemi'ne ait bir yazıttan bu krallığın Que'e kralı Kate'nin vasalı olduğu anlaşılmaktadır. III. Salmanassar'ın gerçekleştirdiği ilk seferde Sam'al Krallığı'ndan alınan haraç listesinde gümüş, sedir kerestesi ve reçenesi bulunmaktadır. Amonoslar'dan başlayan ve Kapodokya'ya varan yol güzergahı üzerinde bulunan krallığın konumu Asur'un batı seferleri için önemli rol oynamaktadır¹⁰².

⁹⁹ Ünal 2006, s.77.

¹⁰⁰ Casana ve diğerleri 2010, s.57.

¹⁰¹ Bryce 2012, s.174.

¹⁰² Kurt 2008, s. 122.

III. Tiglat Pileser Dönemi'nde Arpad Krallığı'nın öncülüğünde koalisyona katılan Sam'al Devleti büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu dönemde Sam'al tahtında Panuwa vardır ve daha sonra tahta Bar Rakib geçmiştir. Asur ile süren iyi ilişkiler kralın ölümünden kısa bir süre sonra sona ermiş ve krallık Asur eyaleti haline gelmiştir. Bar Rakib Dönemi'ne ait bir kitabede kral "Ben Sam'al Kralı Panamuwa'nın oğlu Bar-Rakib dünyanın dört köşesinin kralı Tiglat Pileser'in kölesiyim" olarak kendini tanımlamaktadır. II. Sargon Dönemi'nde krallığın başında Bar-Rakib bulunmamaktadır. Bunun sebebinin Asur kralının bu bölgeyi kendisine yardım eden Melid Kralı Mutallu'ya hediye olarak vermesi olduğu düşünülmektedir. Eserhadon Dönemi'nde krallık Asur'un vasalıdır ve Asurlu yöneticiler tarafından yönetilmektedir¹⁰³.

IV. 2. 7. Tabal

Tabal, M.Ö. 12. yüzyılda yıkılan Hitit Devleti'nin siyasi ve kültürel açıdan batıdaki mirasçısıdır. Tabal Bölgesi olarak Kapadokya Bölgesi kastedilmektedir. Bölge, kuzey ve kuzeydoğu yönünde Kayseri'den Sivas'a doğru Kızılırmak boyunca Acıgöl (Topada) ve Gökçetoprak (Suvasa) dahil olmak üzere; batıda Aksaray, Tuz Gölü; güneybatıda Ereğli; güneyde de Bolkar Dağları, Aladağlar ve bunlardan kuzeydoğuya doğru devam eden Toroslarla sınırlanmıştır¹⁰⁴. Tabal Bölgesi; Kayseri, Nevşehir ve Niğde, Ereğli illerini içine alan bölgeye verilen isimdir. Bölge zengin doğal kaynaklarının yanı sıra, aynı zamanda ticaret yollarının birleştiği stratejik öneme sahip bir konumda bulunmaktadır. Maden yatakları açısından zengin olan bölgenin gümüşünden Asur yazılı metinlerinde bahsedilmektedir. Asur kral yıllıklarında

¹⁰³ Yıldırım 2010, s.129

¹⁰⁴ Duymuş 2011, s.37.

“Tunni ”¹⁰⁵ Dağı olarak geçen (Gümüş Dağları-Toroslar) bu bölge Asur için önemli bir maden kaynağıdır¹⁰⁶.

Tabal tarihi hakkındaki bilgilerimizi Asur kaynaklarından edinmekteyiz. Yazılı kaynaklarda çoğunlukla Asur’un Tabal’a yaptığı seferler, Tabal’ın haraca bağlanması ya da doğrudan Asur’a bağlanması ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. III. Salmanassar Dönemi’nde Tabal adı Asur çivi yazılı belgelerinde ilk kez geçmeye başlar. M.Ö. 838 yılında kral, Tabal kralı Tuatti ve oğlu Kiki ile savaşmış ve 20 Tabal kralını boyunduruğu altına almıştır. Tuatti ismi Tuwatis ile benzerlik göstermektedir. Kululu’da bulunan kitabelerden ilkinin sahibinin *Ruwas* (Ruvass=Tabal ülkesinin büyük kralı Tuwatis’in vasalı); ikincisinin de Panunas olduğu tespit edilmiştir. Kululu’nun üçüncü prensi de A-la?-li-s’dir. Panunas ve A-la?-li-s’in kimin vasalı olduğu bilinmemektedir. Büyük kral Wasusarma, Tuwatis’in oğludur¹⁰⁷. III. Tiglat Pileser ve II. Sargon Dönemleri’nde Tabal kralları ve krallıkları üzerinde Asur etkisi oldukça artmıştır. III. Tiglat Pileser Dönemi (M.Ö.738) haraç listesinde Tabal ve kralı Uasserme adı geçmektedir¹⁰⁸. III. Tiglat Pileser’in çağdaşı ve mücadele edip, haraca bağladığı kral olarak bilinen Uasserme, Geç Hitit Dönemi’nden günümüze kalan hiyeroglif yazıtlardan tanıdığımız Wasusarma’dır. Wasusarma yazıtlarda “ büyük kral” olarak geçmektedir. Wasusarme’nin adına Sultanhanı, Topada, Kayseri, Bor, Bulgarmaden ve Suvasa hiyeroglif yazıtlarında rastlanmaktadır¹⁰⁹. III. Tiglat Pileser’e ait Nimrud tabletinde, Wasusarme, Tiglat Pileser’e gereken sadakati göstermemiş,

¹⁰⁵ Hawkins, Postgate 1988, s.34.

¹⁰⁶ Duymuş 2011, s.37.

¹⁰⁷ Özgüç 1971, s.60.

¹⁰⁸ Yiğit 2000, 180

¹⁰⁹ A.g.e, s.180

Asur'un başarılarına kayıtsız kalmış ve Asur kralının huzuruna gelmemiştir. Bunun üzerine III. Tiglat Pileser tarafından Wasusarme tahttan indirilmiş ve yerine Hulli geçirilerek ondan vergi alınmıştır.

II. Sargon Dönemi (M.Ö 721-M.Ö.705) yazılı kaynaklarında bölge Bit Burutaş olarak geçmektedir. Bu dönemde Tabal Krallığı Asur karşıtı koalisyonlarda yer almıştır. Frig kralı Midas'ın kışkırtmaları sonucu Tabal kralı Kiakki M.Ö. 718'de isyan etmiş; ancak II. Sargon tarafından bölge ele geçirilmiştir. Bunun sonucunda II. Sargon, Kiakki ve ailesini Asur'a göndermiştir. Kısa bir süre sonra, Midas'ın kışkırtmalarıyla tekrar Asur'a karşı Urartu kralının ve Tabal kralı Ambaris'in katılımıyla tekrar bir koalisyon oluşturulmuştur. Savaşı kazanan II. Sargon Tabal'a Asurlu ve diğer bölgelerden gelen halkı yerleştirerek Asur hakimiyeti altında bir vilayet kurmuştur. II. Sargon Tabal'a yaptığı sefer sırasında ölünce bölgedeki devletler isyan ederek Asur'un kontrolünden ayrılmışlardır¹¹⁰.

Senharip (M.Ö.704-M.Ö.681) ve Eserhadon Dönemleri'nde Tabal Asur'a bağlı görülmemektedir ve Tabal tahtında İskallu adında bir kral bulunmaktadır. Asurbanipal Dönemi'nde (M.Ö.668-M.Ö.627) Mugallu Tabal tahtındadır. Mugallu Asur'a boyun eğmiştir ve bu dönemde Tabal'ın siyasal varlığının sona erdiği kabul edilmektedir¹¹¹.

IV. 3. Frig Devleti

Frig Devleti'ni kuranlar olasılıkla Ege göçleri sonucu Makedonya ve Trakya'dan gelmişlerdir. M.Ö. VIII. yüzyılın başında kurulan devletin başkenti Gordion, kralları Gordion ve Midas'tır. Frig uygarlığının coğrafi sınırları

¹¹⁰ Hawkins 2000, s.428.

¹¹¹ Duymuş 2001, s.42-43.

Yukarı Menderes Vadisi, Göller Yöresi, Toros Dağları, Konya Ovası'nın güneyindeki ovalardan oluşmaktadır¹¹².

M.Ö. XIII. yüzyılın sonundan itibaren Kızılırmak'ın doğusunda yaşayan bu kavmin adı Asur yazılı metinlerinde Muški olarak geçmektedir. I. Tiglat Pileser Dönemi yazılı metinlerinde, kralın Alzi ülkesinde oturan beş Muškili kralı yenilgiye uğrattığından bahsedilmektedir. II. Asurnasirpal Dönemi'nde söz konusu devletten bakır kap, koyun, şarap gibi haraçlar alınmıştır¹¹³. II. Sargon Dönemi yıllıklarında (M.Ö.717) Muškili Mita ve Karkamış Kralı Pisisir'in Asur'a karşı birleşerek bir koalisyon oluşturduğundan bahsedilmektedir. Asur kralı II. Sargon iki yıl sonra Muški'nin oluşturduğu koalisyonu yenmiştir. M.Ö.714-M.Ö.713'de Urartu ve Muški Krallıkları'nın oluşturduğu koalisyona Tabal Krallığı da katılmıştır. Tabal kralı Kiakki ve Mita'nın kurduğu koalisyon II. Sargon'a karşı yenilmiştir. II. Sargon Tabal krallığının başına Ambaris'i geçirmiştir¹¹⁴. II. Sargon'un on üçüncü seferini (M.Ö.709) Muški üzerine düzenlemesi üzerine Mita Asur'a ittifak amacıyla elçi göndermiştir. M.Ö. 707'den itibaren Muški Krallığı Asur'a vergi ödeyen devletlerarasında sayılmaktadır ve kralın politika değiştirmesinin nedeni Kimmer baskıları olmalıdır¹¹⁵.

IV. 4. Urartu Devleti

M.Ö. I. Bin yılın ilk yarısında Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran bölgelerine egemen olan Urartu Devleti, Anadolu ve Eski Önasya dünyasının en büyük madenci topluluğu olmuştur. Doğu Anadolu

¹¹² Kurt 2007, s.165.

¹¹³ Mellink 1965, s.318-319.

¹¹⁴ Muscarella 1987, s.149-150; Kurt 2007, s.168.

¹¹⁵ Kurt 2007, s.168.

bölgesinde bulunan zengin demir, bakır, kurşun ve gümüş yatakları, ilk kez Urartu Dönemi'nde büyük oranda işletilmiştir. Asur Devleti, bütün gücünü ordusundan alan bir devlet olduğu için, silah yapımında bu madene ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Asur, Doğu Anadolu'da bulunan Urartu Devleti üzerine seferler düzenleyerek buradaki maden yataklarını ele geçirmeyi amaçlamıştır¹¹⁶.

Urartu Devleti'nin kurulduğu Van Gölü ve Urmiye Gölü arasındaki sahada doğal geçitlerin az olmasından dolayı bölgeye ulaşım oldukça zordur; ancak Urartu Krallığı için bu zorluk doğal bir savunma aracı olmuştur. Bölgenin büyük bir kısmının eskiden ormanlarla kaplı olması da Asur ordularının bölgeye ulaşmalarını zorlaştırmıştır. Bölgeyle ilgili bilgiler I. Tiglat Pileser'in hâkimiyetinin üçüncü yılı olaylarının anlatıldığı metinde şöyle ifade edilmektedir: *"...Kapalı yollardan ve geçit vermeyen pati-kalardan Elama, Amadana, Elhiş, Şerabeli, Tarhu-na, Tirkahuli, Kisra, Taranabe, Elula, Haştarae, Şahişara, Ubera, Miliadruni, Şulianzi, Nubanaşe, Şeşe dağlarını aştım – on altı yüce dağ, savaş arabam içinde (ilerlerken) ülke güzeldi ve geçiş zordu, (bu nedenle), tunç kazmalarla kendime yol açtım. Dağların (ürünü) olan Urumi ağaçlarını kesip, ordumun ilerleyebilmesi için kuvvetli köprüler inşa ettim ve Fırat'ı karşıya geçtim"*. M.Ö.1274 yılında Asur tahtına geçen I. Salmanassar hakimiyetinin ilk yılında kuzeyinde yer alan ülkelere seferler düzenlemeye başlamıştır. Bu döneme tarihlenen bir yazıtta seferler düzenlediği ülkeler arasında *Uruadri* adı geçmektedir¹¹⁷. I. Salmanassar'ın saltanatından M.Ö. 11. yüzyıla kadar olan uzun sürede, *Uruadri* ülkesi Asur yazılı

¹¹⁶ Kurt 2009, s.5.

¹¹⁷ Çilingiroğlu 1997, s.18.

kaynaklarında sadece bir kez geçer . Asur kralı Asur-bel-kala, saltanatının başlarında (M.Ö.1074-M.Ö.1057) *Uruadri* ülkesine saldırdığını ve bu ülkede 32 kenti ele geçirdiğini belirtir. M.Ö. 9. yüzyılın ortasından itibaren Asur ve Urartu ilişkilerinin düşmanca olmasının sebebi her iki devletin Kuzey Suriye'deki siyasi ve ticari kontrolü ele geçirme çabasıdır. Asur ve Urartu arasında yapılan savaşlar genellikle Güneydoğu Anadolu ve Kuzeybatı İran'da, Asur-Urartu yol güzergahları üzerinde yapılmıştır¹¹⁸. *Uruadri* adı, *Uruatri* adıyla II. Adad Nirari (M.Ö.911-M.Ö.891) ve II. Tukilti Ninurta'nın (M.Ö.890-M.Ö.884) yıllıklarında yapılan sefer arasında geçer. II. Asurnasirpal (M.Ö.890/M.Ö.859) Dönemi'ne ait birçok yazıtta, özellikle *Kurkh* monolitindeki bilgilerden *Uruadri* bölgesine yapılan askeri seferlerdeki artış Urartu'nun Asur için önemli bir tehlike oluşturduğunu göstermektedir. III. Salmanasar'ın krallığı dönemine ait *Kurkh* monolitinde ve Monolit yazıtta sefer yaptığı yerlerden ve Urartu kralından bahsetmiştir. "... *Hubiškia'dan ayrıldım. Urartulu Arame'nin krali kenti olan Sugunia'ya vardım. Kenti muhasara ettim ve ele geçirdi. Çok sayıda savaşçısını kılıçtan geçirdim...*" Asur anellerinde, III. Salmanasar'ın üçüncü saltanat yılında (M.Ö.856) Urartu kralı Arame ve başkenti Arzaşkun'dan bahseder¹¹⁹. III. Salmanasar'ın yirmiyedinci saltanat yılına ait (M.Ö.832) askeri seferlerini anlatan yıllıklarda Urartu kralı Sarduri ismi geçmektedir. M.Ö.825- M.Ö.824'de İşpuini güneye yönelerek Hubiškia'nın bir bölümünü ele geçirerek Musasır sınırına dayanması V. Şamşi Adad'ı harekete geçirmiştir. Asur'da gerçekleşen taht kavgaları sırasında Urartu, bölgedeki gücünü kuvvetlendirmiştir.

¹¹⁸ Radner 2011, s.738.

¹¹⁹ Radner 2011, s.739.

III. Tiglat Pileser saltanatının üçüncü yılında (M.Ö. 743) Kuzey Suriye'ye girmiştir. Urartu kralı II. Sarduri, yörenin kent devletleri ile Asur'a karşı bir koalisyon oluşturmuştur. Koalisyonda Arpad kralı Agusi'nin oğlu Mati-ilu, Malatya kralı Sulumeli, Gurgum kralı Tarhulara, Kumahalhi kralı Kuştaspili, Que kralı Urikki, Karkamışlı Pisiris ve Sam'allı (Zincirli) Panammu vardır. İki ordu arasındaki savaş, Kumahalhi'nin bir kenti olan Halpa'da gerçekleşir. Asur ordusu, II. Sarduri'nin yönettiği ortak gücü yenilgiye uğratmıştır. III. Tiglat Pileser başkent Tuşpa'ya doğru ilerleyerek kentin çevresindeki birçok yeri yağmalamıştır; ancak kral yaklaşan kış nedeniyle kuşatmayı kaldırmış ve Asur'a geri dönmüştür¹²⁰.

II. Sargon'un hükümdarlığı sırasında, Muşki ve Urartularla yaşanan düşmanca ilişkilerden dolayı Kilikya bölgesi stratejik açıdan önem kazanmıştır. İki devlet arasında yapılan savaşlar sonucunda Güneydoğu Anadolu'da çok sayıda diplomatik ve askeri faaliyetlere sahne olmuştur. Asur, en güçlü iki siyasi muhalifi olan Muşki ve Urartuların büyük baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Anadolu'nun yerli krallıkları bölge üzerindeki Asur kontrolünü kırmak için gizli antlaşmalar yaparak Asur'a karşı koalisyonlar kurmuşlardır. M.Ö. 715'de Kimmerlerin güneybatıya doğru ilerlediği haberini alan II. Sargon, Urartu'yu Batı İran'dan atmasına imkân sağlayacak fırsatı değerlendirerek M.Ö. 714'de sekizinci seferine çıkmıştır. Kral, ilk olarak Urmiye Gölü'nün güneyinde yer alan ve Urartu kralı I. Rusa tarafından kışkırtılan Mannalarla karşılaşmıştır, sonra kuzeye doğru ilerleyerek Urartuları yenmiştir. Urartu'ya en büyük darbe, müttefiki olan zengin Musasir (Ardini) şehrinin yağmalanması

¹²⁰ Çilingiroğlu 1997, s.18-41.

olmuştur; çünkü bu şehrin Asur'un eline geçmesiyle Urartu Devleti'nin güney sınırlarının güvenliği de ortadan kalkarak devlet bu yönde işgale açık hale gelmiştir. Sargon'un sekizinci seferinde Musasır mabedinden aldığı ganimetlerin listesi, Doğu Anadolu'nun ekonomik zenginliği ve Asur Devleti'nin bölgeyi kontroldeki ısrarcı tutumunun nedenini göstermektedir¹²¹.

Senharip Dönemi (M.Ö.705-M.Ö.681) kaynaklarında, Urartularla ilgili bilgi bulunmamaktadır; çünkü kral bu dönemde Asur'da güvenliği sağlayarak sınırlarını güvence altına almaya çalışmıştır. Eserhadon Dönemi'nde (M.Ö.680-M.Ö.669), Kimmer ve İskitlerin meydana getirdikleri karışıklık Urartu kralı II. Rusa (M.Ö.685-M.Ö.645) ile Asur arasında ikili diplomatik gelişmelerin başlamasına sebep olmuştur. Ayrıca, İran içinde gücünün zirvesine çıkmış olan Medlerin tehditleri de iki devlet arasındaki yakınlaşmanın diğer bir sebebini oluşturmuş olmalıdır. Benzer şekilde, II. Rusa'nın halefi III. Sarduri Dönemi'nde (M.Ö.645-M.Ö.635) de Asur ile iyi ilişkiler kurmanın yolları aranmıştır. Bütün bu yakınlaşmalar ve barış girişimlerinin amacı iki devletin de çevrelerindeki tehlikeye karşı ortak güç oluşturmaktır. Asur Devleti, M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında, giderek eski gücünü kaybetmiş, İskit ve Med ittifakı sonunda da yıkılmıştır. Asur İmparatorluğu'nun yıkılışıyla, Ön Asya'da meydana gelen siyasal boşluk; İskitler, Medler ve Babilliler gibi yeni politik güçler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. III. Sarduri'nin ölümünden sonra, bir süre daha devam eden Urartu Krallığı da eski önemini büyük ölçüde yitirmiştir¹²².

¹²¹ Kurt 2009, s.11.

¹²² A.g.e, s.11.

V. ANADOLU'DA GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜRLERİNİN ELE GEÇTİĞİ YERLEŞİMLER VE MEZARLIK ALANLARI

V. 1. Adilcevaz

Bitlis iline bağlı olan Adilcevaz ilçesi Van Gölü'nün kuzeybatısında yer almaktadır. 1964 yılından itibaren kazılara başlanan Adilcevaz'da Urartu Dönemi'ne ait Kef Kalesi bulunmaktadır. Durukpur Mahallesi'nde bulunan F Kayalığı 1 nolu oda mezarda Geç Asur stilinde yapılmış bir silindir mühür ele geçmiştir¹²³.

V. 2. Alishar

Alishar Höyük, Yozgat'ın 45 km. güneydoğusunda, Sorgun ilçesinin güneyinde, Alishar Köyü'nün 2.5 km kuzeyindedir. Ankara'nın 200 km doğusunda ve Boğazköy'ün 85 km. güneydoğusundadır. Höyükte, ilk kazılar Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü adına H.H. von der Osten yönetiminde başlamıştır ve E.F. Schmidt'in katılımıyla 1927-32 yılları arasında çalışmalar yürütülmüştür¹²⁴. 1993-1994 ve 1998-1999 yıllarında Alishar Bölgesi Projesi kapsamında Chicago Üniversitesi'nden R. L. Gorny tarafından kazı çalışmalarına tekrar başlanmıştır¹²⁵.

Höyükte, Kalkolitik Dönem'den Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan kültür katları tespit edilmiştir¹²⁶.

¹²³ Işık 1976, s.83, Bilgiç ve diğerleri 1964, s.65.

¹²⁴ Yakar 1985, s.198.

¹²⁵ Gorny, 1994, s.191.

¹²⁶ Schmidt 1932, s.25-27, fig.26.

Höyüğün stratigrafisi aşağıdaki tabloda verilmiştir¹²⁷.

Tepe	Teras	Dönem
1		Osmanlı-Selçuklu
1	2-3	Bizans ve Roma
2-3	4-7	Helenistik Dönem
4a-4b-4c	8-9	Frig-Post Hitit
4c	10-11	Hitit İmparatorluk ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı
	10a	Geç Tunç IIa
	10b	Geç Tunç IIa-Geç Tunç I
5a	10c-11a	Karum Ib
	11b	Karum Ib-II
	11c	Karum II
5b	12	Karum III-IV
5-15	12-14	Eski Tunç Çağı
16-19		Geç Kalkolitik Çağ

Tablo 1. Alışar stratigrafisi

Tez malzemesini oluşturan Geç Asur silindir mührü tepede Frig kültür katını temsil eden 4b tabakasında ele geçmiştir¹²⁸.

¹²⁷ Von Der Osten 1937, s.269, fig. 281, Gorny 1990, tab. 8.

¹²⁸ A.g.e., s.423.

V. 3. Boğazköy

Çorum ili, Boğazköy ilçesinde yer alan Boğazköy yerleşiminde 1882’de K. Humann ve O. Puchstein, 1893’ de E. Chantre, 1906’dan 1914’e kadar Alman Doğu İncelemeleri Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Hugo Winckler ve Theodor Makridi tarafından ilk kazılar gerçekleştirilmiştir. 1931’den 1970’e kadar K. Bittel, 1978-1993 yıllarında P. Neve ve 1994-2004 yıllarında J. Seher başkanlığında kazılmıştır¹²⁹. Günümüzde kazılar Andreas Schachner tarafından sürdürülmektedir. Boğazköy, Büyükkale’nin stratigrafisi aşağıdaki tabloda verilmiştir¹³⁰.

Tabaka	Dönem
Ia-b	Geç Demir Devri
IIa-b	Orta Demir Devri
IIIa	Hitit İmparatorluk Dönemi Sonu
III	Hitit İmparatorluk Dönemi Geç Dönemi
IVa-b	Hitit İmparatorluk Dönemi Erken Dönem
IVc	Eski Hitit Dönemi
IVd	Asur Ticaret Kolanileri Çağı
V	Eski Tunç Çağı

Tablo 2. Boğazköy stratigrafisi

¹²⁹ Sheer 2006, s.193.

¹³⁰ Sheer 2000, s.24, çizelge 2.

Tez kapsamında araştırılan iki adet Geç Asur silindir mührü Geç Demir Devri'ne tarihlenen I. tabakadan ele geçmiştir¹³¹.

V. 4. Daskyleion

Daskyleion Höyüğü, Balıkesir ili, Bandırma ilçesi, Ergili köyü'nün 2 km batısında, Manyas Gölü'nün güneyinde yer almaktadır. Yeri Kurt Bittel tarafından saptanan höyükte, Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından 1953'den 1959'a kadar kazı çalışmaları yapılmıştır. 1988 yılında Prof. Dr. Tomris Bakır tarafından başlatılan kazılar 1999 yılından itibaren Prof. Dr. Kaan İren tarafından sürdürülmektedir. Höyük, Geometrik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar yerleşim görmüştür. Bu bölge için antik yazarlar "Hellespontine Phrygia" adını kullanmışlardır. Daskyleion'da ele geçen Friglere ait epigrafik ve arkeolojik buluntular bu bölgenin "Hellespontine Phrygia" olarak anılmasına, Friglerin Anadolu'daki yayılımlarının Kütahya-Eskişehir sınırının daha da batısına ve kuzeye kaydığının kanıtı olmuştur¹³².

Tez kapsamında değerlendirilen bir adet Geç Babil damga mührü Erken Akamenid tabakasında ele geçmiştir.

V. 5. Deve Höyük Mezarlığı

Deve Höyük, bugünkü Gaziantep sınırları içinde yer almaktadır. Karkamış ve Fırat'ın Savur Çayı'nın yakınında bulunmaktadır. Yerleşimde M.Ö. 5. yüzyıla ait inhumasyon mezarlardaki eserler T. E. Lawrence ve C. L. Woolley tarafından açığa çıkarılmıştır. 1913 yılında yerleşimde ele geçen eserler İngiltere'ye getirilerek çeşitli müzelere gönderilmiştir¹³³.

¹³¹Boehmer ve Güterbock 1987, s.111

¹³²Bakır 2003, s.7.

¹³³Moorey 1980, s.1.

Mezarlığın stratigrafisi aşağıdaki tabloda verilmiştir¹³⁴.

Deve Höyük I Mezarlığı	Deve Höyük Mezarlığı II
M.Ö.1150-900 Erken Demir Çağı	
M.Ö. 900-550 Orta Demir Çağı	
M.Ö.750/550 Geç Demir Çağı	M.Ö. 550/330 Pers Egemenliği

Tablo 3. Deve Höyük kronolojisi

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlere 4 adeti Geç Asur Dönemi silindir mührü; bir adet silindir ve üç adet damga mühür Geç Babil Dönemidir. Söz konusu mühürler kremasyon ve inhumasyon mezarlarda ele geçmiştir. Geç Asur mühürleri Orta Demir Devri tabakasından, Geç Babil mühürleri Geç Demir Devri tabakasından ele geçmiştir¹³⁵.

V. 6. Dülük Tepe

Dülük Tepe, Gaziantep'in 10 km kuzeybatısında bulunmaktadır. 1997 ve 1998 yıllarında Doliche antik kentinin konumlandığı Keber Tepesi'nin yamacında iki Mithraeum açığa çıkartılmıştır. Mithras kültürünün Kommagene bölgesindeki kesin olarak tespit edilmiş ilk tapınım merkezi (Mithraeum) olma özellikleri dışında burası aynı zamanda Roma İmparatorluğu genelinde bilinen en büyük kutsal alandır¹³⁶.

¹³⁴ A.g.e, s.4

¹³⁵ A.g.e, s.106-116.

¹³⁶ Winter 2008, s.91.

2001 yılında, bilim dünyasında Jüpiter Dolichenus'un tapınağının bulunduğu düşünülen, Dülük Baba Tepesi'nde kazı çalışmaları yapılmıştır¹³⁷.

Dülük Tepe'de ele geçen yedi adet silindir ve bir adet damga mühür Geç Asur Dönemine, iki adet silindir ve otuz adet damga mühür ise Geç Babil Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Söz konusu mühürler kutsal alanın Orta ve Geç Demir Devri tabakalarında ele geçmiştir¹³⁸.

V. 7. Girnavaz

Mardin İline bağlı Nusaybin ilçesinin 4 km, Türkiye-Suriye sınırının ise 5 km kuzeyinde ve Çağçağ Çayı'nın kaynağından 15 km uzaklıkta yer alan Girnavaz, 300 m çapında ve 24 m yüksekliğinde bir höyüktür. Orta Çağ'da Tur Abdin, Klasik Çağ'larda ise "Masius" adıyla anılan bu bölge, Geç Asur ve Hitit belgelerinde "Kaşşiyari" adıyla anılmaktadır. Mari ve Tell el Amarna arşivlerine göre Eski Babil Devri'nde Nawala, Geç Asur Dönemi'nde ise Nabula olduğu düşünülen Girnavaz'da ele geçen bir bahçe satış niteliğindeki tablet ile bu lokalizasyon doğrulanmıştır. Girnavaz'da ilk sistemli kazılar 1980 yılında Prof. Dr. Hayat Erkanal tarafından başlatılmıştır. Höyük, Geç Uruk Dönemi'nden Geç Asur Dönemi'ne kadar kesintisiz iskan görmüştür. Kazılar höyükte Kuzey yamacı, Merkez alan ve Kuzeydoğu yamacı olarak adlandırılan yerlerde gerçekleştirilmiştir. Kuzey ve Merkez alanda İslami mezarlar bulunmaktadır. Kuzeydeki İslami mezarların altında önce Geç Asur, sonra Orta

¹³⁷ Blömer 2005, s.188, 210.

¹³⁸ Schaner 2014, s.35.

Asur tabakalarına ulaşılmıştır. En erken tabakayı Eski Tunç Çağı oluşturmaktadır¹³⁹.

Yerleşimde ele geçen üç adet silindir ve bir adet damga mühür baskısı Geç Asur Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁴⁰.

V. 8. Gözlükule

Mersin ili, Tarsus ilçesi'nde bulunan Gözlükule yerleşimi günümüz Çukurovası'nın batısında Akdeniz'in kuzeydoğu ucunda, antik Klikya Ovası'nda Toroslar'dan kuzey ve güney istikametinde geçit veren Gülek Boğazı'nın denize doğru çıkışında, dağların ovaya dönüştüğü hatta yer alır.

Höyük, 1934-39 ile 1947-49 yılları arasında Bryn Mawr College adına H. Goldman tarafından kazılmıştır ve 2001 yılında Boğaziçi Üniversitesi adına Aslı Özyar başkanlığında bir ekip tarafından tekrar araştırılmaya başlanmıştır¹⁴¹. Yaklaşık 30 m'lik kültür katmanından oluşan höyükte, Erken İslami Dönem'den Neolitik Dönem'e kadar tabakalar derinliklere göre verilmiştir¹⁴². Demir Devri B alanında temsil edilir.

A ALANI

32-31m.	Neolitik Dönem
31-27 m.	Kalkolitik Dönem
27-19 m.	Erken Tunç Çağı I
19-12 m.	Erken Tunç Çağı II

¹³⁹ Erkanal 2012, s.135-138

¹⁴⁰ Erkanal 1986, s.379.

¹⁴¹ Özyar 2009, s 47.

¹⁴² Goldman 1956, plan 26.

12-8 m.	Erken Tunç Çağı III
9-6 m.	Orta Tunç Çağı
6-4 m.	Geç Tunç Çağı
8-0 m.	Hellenistik-Roma ve İslam Dönemleri bulunur

Tablo 4. Gözlükule stratigrafisi

Yerleşimde üç adet Geç Asur silindir ve bir adet silindir-damga mühür ele geçmiştir. Söz konusu mühürler yerleşimin Orta ve Geç Demir Devri'ne tarihlenmektedir.

V. 9. Kaman Kalehöyük

Kırşehir ili, Kaman ilçesinin 3 km. doğusunda yer almaktadır. Kızılırmak kavsinin içinde bulunan höyük yaklaşık 280 m. çapında, 20 m. yüksekliğindedir¹⁴³. Kazılar, 1986 yılından itibaren S. Omura başkanlığında; Japonya Orta Doğu Kültür Merkezi ve Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü adına yürütülmektedir. Yerleşimde dört kültür katı ve bu katlara ait yapı katları ortaya çıkarılmıştır¹⁴⁴. Höyüğün stratigrafisi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Iib.	Orta Frig Dönemi
Iic.	Erken Frig
Iid.	Karanlık Çağ
IIIa	Hitit İmparatorluğu

¹⁴³ Omura 1987, s.1.

¹⁴⁴ Omura 2008, s.2, Omura 2002, s.390.

IIIb	Eski Hitit Dönemi
IIIc	Asur Ticaret Kolonileri Çağı
IV	Eski Tunç Çağı

Tablo 5. Kaman Kalehöyük stratigrafisi

Yerleşimde, bir adet Geç Asur silindir mührü IIa tabakasından (M.Ö.5. yüzyıl) ele geçmiştir; ancak mührün stil özellikleri M.Ö. 8. yüzyıl özelliği taşımaktadır¹⁴⁵.

V. 10. Karkamış

Karkamış yerleşiminin kuzeybatısında Gaziantep şehri, kuzeyinde Nizip ve kuzeydoğusunda ise Birecik şehirleri bulunmaktadır. Doğusunda Fırat Nehri bulunan Karkamış yerleşmesinin güneyinde ise Türkiye-Suriye sınırı yer almaktadır. Yerleşim ilk kez G. Smith tarafından 1876'da tespit edilmiştir ve British Museum'un yönetiminde arkeolojik kazılar başlamıştır. 1878-1879 yıllarında kazı çalışmalarını P. Hendersan yürütmüştür. 1910 yılında D.G. Hogarth, 1912-1914 yılları arasında L. Woolley tarafından sürdürülen kazılar I. Dünya savaşı nedeniyle sona ermiştir¹⁴⁶. 1920'den sonra ara verilen çalışmalara 2011 yılında İtalyan bir ekip tarafından tekrar başlanmıştır¹⁴⁷.

Höyük, Neolitik Dönem'den Orta Çağ'a kadar yerleşim görmüştür¹⁴⁸. M.Ö. 3. binde Ebla arşivlerinde ele geçen bir belgeye göre Karkamış Ebla'nın hakimiyeti altında bir şehirdir. M.Ö. 1800'e tarihlenen Mari arşivlerinde ele geçen belgelerde ise Karkamış Halep'e bağlı olan Yamhad Krallığı'nın

¹⁴⁵ Omura 2000, s.12.

¹⁴⁶ Benati 2014, s.52, 58-61.

¹⁴⁷ Payne 2012, s.6.

¹⁴⁸ Benati 2014, s.63.

başkentidir. I.Suppululiamma kenti ele geçirinceye kadar Mitanni egemenliği altında kalmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra M.Ö. I. Bin'de Hitit Krallığı olarak devam eden devlet önce Asur sonra Babil egemenliği altına girmiştir¹⁴⁹.

Yerleşimde ele geçen 3 adet silindir mühür, bir adet silindir mühür baskısı ve bir adet damga mühür baskısı Geç Asur stilindedir.

V. 11. Kavuşan Höyük

Diyarbakır ili, Bismil ilçesinin 10 km güneydoğusunda, Yenice Köyü, İnardı Mezra sınırları içinde ve Şeyhan Çayı'nın Dicle Nehri ile birleştiği noktanın doğusundadır. Kavuşan Höyük' te kazılar 2001 yılında Prof. Dr. Gülriz Kozbe tarafından başlatılmıştır. Höyüğün stratigrafisi aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

I.Tabaka	Yakın Çağ İslam Mezarlığı
II.Tabaka	Orta Çağ
III.Tabaka	Helenistik Çağ
IV.Tabaka	Post Asur
V.Tabaka	Geç Asur
VI.Tabaka	Erken Demir
VII.Tabaka	Orta Asur-Mitanni
VIII. Tabaka	Eski Tunç sonu, Orta Tunç Çağı başı
IX.Tabaka	Erken Tunç Çağı geç evresine

Tablo 6. Kavuşan Höyük stratigrafisi

¹⁴⁹ Bryce 2012, s.84.

Yerleşimde ele geçen iki adet silindir mühür Geç Asur Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁵⁰.

V. 12. Kinet Höyük

İskenderun Körfezi'nde, Hatay/Dörtyol yakınındaki Kinet Höyük, Doğu Kilikya'daki en büyük Klasik Çağ öncesi yerleşmedir. Kinet Höyük, denizden yüksekliği 500 m.olan, 3.3 hektar genişliğinde ve 26 m. yüksekliğindedir. Kinet Höyük'teki çalışmalar, 1992 yılında Hatay Müzesi işbirliği ile başlamıştır. Kazılar 1993'ten itibaren Bilkent Üniversitesi projesi çerçevesinde Doç. Dr. Marie-Henriette Gates başkanlığında devam etmektedir. Kinet yerleşiminin bölgenin baskın kenti antik İssos olduğu düşünülmektedir¹⁵¹. Höyüğün stratigrafisi aşağıdaki tabloda belirtilmiştir¹⁵².

I.Tabaka	Orta Çağ (M.S. 10-13. yy.)
II.Tabaka	Hellenistik Dönem (M.Ö. 330-50)
III.Tabaka 1	Geç Demir Devri (M.Ö. 7-4. yy.)
2	Orta Demir Devri (M.Ö. 9-8. yy.)
3	Erken Demir Devri (M.Ö. 12-10. yy)
IV.Tabaka	Geç Tunç Çağı 2 (M.Ö.13. yy.)
V.Tabaka	Orta Tunç Çağı (M.Ö. 2000-1500)
VI.Tabaka	Erken Tunç Çağı (M.Ö. III. bin)

Tablo 7. Kinet Höyük stratigrafisi

¹⁵⁰ Balza 2012 s.50-51.

¹⁵¹ Gates 2003, s.17-19.

¹⁵² Gates1999, s.261.

Yerleşimde ele geçen iki adet Geç Asur silindir mühür Kinet Höyük III. tabakanın 2. evresinden ele geçmiştir¹⁵³.

V. 13. Kültepe

Kültepe, Kayseri'nin yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda yer alır. Orta Anadolu Platosu'nun en yüksek dağı olan Erciyes Dağı'nın eteğindeki ovanın ortasında kurulan Kültepe yerleşiminin inşa edildiği ovanın kuzeyindeki Sarımsaklı Deresi, Karasu'ya karışarak Kızılırmak'a dökülmektedir. Yaklaşık 550 m.çapında ve 2 m yüksekliğinde daire biçiminde olan höyüğü kuzey, doğu ve güneyden hilal biçiminde bir aşağı şehir çevrelemektedir¹⁵⁴.

1881 yılında British Museum uzmanlarından Th G. Princes Kapadokya'dan geldiği söylenen ve İstanbul'dan satın alınan bir çivi yazılı tableti yayımlayarak bunların Kapodokyalı olduğunu belirtmiştir. 1893-1894 yıllarında E. Chantre, 1901 yılında W. Belck, 1906 yılında H. Winckler ve H. Grothe burada sondaj kazıları yapmışlardır. Ancak istedikleri sonucu elde edememişlerdir. İlk olarak 1925 yılında B. Hrozný Kültepe'de tepe ve aşağı şehirde kazılara başlamış ve Hrozný'in çıkarttığı tabletlerde adı geçen Kaniş'in Kültepe ile aynı yer olduğu açıklığa kavuşmuştur. 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından ilk sistemli kazılara başlanmıştır ve 2005 yılında vefatından sonra kazılar Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun başkanlığında sürdürülmektedir¹⁵⁵.

Höyük ve Karum'un stratigrafisi aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁵⁶.

¹⁵³ Gates 2003,s.413, fig.6, Gates 2006, s.297.

¹⁵⁴ Kulakoğlu 2011, s.40.

¹⁵⁵ Emre 2011, s.20-22.

¹⁵⁶ Özgüç 1999, s.4-5; Kulakoğlu 2011, s.41, Tablo.1.

Dönem	Tepe	Karum
Roma	1-2	
Hellenistik	3	
Geç Hitit	4-5	
Asur Ticaret Kolonileri Çağı	6-7	1b-a
Asur Ticaret Kolonileri Çağı	8	II
M.Ö. 2. Bin Başı	9-10	IV-III
Eski Tunç Çağı	11-18	

Tablo 8. Kültepe stratigrafisi

Demir Devri'nin eski yapı katının enkazından bir adet Geç Asur silindir mührü ele geçmiştir¹⁵⁷.

V. 14. Sakçagözü

Zincirli'nin 21 km kuzeybatısında yer alan Sakçagözü yerleşimi, Sam'al sınırında bulunan *Lutibu* kenti olarak bilinmektedir. Sakçagözü köyüne 3 km uzaklıkta olan höyüğün boyutları 140x90 m.'dir.

Sakçagözü'nde Herzfeld tarafından yüzey araştırması yapılmış, J.Garstang tarafından 1908-1911 yılında ilk kazılar gerçekleştirilmiştir. Yerleşimin tarihi Kalkolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Özgüç 1971, s.12, Lev.XXIX.

¹⁵⁸ Taylor 1950, s.53.

Yerleşimin stratigrafisi aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁵⁹.

I. Tabaka	Pre-Halaf
II. Tabaka	Samarra ve Halaf
III. Tabaka	Geç Halaf
IV. Tabaka	Ubeyd
V-VI Tabaka	Uruk IV, Cemdet Nasr, Erhanedanlar
VII.-IX. Tabaka	M.Ö. 2.Bin
X.-XI. Tabaka	Geç Hitit Dönemi

Tablo 9. Sakçagözü stratigrafisi

Geç Hitit Dönemi'ne tarihlenen tabakada kral Bar Reкуп tarafından yaptırıldığı düşünülen bir saray açığa çıkarılmıştır¹⁶⁰. XI. tabakada bir adet Geç Asur silindir mührü ele geçmiştir¹⁶¹.

V. 15. Samsat

Adıyaman İline bağlı Samsat, 1990 yılında baraj gölü altında kalmadan önce Kâhta Çayı ile Göksu ağzı arasındaki bereketli ovaların Fırat Nehri'ne kıyı olduğu konumdadır. Höyük, Adıyaman'ın 35 km güneyinde Ziyaret Çayı Vadisi boyunca aşağı inen karayolunun Fırat Nehri'nde son bulunduğu noktadadır.

Höyük ve surlarla çevrili aşağı şehirden oluşan Samsat, Fırat kıyısındaki kısmında deniz seviyesinden 500 m, ova tabanından 50 m

¹⁵⁹ Yakar 1985, s.362.

¹⁶⁰ Dörner 1990, s.120.

¹⁶¹ Taylor 1950, s.53.

yükseklikte, tepe uzunluğu 250 m, genişliği 500 m, tabanda ise 350x500 m. boyutundadır.

Ticaret yollarının kesişme noktasında, Fırat Nehri'nden kolay geçit veren önemli stratejik konuma sahip Samsat, başkent veya kale olarak Roma Çağı'ndan başlayarak önemli kaynaklarda anılan bir şehirdir. 19. yüzyılda William Francis Ainsworth 1836'da, 1838 yılında ise Helmuth von Multke yerleşimin yüzey buluntuları hakkında kısa bilgiler vermişlerdir. K. Humann ilk arazi çalışmalarını gerçekleştirmiştir ve Osman Hamdi Bey ile akropolis ve aşağı şehrin krokisini çizmiştir. Hitit kabartmalarının yerini saptamıştır. Daha sonra ilk kapsamlı araştırmalar F.K. Dörner ve R. Naumann tarafından gerçekleştirilmiştir. 1964 ve 1967'de T. Goell tarafından kısa süren kazılar yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi, Aşağı Fırat Projesi çerçevesinde Ü. Serdaroğlu, M. Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırmalarında su altında kalacak höyükler arasında belirlenen Samsat'ta ilk kurtarma kazıları N. Özgüç başkanlığında bir ekip tarafından 1978-1989 yılları arasında (1980 ve 1988 yılları hariç) yapılmıştır. Samsat Höyüğü'nde Geç Kalkolitik Dönem'den Orta Çağ Dönemi kadar yerleşim mevcuttur¹⁶².

Kat	Dönem
I-III	Orta Çağ
IV	Roma Dönemi
V-VI	Helenistik Dönem

¹⁶² Özgüç 2009, s.1-2.

VII-VIII	Geç ve Erken Demir Devri
IX-XII	Yeni ve Eski Hitit Devri
XIII-XV	Asur Ticaret Kolonileri Çağı
XVI-XIX	Eski Tunç Çağı
XX-XXX	Geç Kalkolitik

Tablo 10. Samsat stratigrafisi

Yerleşimde bir adet Geç Asur, bir adet Geç Babil mührü Demir Çağı'na tarihlenen 7. ve 8. tabakalarda ele geçmiştir¹⁶³.

V. 16. Sultan Tepe

Şanlıurfa'nın güneydoğusunda yer alan Sultantepe Höyüğü'nde, 1951-1953 yılları arasında Nuri Gökçe ve Seton Lloyd tarafından yapılan kazılarda, höyüğün üst tabakalarında, Helenistik ve Roma kalıntılarına rastlanılmıştır¹⁶⁴. Alt tabakalarda bulunan Asurca tabletler bu höyüğün Geç Asur Krallığı Dönemi'nde büyük bir kütüphaneye sahip olduğunu göstermektedir. Bu kütüphanede destanlar, çeşitli edebi metinler, medikal metinler, kurgusal tarihleme ile ilgili metinler, eponim listeleri, büyü ve kehânet metinleri, tanrılar adına düzenlenmiş ilâhî metinler yer almaktadır. Bu kütüphanenin içeriği göz önüne alındığında, Asurbanipal'in Ninive'deki kütüphanesi gibi bir krali kütüphane olması muhtemeldir¹⁶⁵.

Yerleşimde, altı silindir mühür, bir silindir mühür baskısı; iki adet damga mühür baskısı Geç Asur tabakasında ele geçmiştir.

¹⁶³ A.g.e., s.438, res.15-16.

¹⁶⁴ Lloyd 1954, s.101-102.

¹⁶⁵ Finkelstein 1957, s.137.

V. 17. Tille Höyük

Tille Höyük, Fırat Nehri'nin sağ kıyı şeridinde Adıyaman - Urfa/Diyarbakır karayolunun nehir ile kesiştiği modern köprü'nün batı ucunda yer alır. Höyük, Kahta'nın 30 km, Adıyaman'ın 60 km doğusundadır. Höyük'te kazılar 1978 yılında D. French tarafından başlatılmıştır¹⁶⁶. Yerleşimde Roma, Demir ve Geç Tunç Çağı tabakaları açığa çıkarılmıştır¹⁶⁷. Tille'de yerleşimin Erken Demir Çağ'da başladığı (olasılıkla başkenti Karkamış'ta bulunan Hitit İmparatorluğu sonrasına ait bir krallığa bağlı olarak) ve Geç Hitit Dönemi boyunca (M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllar Kummuh Krallığı Dönemi) , II. Sargon'un M.Ö. 708 yılında Asur'u zapt etmesine kadar yerleşim gördüğü anlaşılmıştır¹⁶⁸.

Yerleşimde, iki adet Geç Asur mührü Geç Hitit tabakasında ele geçmiştir¹⁶⁹.

V. 18. Yunus Mezarlık Alanı

Yunus Mezarlığı, Karkamış yerleşiminin yaklaşık 1 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Tepe'nin büyük bir bölümünü mezarlık alanı oluşturmaktadır. Höyük'te Bizans, Roma, Helenistik ve Erken Demir Devri tabakaları bulunmaktadır. Geç Hitit Dönemi'ne ait bazı mezarlar Helenistik Dönem'e ait mezarlar tarafından tahrip edilmiştir. Demir Devri'nde *bath burial* ve küp mezar tipleri kullanılmıştır. Ayrıca çocuk gömülerinde çömlek mezar tipi görülmüştür. Mezarlık, olasılıkla M.Ö. 1200'den Nabukadnezar'ın şehri ele geçirişine kadar kullanılmıştır.

¹⁶⁶ French 1980, s.19-20.

¹⁶⁷ French 1991, s.337-340.

¹⁶⁸ French 1990, s.315.

¹⁶⁹ French 1984, s.250

Yerleşimde beş adet Geç Asur silindir mührü ele geçmiştir. Mezarlarda ele geçen silindir mühürler M.Ö. 7. yüzyıldan önceye tarihlenmektedir¹⁷⁰.

V. 19. Zeviya Tivilki

Midyat'ın 50 km kuzeydoğusunda, Dargeçit'in 10 km doğusunda, Dicle Nehri'nin 2 km batısında yer almaktadır. Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen yerleşimin doğu köşesinde mezarlık alanı bulunmaktadır. Mezarlar, Geç Asur Dönemi'nin karakteristik çömlüklerinden oluşmaktadır. Mezarlarda ele geçen buluntular Erken Demir Devri'ne (M.Ö. 8.yüzyıl) tarihlenmektedir. Mezar buluntuları arasında bir adet Geç Asur silindir mührü açığa çıkarılmıştır¹⁷¹.

V. 20. Ziyaret Tepe

Ziyaret Tepe Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Diyarbakır İlinin 60 km doğusunda, Bismil ilçesinde, Dicle Nehri'nin güneyinde yer almaktadır. Stadel 3 hektar ve aşağı şehir 29 hektardır. İlk kazılar Ilısu Barajı kurtarma kazıları kapsamında 1997 yılında T. Matney tarafından başlatılmıştır. Orta Çağ'dan Eski Tunç Çağı'na (M.Ö.3000/M.S.1500) kadar yerleşim gören höyükte Geç Asur Dönemi'ne ait bir saray bulunmaktadır¹⁷².

Yerleşimde ele geçen dört adet damga ve bir adet silindir biçimli Geç Asur mührü, Geç Asur tabakasından ve bu tabakaya ait mezardan ele geçmiştir¹⁷³.

¹⁷⁰ Woolley 1939, s.11-20.

¹⁷¹ Ökse ve diğerleri 2010,s.1

¹⁷² Matney 2009, s.38

¹⁷³ Matney ve diğerleri 2009, s.47, Matney ve diğerleri 2011, s.92-93.

V. 21. Satın Alma Eserler

Tez kapsamında araştırılan Anadolu'da ele geçen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin yirmi dokuz adeti müzelere satın alma yoluyla gelmiştir. Satın alınan mühürlerin büyük bir bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenlidir. Satın alınan mühür sayısı *British Museum*'da dört, *Ashmolean Museum*'da üç, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde on dokuz ve Mardin Müzesi'nde üçtür

VI. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜRLERİNİN YAPIMINDA KULLANILAN TAŞLAR

Taşlar işlenme sertliklerine göre Mohls ölçüsünde 1'den 10'a kadar sıralanmaktadır. Eğer bir taşın sertlik derecesi 6'nın altındaysa yumuşak taşlar grubuna, 6'nın üzerindeyse sert taşlar grubuna girmektedir. Anadolu'da ele geçen Geç Asur Dönemi ve Geç Babil Dönemi mühürlerinin yapım malzemesi olan taşların sertlik derecesi 1 ile 7.5 arasında değişmektedir¹⁷⁴.

VI. 1. Akik

Mikrokristalin kuvarstan oluşmaktadır. Akik, saydam veya yarı saydam bir taştır. Kırmızı ve kırmızımsı kahverengi gibi çeşitli tonları vardır. Mohl ölçüsünde sertlik derecesi 7'dir¹⁷⁵. Bu çalışma kapsamında araştırılan altı adet Geç Babil damga mührü akikten yapılmıştır.

VI. 2. Bazalt

Bazalt koyu renkte, sert volkanik bir taştır. Özellikle feldispat, piroksen ve diğer minerallerden oluşmaktadır¹⁷⁶. Sertlik derecesi 7 ve 7.5 arasındadır. Tez malzemesini oluşturan Geç Asur Dönemi'ne ait bir adet silindir mühür bazalttan yapılmıştır.

¹⁷⁴ Merrilless 1990,s.46

¹⁷⁵ A.g.e, 47

¹⁷⁶ A.g.e., s.48.

VI. 3. Cam

Fayansa benzeyen pürüzlü ve kolayca kırılabilen, saydam bir yapısı vardır. Tez malzemesini oluşturan iki adet Geç Asur ve bir adet Geç Babil silindir mührü bu malzemedan yapılmıştır

VI. 4. Fayans ve Frit

Katılaşmış kuvarstan oluşan bir bileşimi vardır. Pürüzlü, kolay ufalanabilir. Kalıpta ısıtma ve çözeltilinin şekillendirilmesi için soda silikat sertleştirme maddesidir. Çekirdeği camsı bir sırla kaplıdır. Yaygın olarak beyaz renktedir ve mavimsi yeşil renkleri de bulunmaktadır¹⁷⁷.

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlere beş adet fayans ve altı adet fritten yapılmış Geç Asur silindir mührü bulunmaktadır.

VI. 5. Kalsedon

Kalsedon, kriptonkristalin silis ve mikrokuvars'tan oluşmaktadır. Kalsedon mikro gözenekli yapısından dolayı sertliği 7'nin altındadır. Farklı renklere sahip çeşitleri bulunmaktadır. Saydam ve yarı saydamdır, beyaz ve gri tonlarında damarlı bir yapısı vardır. Çeşitli doku ve saydamlık derecesinden dolayı farklı isimlerle adlandırılırlar¹⁷⁸.

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlere bir adet Geç Asur ve dokuz adet Geç Babil mührü kalsedondan yapılmıştır.

VI. 6. Kireçtaşı ve Mermer

Kalsit, kireçtaşı ve mermer gibi taşları oluşturan temel mineraldir. Kalsit, saf, renksiz ve saydam bir yapıya sahiptir. Ancak beyaz, siyah, krem ve

¹⁷⁷ Merrilless 1990, s.52.

¹⁷⁸ Moorey 1999, s.93; Merrilless 1990,s.47.

sarı renkleri de görülmektedir. Dokusu oluşum koşullarına ve içinde bulunan fosile göre değişir. Sertlik derecesi 3'tür¹⁷⁹. Mermer, kireçtaşının yüksek ısıya ve baskıya maruz kalarak başkalaşım geçirmiş halidir. Sertlik derecesi kireçtaşına göre daha sert bir taştır.

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlere dört adet Geç Asur silindir mührü kireç taşından; bir adet Geç Babil damga mührü kalsitten; bir adet Geç Babil mührü mermerden yapılmıştır.

VI. 7. Klorit

Klorit taşının serpantin minerallerinden oluşan bir bileşimi vardır ve sabuntaşına benzer özelliği olan bir dokuya sahiptir. Sertlik derecesi 2 ve 3 arasındadır. Genellikle yeşil, kahverengi ve siyah renktedir. Tez kapsamında araştırılan mühürlere üç adet Geç Asur silindir mührü kloritten yapılmıştır.

VI. 8. Kuvars

Kuvars, silikat minerali içeren taşların kaynağı olarak düşünülmektedir. Bunun sebebi diğer silikat mineralini içeren taşlarla atomik yapılarının benzerliğidir. Kuvars sertlik derecesi en yüksek (Mohs 7) taşlardan biridir. Makrokristalin ve mikrokristalin olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde mikrokristalin özelliği taşıyan kuvarsın çeşitleri kullanılmıştır¹⁸⁰. Tez kapsamında araştırılan mühürlere iki adet Geç Asur silindir ve bir adet Geç Babil mührü kuvarstan yapılmıştır.

¹⁷⁹ Merrilless 1990, s.51.

¹⁸⁰ Moorey 1999, s.93.

VI. 9. Opal

Opal, kalsedona benzer bir taştır ve içinde hidrathlı silis bulunmaktadır. Genellikle, kıvıl, krem ve kemik renklerinde çeşitleri bulunmaktadır. Ayrıca, siyah ve krem renklerinde damarları olan örnekleri de vardır¹⁸¹.

Tez kapsamında araştırılan mühürlerden sekiz adet Geç Babil mührü opalden yapılmıştır.

VI. 10. Riyolit

Volkanik kayalar mineralojik ve dokusal özelliklerine göre riyolit, dasit, andezit, bazalt ve tuf olarak adlandırılmışlardır. Kıvgın bulut çökelleri riyolit olarak adlandırılmaktadır. İçlerinde kuvars, alkali feldispat gibi mineraller bulunmaktadır¹⁸². Genellikle gri, krem ve kahverengi tonlarındadır ve camsı bir dokuya sahiptir¹⁸³. Sertlik derecesi 7'dir.

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlerden bir adet Geç Asur silindir mührü riyolitten yapılmıştır.

VI. 11. Serpantin

Serpantin, magnezyum silikat ve olivin minerallerinden oluşmaktadır. Balmumu gibi yağlı veya ince taneli dokusu vardır. Sıklıkla yeşilin tonlarında renkte çeşitleri bulunmaktadır. Sertlik derecesi 2.5 ve 4 arasında değişir.

Tez kapsamında araştırılan mühürlerden sekiz adet Geç Asur ve bir adet Geç Babil silindir mührü serpantinden yapılmıştır.

¹⁸¹ Moorey 1999, s.92.

¹⁸² Kadir, Karakaş 2000, s.97.

¹⁸³ Yıldırım ve Koçan 2008, s. 139.

VI. 12. Steatit

Steatit taşı, sertlik derecesi 1 olan kireçten oluşmaktadır. Gri, siyah, grimsi siyah, kırmızı renkleri bulunmaktadır¹⁸⁴. Pürüzlü ve kolay ufalanabilir. Çoğunlukla beyaz renktedir. Araştırmalara göre bu kuru tozun bağlanması için soda silikat bağlayıcı etkindir. Sır sıklıkla mavi, yeşil, yeşilimsi maviyle boyanır¹⁸⁵.

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlere sekiz adet Geç Asur silindirik mührü steatitten yapılmıştır.

VI. 13. Yeşimtaşı

Kalsedon'un saydam olmayan mat formudur. Kırmızı, sarı ve kahverengi tonlarında çeşitli tonları bulunmaktadır. Üzerinde, nokta ve şerit şeklinde farklı tonlarda görülür¹⁸⁶.

Tez konusu kapsamında araştırılan mühürlere bir adet Geç Babil damga mührü yeşimtaşından yapılmıştır.

¹⁸⁴ Moorey 1999, s.100.

¹⁸⁵ Merrilless 1990, s.47-53.

¹⁸⁶ Merrilless 1990, s.48.

VII. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜR TIPLERİ

VII. 1. Damga Mühürler

Tez kapsamında araştırılan sekiz adet damga mühür ve altı adet damga mühür baskısı Geç Asur Dönemi'ne, elli üç adet damga mühür Geç Babil Dönemi'ne aittir.

Anadolu'da sistemli kazılarda ele geçen ve satın alma yoluyla müzelere gelen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin araştırılması sonucunda damga mühürler; piramidal, skareboid, konoid ve ördek biçimliler olmak üzere dört gruba (Tablo 11, 2-6) ayrılmaktadır. Damga mühürlerin tutamak kısmında metal kılıf ve askıları korunmuş örnekleri de (Lev.XXXV-1,3) bulunmaktadır.

Damga mühür tipleri içinde sayıca en fazla grubu oluşturan konoid biçimli mühürler kendi içinde de iki tipe ayrılmaktadır. Bunlar; kenarları yuvarlatılmış (Tablo 11, 3-4) ve köşeli (Tablo 11, 2) olanlardır. Konoid biçimli damga mühürlerin yükseklikleri yaklaşık 1.75 cm ve 2.8 cm, çapları 1.3 cm ve 2 cm., kalınlıkları 1.5 cm ve 2 cm, ip delik çapları 0.5 cm ve 0,3 cm, baskı alanları yaklaşık 2.5 cm ve 3 cm arasında değişmektedir. Bu tip mühürler Geç Asur ve Geç Babil Dönemi'nde kullanılmışlardır. Özellikle Geç Babil Dönemi'nde konoid biçimli mühürlerin hem Anadolu'da hem de Babil'in hakimiyet altındaki bölgelerde kullanımının arttığı gözlemlenmektedir.

M.Ö. I. Bin ölçü sisteminde ördek biçimli ağırlıkların M.Ö.7. yüzyıldan itibaren mühür olarak kullanılmaya başlandığı (Tablo 11, 6) görülmektedir. Anadolu'da bu tip mühürlere Geç Babil Dönemi'nde çok sayıda rastlanmaktadır¹⁸⁷. Ördek biçimli mühürlerin yükseklikleri 1 cm ve 1.6 cm,

¹⁸⁷ Merrillees 1990, s.153.

genişlikleri 0.6 cm ve 1 cm, uzunlukları 1.3 cm ve 2.2 cm arasında değişmektedir. Araştırılan on iki adet damga mührün (Lev. XXV-2, XXVI-1, XXIX-1, XXX-2, XXXIII-2, XXXIV-3, XXXV-1, 2, 3, XXXVII-2, Lev. XLI-3, XLII/3) tutamak kısmında metalden yapılmış bir kılıfı veya tutamağı bulunmaktadır.

Damga mühür sayılarını tiplere göre ayırdığımızda otuz beş adeti konoid, on sekizi ördek, üç adeti skareboid (Tablo 11, 7), bir adeti (Tablo 11, 6) piramit formundadır. Damga mühürlerde en çok tasvir edilen sahneler tanrılara ve tanrı sembollerine tapma, tanrı sembolleri, hayvanlar ve bitkisel motiflerdir.

VII. 2. Silindir Mühürler

Tez kapsamında araştırılan silindir mühür sayısı elli dokuzdur ve iki adet silindir mühür baskısı bulunmaktadır. Bunlardan elli altı adeti Geç Asur ve üç adeti Geç Babil silindir biçimli mührüdür. Anadolu'da sistemli kazılarda ele geçen ve müzelere satın alma yoluyla gelen Geç Asur ve Geç Babil silindir biçimli mühürlerin (Tablo 11,1) kullanımı M.Ö. 9. yüzyıl ile M.Ö. 6. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Silindir biçimli mühürlerin ortalama yükseklikleri 3.7 cm ve 1.75 cm, çapları 0.95 cm ve 1.38, ip delik çapları 0.25 cm ve 0.3 cm, baskı uzunlukları 4 cm ve 1.8 cm arasında değişmektedir.

VII. 3. Silindir-Damga Mühürler

Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen Tarsus Gözlükule'de¹⁸⁸ ele geçen bir adet silindir damga mühür tez konu kapsamında araştırılan mühür tipleri arasında tek örnektir. Silindir kısmında hayat ağacı yanında tapınım ve av, damga kısmında ise yavrusunu emziren inek bulunmaktadır.

¹⁸⁸ Goldman, H., 1963, s. 356, fig.162-6a-b.

VIII. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜR YAPIM STİLLERİ

VIII. 1. Linear

Anadolu'da Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen silindir mühürlerde en fazla linear stilde mühür yapım tekniği kullanılmıştır. Bu stilde yapılan mühürlerin sahnelerinde figürler çizgisel olarak tasvir edilir. Çizgiyle tasvir edilen figürler şematik olarak tarama, yatay ve dikey çizgilerle gösterilmektedir.

Linear stilde işlenen mühürlerde sıklıkla av (Lev. I, II, III, IV, V, VI, VI-1), mücadele (Lev. VI-4, VII), libasyon (Lev. XII/2-4, XIII-1), tapma (Lev. IX, X, XI, XII/1, XIII-2,3) hayvanların birbirleriyle mücadelesi (Lev.VIII/2-3, IX/1), hayvan sıraları (Lev.XVII-3, XVIII-1,2) sahneleri tasvir edilmektedir. Bu mühürler genellikle M.Ö 9. ve M.Ö 7. yüzyıl arasına tarihlenmektedir.

VIII. 2. Kesme

Kesme stilde yapılan mühürlerdeki figürler kesme çarkıyla işlenmektedir. M.Ö.2. Bin'den itibaren kesme stilde yapılmış mühürler mevcuttur. M.Ö.13. yüzyılın ilk yarısında Babil'de ve Suriye'de bulunan Dur Katlimmu yerleşimlerinden kesme stilde işlenmiş sahneli mühürler bilinmektedir. Asur'da, M.Ö.7. yüzyıla kadar tabletler üzerinde kesme stilinde yapılmış mühürlerin baskıları görülmektedir¹⁸⁹. Anadolu'da ele geçen kesme stilde yapılmış mühürler, M.Ö.8. yüzyıl sonu ve M.Ö.7. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Bu stilde işlenmiş mühürlerde genellikle insan ve karışık varlık mücadelesi (Lev. XXIV-2) ve karışık varlık sahneleri (Lev. XVII-2) görülmektedir.

¹⁸⁹ Collon 2001, s.41.

VIII. 3. Matkap

M.Ö. 9. yüzyılın sonunda kesme çarkının kullanımıyla beraber matkap tekniği de mühür yapımında kullanılmıştır¹⁹⁰. Anadolu'da ele geçen çok sayıda Geç Babil damga mührünün yapımında bu stil kullanılmıştır. Matkap tekniğinde yapılan damga mühürlerde özellikle tanrı sembolleri önünde tapma sahneleri (Lev. XXXVI-3, XXXVII-1,2,3, XXXVIII-1) gösterilmiştir.

VIII. 4. Modele

Anadolu'da ele geçen Geç Asur (Lev.X-4) ve Geç Babil (Lev.XVII-2) mühürlerinde bu stil uygulanmaktadır. Modele stilde yapılmış mühürlerde, figürlerin vücudu, elbise detayları ayrıntılı ve kabartma olarak işlenmiştir. Yaklaşık M.Ö.8. yüzyıldan M.Ö.5. yüzyıla kadar Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde bu stil kullanılmıştır

¹⁹⁰ Collon 2006, s.77.

IX. GEÇ ASUR SİLİNDİR MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULAR

IX. 1. Av Sahneleri

IX. 1. 1. Ayakta Duran Avcı ve Avı

IX. 1. 1.a. Geyik Avı

Ayakta duran avcının geyik avı sahnesi Dülük Tepe¹⁹¹, Kavuşan Höyük¹⁹², Yunus Mezarlığı¹⁹³ gibi sistemli kazılarda ele geçen mühürlerde ve Birecik'ten¹⁹⁴ satın alma bir mühürde görülmektedir.

Söz konusu mühürlerde avcılar sakallıdır ve saçları omuz hizasına kadar kadar iner. Avcıların başında genellikle bir başlık bulunur. Kavuşan Höyük (Lev.I-2) ve Yunus Mezarlığı'nda (Lev.II-1) ele geçen mühürlerde avcı takke biçimli, Dülük Tepe (Lev.1-1) mühründe ise külah biçimli bir başlık giymiştir. Avcılar, ayak bileklerine kadar inen uzun ve püsküllerle süslü bir elbise (Lev. I-2, Lev. II-1) giyerler. Uzun elbiselerinin etek uçları ve orta kısmı püsküllerle süslüdür; ancak Kavuşan Höyük'te ele geçen mühürde (Lev. I/-2) avcının elbisesinde geometrik desenler bulunmaktadır.

Avcılar, sağ elleriyle yayı tutar ve sol elinde tuttuğu okuyla önünde duran geyiğe hedef alırken gösterilirler. Avlanacak olan geyiğin başı öne doğru veya arkaya doğru bakarken gösterilmiştir. Geyikler yürürken veya arka ayağı havada gösterilerek koşar pozisyonda tasvir edilmiştir. Mühürlerde tasvir edilen stilize ağaçlar avcı ve geyiğin arasında ya da geyiğin önünde bulunur.

Mühür yüzünde birden fazla avcının ve geyiğin tasvir edilmesi sadece Birecik'ten satın alma yoluyla ele geçen silindir mühürde (Lev. 1-3)

¹⁹¹ Schachner 2011, Taf.16, 6.

¹⁹² Balza 2012, s.50-51.

¹⁹³ Woolley 1939, Lev. XXI,2.

¹⁹⁴ Collon 2001, Lev. I,12.

görülmektedir. Avcıların elinde ok ve yay bulunmamaktadır. Bir el yukarıda, diğer el aşağıda tasvir edilmişlerdir. Mühürde doldurma motifi olarak köpek ve akrep kullanılmıştır Mühürlerin altında ve üstünde sahneyi sınırlayan yatay çizgiler bulunmaktadır. Benzer sahneli mühürler Suriye’de Merj Khamis yerleşiminde ele geçmiştir¹⁹⁵.

IX. 1. 1. b. Keçi Avı

Ayakta duran avcının keçi avı sahnesi Karkamış yakınındaki Davudoğlu’ndan¹⁹⁶ satın alma bir mühürde (Lev. II-2), Deve Höyük¹⁹⁷ (Lev. II-3) ve Zeviya Tivilki¹⁹⁸ (Lev. III-1) mezarlarından ele geçen mühürlerde görülmektedir.

Ayakta duran avcının keçi avı sahnelerinde, ayakta duran bir avcı önünde duran keçiye arkasından okuyla hedef alırken gösterilmiştir. Avcılar genellikle sakallıdır ve takke biçimli bir başlık giymişlerdir. Geç Asur Dönemi mühürlerinde tasvir edilen av sahnelerinde avcılar genellikle püsküllerle süslü uzun bir elbise ya da kısa bir etek (Lev. II-2, Lev. III-1) giyerler; ancak Deve Höyük’te ele geçen bir mühürde çıplak olarak tasvir edilen avcılar (Lev. II-3) bu genellemenin dışına çıkmaktadır. Söz konusu mühürde karşılıklı duran iki çıplak avcı, aralarındaki ağaca tırmanmış keçiye oklarıyla hedef alırken gösterilmişlerdir.

Mühürlerde doldurma motifi olarak rozet, kuş, yıldız, stilize bitkiler bulunmaktadır. Deve Höyük mührünü (Lev. II-3) Buchanan M.Ö. 9. ve M.Ö.

¹⁹⁵ Collon 2001, Lev. I,1.

¹⁹⁶ Collon 2001, s.36, Lev. I, 4.

¹⁹⁷ Moorey 1980, Lev. I, 445

¹⁹⁸ Ökse ve diğerleri 2010, fig.8.

8. yüzyıla ait Asur taşra üslubu olarak belirtmektedir¹⁹⁹. Sahneyi, altta ve üstte yatay (Lev. II-3, III-1) ya da üçgen sıralarından oluşan (Lev. II-2) sınır çizgileri sınırlamaktadır. Söz konusu sahneli başka bir mühür *Mrs. William H. Moore* koleksiyonunda bulunmaktadır²⁰⁰.

IX. 1. 1. c. Boğa Adam Avcı

Dülük Tepe'de²⁰¹ (Lev. III-2) ele geçen M.Ö. 8.- M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen silindir mühürdeki sahnede, ayakta duran avcı boğa adama okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir. Takke biçimli bir başlık giymiş olan avcının saçları omuza kadar inmektedir. Avcının elbisesi uzundur ve elbisesinin etek kısmı aralıklarla püsküllerle süslüdür. Uzun sakalları olan kanatlı boğa adamın da avcınıninkine benzer takke biçimli bir başlığı vardır. Yürür pozisyonda gösterilen karışık varlığın üzerinde ay sembolü bulunmaktadır. Söz konusu karışık varlığın vücudu boğa, saçlarının perçem kısmı kıvrımlı, kanatları ve göğsü kuş biçimlidir²⁰². İnsan başlı kanatlı veya kanatsız boğalar Erhanedan III Dönemi'nden Akamenid İmparatorluğu'na kadar Mezopotamya sanatında sıklıkla kullanılan bir figürdür. Anıtsal boğa adam kabartmaları Geç Asur Dönemi boyunca sarayların kapı girişlerinde koruyucu amaçla kullanılmışlardır²⁰³ ve II. Asurnasirpal Dönemi'nden II. Eserhadon Dönemi'ne kadar Asur saraylarını süslemişlerdir. Bu karışık varlığın *kurību* olduğu düşünülmektedir ve Asur kaynaklarında *alad-lammu* olarak

¹⁹⁹ Buchanan'dan aktaran Moorey 1980, s.106.

²⁰⁰ Eisen 1940, s.51, Pl. IX, fig 74.

²⁰¹ Schachner 2011, Taf.16, 5.

²⁰² Madhloom 1970, s.95.

²⁰³ Danrey 2004, s.134, fig.1-2.

adlandırılmaktadır²⁰⁴. Söz konusu sahneli mührün bir benzeri Asur'da ele geçmiştir²⁰⁵.

IX. 1. 1. d. Kanatlı Boğa Avı

Ayakta duran avcının kanatlı boğa avı sahnesi Karkamış'ta Geç Hitit duvarlarının dışındaki mezarlıktan²⁰⁶ ve Yunus Mezarlığı'ndan²⁰⁷ ele geçen mühürlerde görülmektedir. Avcılar uzun saçaklı bir elbise giymiştir ve ellerindeki okuyla kanatlı bir boğaya doğru hedef alırken gösterilmiştir. Avcı, Karkamış'ta ele geçen mühürde (Lev. III-3) kanatlı boğanın arkasından, Yunus Mezarlığı'nda ele geçen mühürde (Lev. IV-1) ağaca tırmanmış olan kanatlı boğayı karşısından okuyla hedef almış pozisyonudadır. Karkamış mühründe, ay sembolü ve avcının her iki yanında ağaç tasviri bulunmaktadır²⁰⁸. Yunus Mezarlığı'ndan ele geçen mühürde doldurma motifi olarak kanatlı güneş kursu tasvir edilmiştir.

Kanatlı boğa avı sahneli mührün bir benzeri Nimrud'da²⁰⁹ ve Tel el Rimah'ta²¹⁰ Geç Asur tapınağından ele geçmiştir.

IX. 1. 1. e. Boynuzlu Yılan Avı

Adilcevaz'da²¹¹ ele geçen linear stilde yapılmış mühürdeki sahnede (Lev. IV-2) sağ elinde bir yay tutan avcı, önünde duran S şeklinde, kaçır

²⁰⁴ Green 1994, s.255.

²⁰⁵ Moortgat 1940, Taf.76, fig.639.

²⁰⁶ Collon 2001, Lev. III, 30.

²⁰⁷ Woolley 1939, Pl. XXI, 8.

²⁰⁸ Collon 2001, s.44.

²⁰⁹ Collon 2001, Lev III, 29.

²¹⁰ Parker 1975, Pl. XVI, 51.

²¹¹ Işık 1984, s.92.

durumda boynuzlu bir yılan nişan alırken tasvir edilmiştir. Sahne, altta ve üstte ince linear bir çizgiyle sınırlanmıştır²¹².

Boynuzlu yılan avı sahneli mühürlerin benzerleri Filistin’de Gezer²¹³, Suriye’de Tell Knēdiğ²¹⁴, Irak’ta Asur²¹⁵, İran’da Hasanlu²¹⁶ yerleşimlerinden ele geçmiştir.

IX. 1. 1. f. Grifon Avı

Yunus Mezarlığı’nda²¹⁷ ele geçen grifon avı sahneli mühürde (Lev.IV-3) ayakta duran uzun ve püsküllü bir elbise giymiş avcı önünde duran grifona arkasından okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir. Avcı ve grifon arasında stilize ağaç bulunmaktadır.

Grifon tasvirleri Yakınoğu’da M.Ö.2.Bin’den itibaren görülmektedir. Söz konusu karışık varlığın kökeninin Suriye olduğu düşünülmektedir. Akadça adı *kuribu* olarak bilinen karışık varlığın, aslana benzer arka ayakları ve kuyruğu; kartala benzeyen ön ayakları ve başı vardır²¹⁸.

Benzer sahneli bir mühür “*Marcopoli*” koleksiyonunda bulunmaktadır²¹⁹.

IX. 1. 2. Diz Çökmüş Avcı ve Avı

IX. 1. 2. a. Geyik Avı

Geyik avı sahneli mühür Karkamış’ta²²⁰ (Lev. V-1) Su Kapısı Geç Hitit Dönemi konteksinden ele geçmiştir. Sahnede, bir dizi üzerine çökmüş

²¹² Işık 1984, s.83.

²¹³ Wolff 2013, s.16, fig.17.

²¹⁴ Ossen, Lutz 2000, fig.16.

²¹⁵ Moortgat 1988, Taf. 82, 689.

²¹⁶ Marcus 1996, Pl. 19,60.

²¹⁷ Woolley 1939, Lev. XXI, 7.

²¹⁸ Green 1994, s. 256-257.

²¹⁹ Teissier 1984, s.151, fig.146.

²²⁰ Collon 2001, Lev. 1, 2.

avcı genç geyiğe okuyla nişan alırken gösterilmiştir. Kısa, püsküllü bir etek giymiş olan avcının belinde bir kılıç vardır. Avlanacak olan genç geyiğin altında büyük bir geyik bulunmaktadır. Her iki hayvan sağa doğru hareket eder pozisyonda gösterilmiştir. Büyük geyiğin altında bir rozet ve önünde iki tane üst üste balık bulunmaktadır. Mührün alt ve üst kısmında tasvir alanını sınırlayan kenar çizgisi bulunmaktadır²²¹.

Benzer sahne “*Marcopoli*” koleksiyonunda M.Ö.800-M.Ö.700’e tarihlenen bir mühür üzerinde bulunmaktadır²²².

IX. 1. 2. b. Sfenks Avı

Deve Höyük²²³, Yunus Mezarlığı²²⁴ ve Tille Höyük’te²²⁵ ele geçen mühürlerde sfenks avı sahneli mühürler ele geçmiştir.

Sahnelerde, kısa ve püsküllü bir etek giymiş bir avcı elindeki okuyla karşısında duran sfenkse nişan alır pozisyonda gösterilmiştir. Deve Höyük mühründe (Lev.V-3), avcı ve sfenks arasında stilize olarak tasvir edilmiş çalıya benzer bitki, Yunus Mezarlığı mühründe (Lev. VI-1) ise palmet biçimde yaprakları olan bir bitki vardır. Deve Höyük (Lev. V-3) ve Yunus Mezarlığı mührülerinde yürür pozisyonda gösterilen sfenkslerin (Lev. VI-1) saçları omuza kadar inmektedir ve sakallıdır²²⁶. Tille Höyük mühründe (Lev. V-4) avcı iki ayağı üzerine kalkmış sfenkse okuyla hedef alırken gösterilmiştir ve her iki figür arasında Marduk’un sembolü bel bulunmaktadır.

²²¹ Collon 2001, s.36.

²²² Teissier 1984, cat.153-156.

²²³ Moorey 1980, s.106, Plate I, 445.

²²⁴ Woolley 1939, Pl. XXI, 8.

²²⁵ French 1984, s.258, fig.7.

²²⁶ Moorey 1980, s.106.

Benzer sahneler *Marcopoli* koleksiyonunda bulunan M.Ö.800-M.Ö.700'e tarihlenen bir mühür üzerinde ve *Ashmolean Müzesi*'nde satın alma bir mühürde bulunmaktadır²²⁷.

IX. 1. 3. Akrep Adamın Akrep Avı

Karkamış yakınındaki Karadaşlı yerleşiminden²²⁸ satın alma bir silindir mühürdeki sahnede (Lev. VI-3), ayakta duran akrep adam karşısında duran büyük bir akrebe hedef alırken tasvir edilmiştir. Her iki figür arasında stilize bir ağaç bulunmaktadır²²⁹.

Benzer sahneli bir mühür Nimrud'dan bilinmektedir²³⁰.

IX. 2. Mücadele Sahneleri

IX. 2. 1. Sfenks ve İnsan

Dülük Tepe'de²³¹ ele geçen iki adet silindir mühürde sfenks ve insan mücadelesi görülmektedir. İlk örnekte (Lev. VII-1) mücadele eden sakallı bir erkek figür takke biçimli bir başlık giymiştir ve saçları başlığının arkasından omuza kadar inmektedir. Önü açık bir manto giyen erkek figür ve sfenks, ellerindeki silahla birbirlerine saldırır pozisyonda gösterilmiştir. Sfenks, sakalsızdır ve takke biçimli bir başlık giymiştir. Karışık varlığın kanatlarından sadece bir tanesi tasvir edilmiştir. Sahnede, İhtar'ın simgesi yıldız, Sin'in simgesi ay ve eşkenar dörtgen doldurma motifi kullanılmıştır. Dülük Tepe'de söz konusu sahneli ikinci mühür (Lev. VI-4) ilk örnekle benzerdir; ancak figürler daha stilize olarak tasvir edilmiştir.

²²⁷ Teissier 1984, cat.151-147; Buchanan, 1966, Pl. 42, fig. 641.

²²⁸ Collon 2001, Lev. IV, 38.

²²⁹ Collon 2001, s.46.

²³⁰ A.g.e., s.46.

²³¹ Schachner 2011, Taf.16, 1, Taf. 15, 6.

Benzer sahneli bir mühür *Mrs. Agnes Baldwin Brett* koleksiyonunda bulunmaktadır²³².

IX. 2. 2. Sfenks ve Kanatlı Cin

Sultantepe'de²³³ ele geçen bir mühürde sfenks ve kanatlı cin mücadelesi bulunmaktadır. Sahnenin ortasında, önü açık bir manto giymiş kanatlı bir cin her iki yanındaki ayakta duran sfenkslerin ön ayaklarından tutar pozisyonda (Lev. VII-2) tasvir edilmiştir. Mühür yüzünde doldurma motifi olarak eşkenar dörtgen ve yıldız motifleri kullanılmıştır.

Sultantepe'de²³⁴ ele geçen kırık bir silindir mührün sağlam kısmında (Lev. VII-3) ayağa kalkmış sfenks tasviri bulunmaktadır. Muhtemelen mühürde sfenks ve insan ya da sfenks ve kanatlı cin mücadelesi bulunmaktaydı.

Kanatlı cinler, insan vücutlu ve başlıdırlar. Geç Asur stili mühürlerde, söz konusu cinlerin üst kanatları alttakilerden kısa gösterilir. Kanatlı cin ve sfenks mücadelesinin tasvir edildiği başka bir silindir mühür Asur'da ele geçmiştir²³⁵.

IX. 2. 3. Hayvanların Birbirleriyle Mücadelesi

Hayvanların birbirleriyle mücadelesi sahneli mühürler Gözlükule'de²³⁶ ve Yunus Mezarlığı'nda²³⁷ ele geçmiştir. Gözlükule mühründe (Lev. VIII-2) kanatlarını açmış kartala benzeyen bir kuş, yemi olan diz çökmüş ve arkasına bakan geyiğe saldırır pozisyonda tasvir edilmiştir. Hayvanların

²³² Von Der Osten 1936, s.128, Pl. XI, fig. 127.

²³³ Lloyd 1954, s.108, fig.8, 16.

²³⁴ Lloyd 1954, s.108, fig. 8, 8.

²³⁵ Moortgat 1988, Pl. 86, 732.

²³⁶ Goldman 1963, s.357.

²³⁷ Woolley 1939, Pl. XXI, 3.

üzerinde, yıldız, ay ve dört nokta doldurma motifi olarak kullanılmıştır²³⁸. Altta ve üstte sahneyi sınırlayan çizgisinin arasında diogonal çizgiler vardır.

Yunus Mezarlığı örneğinde (Lev. VIII-3) ise bir aslan önünde duran bir hayvana arkadan saldırırken gösterilmiştir. Orta Asur Dönemi'nden itibaren mühürlere işlenen hayvanların birbiriyle mücadele sahnesi Suriye'de Tell Fakhariyah yerleşiminden bilinmektedir. Ayrıca Geç Asur Dönemi'ne tarihlenen Suriye sahilinde bulunan Tartus'tan satın alma bir mühründe de benzer sahne görülmektedir²³⁹.

IX. 3. Çiftleşme ve Yavrusunu Emziren İnek Sahnesi

Girnavaz'da²⁴⁰ ele geçen linear stilde işlenmiş bir silindirik mühründe (Lev. IX-1) yavrusunu emziren bir inek ve ineğe arkadan yaklaşan kızışmış bir boğa tasvir edilmiştir. İneğin önünde Asurlu saç özellikleri ve giysisi ile bir erkek figür iki tarafa açtığı kollarıyla önündeki grubu korurken gösterilmiştir. İnsan figürü ile bu grubun arasındaki boşlukta yedi yapraklı stilize bir ağaç yerleştirilmiştir. İnek ve boğanın vücut detayları dikine ve enine linear çizgilerle belirtilmiştir²⁴¹.

Benzer sahneli mühürler, *Martin ve Sarah Cherkasky* koleksiyonunda²⁴² ve Erbil'den²⁴³ ele geçen mühürlerde bulunmaktadır.

²³⁸ Goldman 1963, s.356.

²³⁹ Buchanan 1966, s.108, Pl. 39, 585.

²⁴⁰ Woolley 1939, Pl. XXI, 3.

²⁴¹ Erkanal 1986, s.388.

²⁴² Pitmann 1987, s.69, fig. 63.

²⁴³ Moortgat 1988, Taf. 81,682.

IX. 4. Tapma Sahneleri

IX. 4. 1. Ayakta Duran Tanrıya Tapma

Deve Höyük'te ²⁴⁴ (Lev. IX-2), Kültepe'de ²⁴⁵ (Lev. X-3), Boğazköy'de ²⁴⁶ (Lev. X-4), Karkamış çevresinden satın alma bir mühürde (Lev. IX-3) ve Dülük Tepe'de ele geçen iki mühürde (Lev. X-1, 2) ayakta duran tanrıya tapma sahnesi görülmektedir.

Deve Höyük'te ele geçen M.Ö 9.-M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen linear stilde işlenmiş silindir mühürdeki sahnede (Lev. IX/-2), tanrı Marduk'un simgesi olan kürek önünde duran bir tanrı bulunmaktadır ve tanrının karşısında tapan bir şahıs vardır. Tapanın arkasında boğa olabileceği düşünülen bir hayvan yürürken gösterilmiştir ve üzerinde kanatlı bir güneş kursu vardır²⁴⁷. Karkamış'ta ele geçen silindir mühür üzerindeki sahne (Lev. IX-3) Deve Höyük mühründekiyle benzerdir.

Dülük Tepe mühründe tanrı karşısında duran diz çökmüş tapan şahıs (Lev. X-1) sakallıdır ve başlığı yoktur. Tapanın saçları, tanrının saçları gibi omuz hizasına kadar uzanır. Doldurma motifi olarak ay, eşkenar dörtgen, kanatlı güneş kursu, yedi nokta ve yıldız simgesi kullanılmıştır.

Dülük Tepe'de ele geçen ikinci mühürde (Lev. X-2) ayakta duran tanrı ve karşısında ayakta duran bir tapan yer almaktadır. Sağ tarafta duran arkasında haleleri olan tanrı ve tapanın elleri kutsal jest pozisyonundadır. Tanrı ve tapanın üzerinde uzun püsküllü bir elbise vardır. Tanrının elbisesinin etek ucundaki püsküller dikey çizgilerle, tapanınki ise yatay çizgilerle gösterilmiştir.

²⁴⁴ Moorey 1980, fig.18, 446.

²⁴⁵ Özgüç 1971, s.12, Lev. XXIX.

²⁴⁶ Boehmer, Güterbock 1987, Taf. XL, 318.

²⁴⁷ Moorey 1980, s.106.

Kültepe’de ele geçen linear stilde işlenmiş mühürdeki tapma sahnesinde (Lev. X-3), vücudunun etrafında ışın halkası bulunan tanrının huzurunda ayakta duran tapan şahıs vardır. Sakallı olarak tasvir edilen tapan ve tanrı takke biçimli bir başlık giymiştir. Tapan ve tanrı arasında üstünden alevler yükselen bir altar bulunmaktadır. Tanrının arkasında püsküllü yükselen bel ve altanın sağında yere çakılı bir balta vardır.²⁴⁸.

Kültepe’de ele geçen tapma sahnesinin bir başka benzeri *Marcopoli* koleksiyonunda bulunmaktadır²⁴⁹.

Boğazköy’de ele geçen mühürdeki tapma sahnesi (Lev. X,4) diğer merkezlerde ele geçen tapma sahneli mühürlere iki tanrının tasvir edilmesi bakımından farklılık göstermektedir. Sahnede ilk sırada İştâr, ikinci sırada Sin tasvir edilmiştir. Ayrıca tapanın arkasında güneş kursu altında kürek ve *stylus* sembolleri bulunmaktadır.

IX. 4. 2. Oturan Tanrı veya Tanrıçaya Tapma

Geç Asur Dönemi’nde yaygın olarak görülen oturan tanrıya veya tanrıçaya tapma konulu mühürlere Girnavaz’da²⁵⁰, Deve Höyük’de²⁵¹, Boğazköy’de ele geçmiş ve Ashmolean Müzesi’ne satın alma yoluyla²⁵² gelmiştir.

Girnavaz mühründeki sahnede (Lev. XI-1) iki figürlü bir tapma sahnesi görülmektedir. Sahnede, solda gösterilen yuvarlak bir takke giymiş tapanın uzun elbisesinin ucu pliselidir. İleri uzattığı elinde bir asa tutmaktadır

²⁴⁸ Özgüç 1971, s.12.

²⁴⁹ Teissier 1984, cat. 165, 211.

²⁵⁰ Erkanal 1986, res.4.

²⁵¹ Moorey 1980, s.106, Plate I, 447.

²⁵² Buchanan 1966, s.109, Pl. 40, fig. 595.

ve diğeri eli ile tapma pozisyonunda gösterilmiştir. Tapan figürün karşısında ise uzun arkalığı olan sade bir tahtta oturan tanrı tasvir edilmiştir. Tanrının oturduğu sade tahtın arkasında dört yıldız düşey olarak boş alana yerleştirilmiştir. Bunların en altında ise tek bir çivi işareti vardır. Bu özellikler nedeniyle burada oturan tanrının, üçüncü özelliğı olan “Astral” yönü ile gösterildiğı düşünölen tanrıça İştar olduğı düşünölmektedir. İştar bu yönüyle Ninsianna yani “Venüs Yıldızı” olarak tanınır. Sekiz şualı yıldız tanrıçanın bu yönünü vurgulayan simgesidir. Gırnavez mühründe tanrıça ponponlu yıldız ya da çıkıntı ile biçimlendirilmiş bir serpuş giymiş olabilir. Tanrıçanın uzun giysisinin üst kısmı dikey taramalarla, belindeki kemer ise enine taramalarla gösterilmiştir. Uzun eteğinin saçaklı ve elbisesinin etek ucunun pliseli olduğı görölmektedir. Tanrıça iki tarafa açtığı ellerinden aşağıda kalanı ile muhtemelen bir çelenk tutmaktadır. Tanrıça ile tapan şahıs arasında yüksek tütsü kabı bulunmaktadır²⁵³.

Ashmolean Müzesi koleksiyonuna Kuzey Irak’daki Süleymaniye’den gelen bir mühürdeki sahnede tahtın arkasındaki yıldızların ve üçgen biçiminde biten taht ayaklarının Gırnavez mührüyle benzerliğı iki mühür arasında bağlantı kurmayı sağlamıştır. Satın alma mühür üzerinde bulunan yazıttan mührün M.Ö. 786’da III. Adad Nirari Dönemi’nde yüksek bir memura ait olduğı anlaşılmaktadır. Bu tarihlemeye dayanarak Gırnavez örneğı yaklaşık olarak M.Ö. 9. yüzyıl sonundan M.Ö. 8. yüzyıl sonuna kadarki zamana tarihlenebilmektedir²⁵⁴.

²⁵³ Erkanal 1986, s.388.

²⁵⁴ a.g.e., s.385.

Deve Höyük'te²⁵⁵ ele geçen mühürdeki sahnede (Lev. XI-2) ise stilize olarak işlenmiş yüksek arkalıklı sandalyesinde oturan tanrı karşısında tapan şahıs tasvir edilmiştir. Benzer sahne *Marcopoli* koleksiyonunda M.Ö 900-M.Ö.700'e tarihlenen bir mühürde bulunmaktadır²⁵⁶.

Tell Basher'den geldiği düşünülen satın alma (Lev. XIII-2) ve Boğazköy'de ele geçen (Lev. XIII-3) linear stilde işlenmiş mühürlerde, elinde yelpazesi olan bir hizmetkarın karşısında elinde kap tutan bir şahıs bulunmaktadır. İkisi arasında üç katlı olarak katlanmış masa örtüsü üzerinde kap bulunmaktadır. Mührün sol kısmında bir bitki üzerinde yıldız sembolü vardır²⁵⁷.

Benzer sahneli silindir mühürler *Mr. Edward T. Newell* koleksiyonunda²⁵⁸ ve Suriye'de Dur Katlimmu'da²⁵⁹ bulunmaktadır.

IX. 4. 3. Sembollere Tapma

Dülük Tepe'de²⁶⁰ ele geçen M.Ö. 8.-M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen silindir mühürde (Lev. XI-3) yıldız sembolü karşısında bir tapan bulunmaktadır.

IX. 4. 4. Hayat Ağacı Yanında Tapma

Ziyaret Tepe 'de²⁶¹ ele geçen linear stilde işlenmiş silindir mühürdeki sahnede (Lev. XII-1) karşılıklı duran uzun elbise giymiş iki tapan arasında stilize olarak bir hayat ağacı ve üzerinde kanatlı güneş kursu tasvir edilmiştir.

²⁵⁵ Moorey 1980, s.106, Plate I, 447 .

²⁵⁶ Teissier 1984, cat.167-217.

²⁵⁷ Buchanan 1966, s.109.

²⁵⁸ Von Der Osten1934, Pl. XXX, 447.

²⁵⁹ Fügert ve diğerleri., 2014, s.237, fig.10, 2.

²⁶⁰ Schachner 2011, Taf.16, 3.

²⁶¹ Matney ve diğerleri 2011, s.92-93, fig.17.

Tapanlar, kanatlı güneş kursundan sarkan uzun tüy benzeri eklentiye tutmaktadırlar. Figürler oldukça şematik olarak gösterilmiştir. Tapanın arkasında eşkenar dörtgen, yıldız ve ay bulunmaktadır. Mührün ucundaki bronz kılıf merdiven motifiyle bezenmiştir.

IX. 5. Libasyon Sahnesi

Sakçagözü²⁶² ve Sultantepe²⁶³ kazılarında ele geçen; Çağçağ Vadisi yakınındaki Ayne'den²⁶⁴ ve Karkamış yakınında bulunan Akçaköy'den²⁶⁵ satın alma mühürlerde libasyon sahnesi görülmektedir. Sakçagözü (Lev.XII-2), Akçaköy (Lev.XII-3) ve Sultantepe (Lev. XIII-1) mühürlerindeki libasyon sahnelerinde tapan ve karşısında duran olasılıkla kral olduğu düşünülen şahıs arasında bir kaide üzerinde duran kap standart bir sahne oluşturmaktadır. Sahnelerde sıklıkla yelpaze ve havlu tutan bir tapanın karşısında elinde kap tutan oturan veya ayakta duran bir kral bulunmaktadır. Bu sahnelerde çalıya benzer bir bitki sıklıkla tasvir edilir. Belinde bir kılıç olan kral sol elinde bir yay tutmaktadır ve sağ elini yukarı doğru kaldırmıştır. Elbiseleri uzun ve püsküllüdür. Söz konusu sahnelerde sıklıkla yıldız sembolü doldurma motifi olarak kullanılmaktadır²⁶⁶.

Ayne mühründe (Lev. XII-4) diğer mühürlerdeki libasyon sahnelerinden farklı olarak libasyon yapılan şahısın tahtta oturur pozisyonda gösterilmesidir. Tahtta oturan figür ileriye doğru uzattığı sağ elinde bir phiale tutmuş olmalıdır²⁶⁷.

²⁶² Taylor ve diğerleri 1950, s.24, fig. 134.

²⁶³ Lloyd 1954, s.108, fig.8, 1.

²⁶⁴ Erkanal 1986, s.388, res.3.

²⁶⁵ Buchanan 1966, s.109.

²⁶⁶ Taylor 1950, s.124, fig.34; Buchanan 1966, s.109.

²⁶⁷ Erkanal 1986, s.388.

Benzer libasyon sahnesi *Marcopoli* koleksiyonunda M.Ö. 900- M.Ö.800'e tarihlenen bir mühürde bulunmaktadır²⁶⁸. Mühürlerde görülen söz konusu sahnelerin benzerleri Nimrud'da II. Asurnasirpal Dönemi'ne ait Kuzeybatı Sarayı'ndaki kabartmalarda da görülmektedir²⁶⁹. Kabartmalardaki krali libasyon sahneleriyle karşılaştırılarak mühürde tasvir edilen tahtında oturan şahısın kral olabileceği düşünülmektedir. Edith Porada²⁷⁰ bunun Yeni Yıl *tākultu* kutsal ziyafet sahnesinin sunuluşu olduğunu önermektedir²⁷¹.

IX. 6. Tanrı Sahneleri

Karkamış²⁷² ve Kinet Höyük'te²⁷³ ele geçen iki mühür üzerinde tanrı tasvirleri görülmektedir. Karkamış'ta ele geçen linear stilde işlenmiş bir silindir mühürde (Lev. XIII-4) ay simgesinin altında boynuzlu bir sürüngen sola dönük olarak gösterilmiştir. Sürüngenin arkasında yuvarlak ve boynuzlu bir başlığı olan sakallı bir tanrı vardır. Elinde altı çatalı bir şimşek demeti tutan tanrının arkasında dört tane yıldız, ortasında nokta bulunan ve etrafından ışınlar saçan bir sembol bulunmaktadır. Mühürdeki sahne iki yatay çizgi arasında şevronlarla sınırlanmıştır²⁷⁴. Geç Asur mühürlerinde elinde şimşek demeti tutan tanrı genellikle elindeki kılıcıyla bir canavara saldırırken tasvir edilir. Bu tanrının hava tanrısı olan Adad olduğu düşünülmektedir²⁷⁵. Benzer sahneli

²⁶⁸ Teissier 1984, cat.159/190.

²⁶⁹ Reade 1985, XLIV/a; Winter 2009, s.157, fig.10-11.

²⁷⁰ Porada 1970, s.131.

²⁷¹ Parker 1975, s.36.

²⁷² Collon 2001, Lev. XXIV, 286

²⁷³ Gates 1999, s.206, fig.8.

²⁷⁴ Collon 2001, s.151.

²⁷⁵ Teissier 1984, s.38.

M.Ö.900-M.Ö.700 arasına tarihlenen bir mühür *Marcopoli* koleksiyonunda bulunmaktadır²⁷⁶.

Kinet Höyük mühründe (Lev. XIV-1) kutsal ağacın her iki yanında kanatlı tanrı tasvir edilmiştir²⁷⁷. Benzer sahneli bir mühür Babil'de ele geçmiştir²⁷⁸.

IX. 7. Karışık Varlıklar

IX. 7. 1. Akrep Adam

Karkamış'ta²⁷⁹ ele geçen kırık bir silindir mühürdeki sahnede (Lev. XVII-1) akrep adam yukarı kaldırdığı elinde tanrı Sin'in sembolü olan ayı yukarı kaldırmıştır. Ay simgesinin içinde sağa doğru dönmüş sakallı ve başlığı olan bir tanrı kutsal jest pozisyonundadır.

Akrep adam, Akadça *girtablulû* olarak belirtilmektedir. Karışık varlığın başı ve vücudu insan, arka ayakları ve pençeleri kuş biçimlidir. Yılan başlı erkeklik organı ve akrep gibi bir kuyruğu vardır. Akrep adamın kanatlı veya kanatsız olarak tasvirleri görülmektedir²⁸⁰. Akad Dönemi'nden itibaren mühürlerde işlenen karışık varlığın Geç Asur sanatında da kullanımı devam etmiştir. Anıtsal heykelerde, mobilyalarda, kabartmalardaki elbiseler üzerinde ve mühürlerde betimlenmektedir²⁸¹. Şamaş'ın hizmetkarı olarak bilinen söz konusu karışık varlıklar genellikle kanatlı güneş kursunun altında ve onu desteklerken gösterilirler²⁸².

²⁷⁶ Teissier 1984, Cat.169/224.

²⁷⁷ Gates 1999, s.206.

²⁷⁸ Moortgat 1975, Pl. 80, 676.

²⁷⁹ Herbordt 1992, Pl. 3, 14.

²⁸⁰ Green 1994, s.250.

²⁸¹ Green 1985, s.75, Pl. VIII-X.

²⁸² Green 1994, s.250.

Nimrud'da ele geçen bir silindir mühürde söz konusu sahnenin bir benzeri bulunmaktadır²⁸³.

IX. 7. 2. Boynuzlu Yılan

Gözlükule'de²⁸⁴ ele geçen silindir mühürdeki sahnede (Lev. XIV-2) şaha kalkmış boynuzlu yılan ve önünde bir yıldız sembolü vardır. Mühürdeki sahne altta ve üstte bulunan linear bir çizgiyle sınırlanmıştır²⁸⁵.

Boynuzlu yılan tasvirleri Kassit kudurrularında, Geç Asur kabartmalarında ve silindir mühürlerinde başını yükseltmiş olarak tasvir edilir. Söz konusu karışık varlığın yazılı metinlerde adı geçen *başmu* "zehirli yılan" olduğu düşünülmektedir ve mitolojik geleneği belirsizdir; ancak Geç Asur sanatında bu figür apotropaik olarak kullanılır²⁸⁶.

IX. 7. 3. Kanatlı Geyik

Kavuşan Höyük'te²⁸⁷ ele geçen mühürdeki sahnede (Lev.XIV/3) karşılıklı duran söz konusu karışık varlıkların arasında stilize bir ağaç bulunmaktadır. Linear stilde işlenmiş sahnedeki boynuzlu hayvanların vücut detaylarının özelliklerinden dolayı geyik gibi görünmektedir. Geyiklerin başı üzerinde tüylü bir kuyruğu olan güneş kursu ve sekiz ışını olan yıldız tasviri bulunmaktadır. Soldaki karışık varlığın üzerinde sekiz nokta, sağdakinin üzerinde ise ay tasvir edilmiştir. İki hayvanın arasında belirsiz bir obje bulunmaktadır²⁸⁸. Orta Asur Dönemi'nden itibaren görülen benzer sahneli mühürler Geç Asur Dönemi'nde devam etmiştir ve stilize ağaca tırmanmış

²⁸³ Collon 2006, s.76, fig.342.

²⁸⁴ Goldman 1963, s.357.

²⁸⁵ Goldmann 1963, s.357.

²⁸⁶ Green 1994, s.258.

²⁸⁷ Balza 2012, s.52,fig.2.

²⁸⁸ Balza 2012, s.50.

boynuzlu hayvan sahneleri Nimrud'da ele geçen fildişi paneller üzerinde de görülmektedir²⁸⁹.

IX. 7. 4. Kanatlı Ejderha

Gözlükule'de²⁹⁰ ele geçen mühürdeki sahnede kanatlı ejderha boynuzlu bir hayvanı takip ederken (Lev. XV-2) tasvir edilmiştir. Karışık varlığın ve hayvanın ön ayakları yukarıda, arka ayakları yere basar pozisyonda sağa doğru yürürken gösterilmişlerdir²⁹¹.

IX. 7. 5. İnsan Başlı, Kuş Gövdeli, Aslan Gibi Pençeli Karışık Varlık

Kaman Kalehöyük'te²⁹², Alishar'da²⁹³ ve Yunus Mezarlığı'nda²⁹⁴ ele geçen mühürlerde insan başlı, kuş gövdeli, aslan gibi pençeli karışık varlığın tasvir edildiği mühürler ele geçmiştir. Karışık varlıklar genellikle bir kuşa karşı karşıya ya da birbirini izler pozisyonda tasvir edilmektedir. Alishar (Lev. XVI-1) ve Yunus Mezarlığı'ndan (Lev. XVI-2) ele geçen mühürlerdeki sahnede karışık varlık ve bir kuş birbirini izler pozisyondadır. Kaman Kalehöyük (Lev. XV-3) mühründeki sahnede ise kuş ve karışık varlık karşı karşıya gösterilmiştir.

Marcopoli koleksiyonundaki satın alma bir mührde²⁹⁵ ve Dur Katlimmu²⁹⁶, Tel El Rimah²⁹⁷ kazılarında ele geçen mühürlerde benzer sahne bulunmaktadır.

²⁸⁹ Moortgat 1975, Pl. LXXXIII, 597, Herrmann 1989, s. 87, fig.1d.

²⁹⁰ Goldman 1963, s.357, fig.163-20.

²⁹¹ Goldmann 1963, s.357

²⁹² Omura 2000, s.12, fig.11-12.

²⁹³ Von Der Osten 1937, s.423, Fig.479, e1193.

²⁹⁴ Woolley 1939, Pl. XXI, 4.

²⁹⁵ Teissier 1984, cat.157/178-179.

²⁹⁶ Fügert 2013, s.293/156.

IX. 7. 6. İnsan Başlı, Kuş Gövdeli, Akrep Kuyruklu Karışık Varlık

Karkamış'ta²⁹⁸ (Lev. XVI-3) ele geçen bir mühürdeki sahnede insan başlı, kuş gövdeli, akrep kuyruklu karışık varlık yürür pozisyonda birbirini izlerken gösterilmiştir. Sahnede doldurma motifi olarak kama işareti kullanılmıştır²⁹⁹.

IX. 7. 7. Sfenks

Gaziantep yakınındaki Tell Basher'den³⁰⁰ geldiği düşünülen mührün sahnesinde (Lev. XVII-2) sfenks *stylus*'a benzeyen bir direğe tırmanırken gösterilmiştir. Mühür kesme tekniğiyle işlenmiştir. Sahnede bir kuşun üzerinde İştâr'ın simgesi olan yıldız ve güneş kursu tasvir edilmiştir³⁰¹.

IX. 8. Hayvan Sahneleri

IX .8. 1. Kuş

Kuş sahneli mühürler Kinet Höyük³⁰² (Lev. XVII-3) ve Sultan Tepe'de³⁰³ (Lev. XVIII-1) ele geçmiştir. Linear stilde işlenmiş mühürlerdeki sahnede, başını arkaya çevirmiş kuşlar kanatlarını açmış koşar pozisyonda tasvir edilmiştir. Sahnenin üst kısmında astral semboller görülmektedir³⁰⁴. Sultan Tepe'de M.Ö 674'e tarihlenen bir tablet üzerindeki silindir mühür

²⁹⁷ Parker 1975, Pl. XVI, 54.

²⁹⁸ Collon 2001, s.57, Lev.VII, 87.

²⁹⁹ Collon 2001, s.57.

³⁰⁰ Buchanan 1966, Pl. 42, fig .648.

³⁰¹ Buchanan 1966, s.116.

³⁰² Gates 2006, fig.11.

³⁰³ Lloyd 1954, s.108, fig.8, 2.

³⁰⁴ Gates 2007, s.297.

baskısında (Lev. XVIII-2) tabletin kırık olması nedeniyle birbirini takip eden kuşların sadece başları korunmuştur.

Benzer sahneli birbirini izleyen kuş sahneli mühürler Ninive, Sherif Khan³⁰⁵ ve Nimrud'da³⁰⁶ ele geçmiştir.

IX. 8. 2. Boğa

Sultan Tepe'de³⁰⁷ ele geçen mühürdeki boğa sahnesinde (Lev. XV-1), ortada bulunan stilize olarak işlenmiş ağacın her iki yanında boğalar iki ayakları üzerinde ağaca dayanmış biçimde durmaktadırlar.

³⁰⁵ Collon 2001, Pl. VII, 90-92.

³⁰⁶ Parker 1955, PL. XV, 1-4.

³⁰⁷ Lloyd 1954, s.108.fig.8/4.

X. GEÇ ASUR SİLİNDİR-DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN

KONULAR

X. 1. Av –Tapma ve Yavrusunu Emziren İnek

Gözlükule'de³⁰⁸ (Lev. XVIII-3) ele geçen bir mühürde av-tapma ve yavrusunu emziren inek sahnesi bulunmaktadır. Mührün silindir kısmında av ve tapma sahnesi, damga kısmında ise yavrusunu emziren inek sahnesi tasvir edilmiştir. Sahnenin sağında diz çökmü takke biçimli bir başlığı olan sakallı bir avcı, karşısında duran keçiye okuyla hedef alırken gösterilmiştir. Üzerinde tunik, altında kısa püsküllü bir eteği olan avcı sağ elinde yay tutmaktadır. Karşısında duran keçinin ön ayakları havada sıçrar pozisyonundadır.

Sahnenin sol kısmında hayat ağacı yanında tapan bir şahıs tasvir edilmiştir. Takke biçimli bir başlığı olan tapanın saçları omuza kadar inmektedir. Ayak bileklerine kadar inen uzun püsküllü bir elbise giymiş tapanın sağ eli yukarıda, sol eli bel hizasında öne doğru uzatmış kutsal jest pozisyonundadır. Önündeki ağaç stilize olarak tasvir edilmiştir. Ağacın gövdesi düz, gövdenin her iki yanında dikey dalgalı çizgilerle dallar gösterilmiştir. Ağacın üzerinde kanatlı bir güneş kursu bulunmaktadır. Güneş kursunun her iki yanından ağaca doğru kursun kanatlarının bir kısmı sarkmaktadır³⁰⁹.

Geç Asur Dönemi mühürlerinde sıklıkla kullanılan hayat ağacı yanında tapma sahneleri Asur saraylarındaki kabartmalarda, miğferlerde ve boyalı seramikler üzerinde görülmektedir. Stilize ağaçlar genellikle kanatlı bir disk altında ve bunlar tanrısız kanatlı kurslardır. Stilize ağaçlar dini sahnelerde görüldüğünden dolayı kutsal ağaç ya da hayat ağacı olarak söz edilmektedir.

³⁰⁸ Goldman 1963, s. 356, fig.162-6a-b.

³⁰⁹ a.g.e, s.162.

Hayat ağacı tasvirleri Asur sanatında sıkça tartışılan bir semboldür. Bu tasvirlerin benzerleri Nimrut'da II. Asurnasirpal'in taht odasında da görülmektedir. Yazılı metinlerde bu ağacın anlamı hakkında yeterli bir bilgi bulunmadığı için hayat ağacının anlamı hakkında çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bunlardan önerilen hurma ağacının stilize olarak gösterilimi veya kült objesi olduğudur. Edward Tylor 1890'da bu ağaçların hurma ağacı olduğunu belirtmiştir. İki cin tarafından silkelenen ağacın çiçeklerinin polenleri sayesinde suni olarak ağacı çoğaltma gerçekleştirilmektedir³¹⁰. Bu sebeple cinlerin hurma ağacını döllemekle ilgilendiği savunulmaktadır. M.Ö. I. Bin tabletlerinde hurma ağacının bir bölümünün tekrar üretim için kullanıldığından bahsedilmektedir. M.Ö. II. Bin'de Hammurabi kanunlarının bir bölümünde hurma ağaçlarının suni döllemesi hakkında kanıtlar bulunmaktadır. Kova ve kozalak arınma törenlerinin bir aracı olarak hizmet ederler. Cinler tarafından tutulan *banduddu* olarak bilinen kovanın içine olasılıkla su doldurulur ve içindeki su insanlara, hastalıklardan korunmaları için serpilirdi. *Mullilu* (kozalak), arınma aracı olarak bilinmektedir³¹¹. Ayrıca ağacın yanında tasvir edilen kralların ağaçtan güç aldığı da savunulmaktadır. Hayat ağacının üzerindeki kanatlı kurs erkek bir tanrıyı temsil etmektedir. Ağacın dalları ise kadın bir tanrıça olan olasılıkla İştar'ı temsil eder ve Asur ilahilerinde tanrıça hurma ağacının tanrıçası olarak adı geçer³¹².

Mührün damga kısmındaki sahnede (Lev. XIX-1) bir bitkinin önünde yavrusunu emziren inek tasviri görülmektedir³¹³. Başını arkaya doğru çevirmiş

³¹⁰ Tylor 1890, s.386.

³¹¹ Giovino 2006, s.113.

³¹² Albenda 1994, s.132-133.

³¹³ Goldman 1963, fig.162, 6b.

inek altında duran yavrusunu emzirirken tasvir edilmiştir. Hayvanların tüyleri linear çizgilerle belirtilmiştir. Yavrusunu emziren inek sahnesi, Aslantaş'tan ele geçen fildişi eserler ile konu açısından benzerlik göstermektedir; ancak mühürlerde görülen üslup farklıdır³¹⁴. Benzer sahneli M.Ö.750-M.Ö.500 'e tarihlenen bir mühür Avustralya koleksiyonunda³¹⁵ ve Nimrud'da³¹⁶ bulunmaktadır.

³¹⁴ Merrillees 1959, s.154.

³¹⁵ Merrillees 1959, s.fig.84.

³¹⁶ Parker 1955, Pl. XVIII, 5, XXVI, 3.

XI. GEÇ ASUR DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULARI

XI. 1. Tapma Sahneleri

XI. 1. 1. Tahtında Oturan Tanrıçaya Tapma

Tahtında oturan tanrıça karşısında ayakta duran tapan sahneli damga mühürler Samsat ve Ziyaret Tepe 'de ele geçmiştir. Samsat³¹⁷ (Lev.XIX-2) ve Ziyaret Tepe³¹⁸ (Lev.XIX-3) mühürlerindeki sahnelerde, yüksek arkalı bir sandalyede oturan bir tanrıça sol elini yukarıda, sağ elini dizi hizasında öne doğru uzatmış karşısında duran tapanı karşılar pozisyonundadır. Tanrıça ve tapanlar uzun bir elbise giymiştir. Tapan şahısların sadece yukarı kaldırdıkları sağ elleri tasvir edilmiştir. Tanrıçanın tahtlarının arkasında dikey olarak dizilmiş dört yıldız vardır. Tahtında oturan tanrıçanın kimliği tam olarak bilinmemektedir; ancak Gula veya Ninlil/Mulissu'nun tahtları bu tanrınıninkine benzemektedir³¹⁹.

Samsat mühründeki sahnenin üstünde tapan ve tanrıçanın arasında sekiz ışınlı bir yıldız yer almıştır³²⁰.

Ziyaret Tepe'de kırık olarak ele geçen başka bir mührün (Lev. XX-1) korunan kısımda ayakta duran bir tapan kutsal jest pozisyonundadır. Tapanın önünde çapraz ayakları olan bir masa bulunmaktadır. Tapanın karşısında muhtemelen bir tanrıça tasvir edilmiş olmalıdır. Doldurma motifi olarak ay kullanılmıştır.

³¹⁷ Özgüç 1987, res.15.

³¹⁸ Matney ve diğerleri 2009, s.73, fig.8, d.

³¹⁹ A.g.e. , s.46.

³²⁰ Özgüç 1987, s.438.

XI. 1. 2. Tapma

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen damga mührün³²¹ (Lev. XX-3) "a" yüzünde kutsal jest pozisyonunda duran bir tapan tasvir edilmiştir³²².

XI. 1. 3. Tanrı Sembolüne Tapma

Karkamış'ta ele geçen bir damga mühür baskısında (Lev. XX-2) sakallı, saçları omuza kadar inen tapan uzun bir elbise giymiştir. Bir standart üzerinde duran ay sembolünün karşısında duran tapan sağ elini yukarı kaldırmış kutsal jest pozisyonundadır³²³.

XI. 2. Tanrı Sembolleri

Ziyaret Tepe'de ele geçen bir mühürdeki sahnede (Lev. XXI-1) üstte ay, altta sekiz ışınlı yıldız, ayın her iki yanında haç motifi bulunmaktadır³²⁴. Gırnavaç'da³²⁵ ele geçen tablet üzerindeki baskıda (Lev. XXI-2) yıldız sembolü bulunmaktadır. Benzer sahneli bir mühür Dur Katlimmu'da³²⁶ ele geçmiştir.

XI. 3. Karışık Varlıklar

XI. 3. 1. Aslan Demonu

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen damga mühründe³²⁷ üç ayrı sahne tasvir edilmiştir. Mührün alt yüzündeki sahnede (Lev. XXI-3), çapraz taranmış bir platform üzerinde duran belinde kılıcı olan, insan

³²¹ Yağcı 1990, s.121, fig.3a-b-c, Lev. II, res.2a.

³²² Yağcı 1990, s.121.

³²³ Herboldt 1992, s.170.

³²⁴ Matney, T. ve diğerleri 2009, s.47.

³²⁵ Donbaz 1988, s.25, fig.6.

³²⁶ Fügert 2013, s.328, fig.396.

³²⁷ Yağcı 1990, s.121, fig.3a-b-c, Lev. II, res.2.c.

vücutlu, aslan başlı, eşek kulaklı ve kuş ayaklı “Ugallu” (Aslan demon) tasvir edilmiştir. Karışık varlık havaya kaldırdığı sağ elinde bir kama, diğer elinde ise bir asa tutmaktadır ve karşısında duran şahısa saldırır pozisyonundadır. Her iki figür de kısa etek giymiştir. *Louvre* Müzesi’nde satın alma bir mühürde benzer sahne görülmektedir³²⁸.

Demonlar sıklıkla hançer tuttuğu eli yukarıda ve aşağıdaki elinde bir topuz tutarken tasvir edilirler. Vücudunun üst bölümü çıplaktır ve kısa bir etek giyerler; ancak tamamen çıplak olarak gösterilen tasvirlerinde kıvrımlı bir kuyruğu vardır. Geç Asur, Geç Babil Dönemi’nde bu figürler apotropaiktir ve *ugallu* “büyük hava canavarı” veya “büyük gün” olarak tanımlanırlar. Eski Babil Dönemi’nde aslan demonu sıklıkla kılıç tanrı Nergal ile bağdaştırılmaktadır. Ayrıca yer altı dünyasının tanrısı ve hastalık getiren gibi anlamları da vardır³²⁹. Aslan demonu tasvirleri Asur Banipal Dönemi’nde Ninive’deki kapı girişlerinde bulunmaktadır³³⁰.

XI. 3. 2. Balık Adam

Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ne³³¹ satın alma yoluyla gelen bir mührün b yüzünde (Lev. XXII-1), gövdeleri balık biçimli iki *kulullu* karşılıklı durmakta ve aralarındaki *stylus* ve küreği tutmaktadır. Her ikisi de sakallı olan karışık varlığın başı, kolları ve vücudunun üst kısmı insan; alt kısmı ve kuyruğu balıktır.

Balık adam tasvirleri III. Ur’dan itibaren silindir mühürlerdeki sahnelerde görülmeye başlamıştır. Orta Asur Dönemi’nde balık adam

³²⁸ Deleporte 1923, Pl.91/18d.

³²⁹ Green 1994, s.251.

³³⁰ Ataç 2010, s.72, fig.60.

³³¹ Yağcı 1990, s.121, fig.3a-b-c, Lev. II, res.2b.

tasvirlerine rastlanmamaktadır; ancak Geç Asur Dönemi'nde söz konusu karışık varlık tekrar görülmeye başlamıştır. Asurlular bu karışık varlığa *kulullu* “Balık adam” olarak adlandırmaktadır³³². Geç Babil mühürlerinde kullanılan balık adam tasvirleri apotropaik figürler arasında sayılmaktadır. Asur'da temel figürünü olarak çıkarılan *kullulu* üzerindeki yazıtta; dağlar kadar mutluluk ve esenlik dilenmektedir. Nimrud Ezida tapınağı içinde III. Adad Nirari Dönemi'ne ait çift *kulullu* heykelciğı ele geçmiştir³³³.

XI. 3. 3.Kanatlı Demon

Dülük Tepe'de³³⁴ ele geçen damga mühürde kanatlı demon(Lev. XXII-2) stilize olarak tasvir edilmiştir.

XI. 3. 4. Sfenks

Tille Höyük'te³³⁵ ele geçen mühürdeki sahnede (Lev. XXII-3), kanatlarını açmış bir sfenks tasvir edilmiştir. Benzer sahnenin bulunduğu bir damga mühür Ninive'de ele geçmiştir³³⁶.

XI. 4. Hayvan Sahneleri

XI. 4. 1. Boynuzlu Hayvan

Sultan Tepe'de³³⁷ ele geçen mühür baskısında dört ayaklı bir hayvan başını arkaya çevirmiş biçimde (Lev. XXII-4) tasvir edilmiştir. Mührün etrafı

³³² Green 1994, s.257.

³³³ Yağcı 1990, s.118.

³³⁴ Schachner 2008, Taf.10, 1.

³³⁵ Summers 1989, s.316, res.8, 3.

³³⁶ Mithcell ve Searight 2008, s.91/188.

³³⁷ Herbordt 1992, Taf.16, 13.

linear çizgiyle sınırlanmıştır³³⁸. Benzer sahneli damga mühür Ninive’de ele geçmiştir³³⁹.

XI.4. 2. Kuş

Sultan Tepe’de³⁴⁰ ele geçen bir damga mühür baskısında (Lev. XXIII-1) karşılıklı duran iki kuşun arasında stilize bir bitki tasvir edilmiştir³⁴¹. M.Ö.650’ye tarihlenen benzer sahneli bir mühür Ninive’de ele geçmiştir³⁴².

XI. 5. Ağaç

Ziyaret Tepe’de ele geçen mühürdeki sahnede (Lev. XXIII-2) stilize işlenmiş bir ağaç tasviri görülmektedir. Ağacın gövde kısmı dikey bir çizgiyle, yan dalları alttan üste doğru açıları daralan V şeklinde gösterilmiştir³⁴³. Benzer sahneli mühür Filistin’de Gezer yerleşiminden³⁴⁴ ele geçmiştir.

XI. 6. Sunak

Sultan Tepe’de ele geçen bir mühür baskısında (Lev. XXIII-3) dar ve konik olarak tasvir edilen sunağın iki ayağı arasında yatay basamaklar bulunmaktadır³⁴⁵.

³³⁸ Herbordt 1992, s.253.

³³⁹ Herbordt, 1992, Taf.16, 7.

³⁴⁰ Herbordt, 1992, Taf.17, 25.

³⁴¹ Herbordt, 1992, s.253.

³⁴² Mithcell ve Searight 2008, s.92, fig. 191.

³⁴³ Matney ve diğerleri 2009, s.47.

³⁴⁴ Ornan ve diğerleri 2013, s.19, fig.25.

³⁴⁵ Herbordt 1992, s.253.

XII. GEÇ BABİL SİLİNDİR MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULAR

XII. 1. Av

XII. 1. Kanatlı Kahramanın Keçi Avı

Deve Höyük'te ele geçen keçi avı sahneli mühürde (Lev. XXIV-2), takke biçimli bir başlık giymiş kanatlı bir kahraman önünde duran başını arkaya çevirmiş bir keçiye elindeki kılıçla saldırır pozisyonda tasvir edilmiştir. Kahramanın üzerinde önu açık, uzun bir elbise vardır ve dört kanatlıdır.³⁴⁶ B.W. Buchanan bu mührü Geç Babil kesme stil olarak M.Ö 8. yüzyıl sonu ya da M.Ö 7. yüzyıla tarihlemektedir³⁴⁷.

Benzer sahneli mühürler *M. Edward T. Newell* koleksiyonunda bulunmaktadır³⁴⁸.

XII. 2. Tapma

XII. 2. 1.Tanrı Sembollerine Tapma

Dülük Tepe'de ele geçen M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen silindir (Lev. XXIV-3) mühürdeki sahnede, uzun elbiseli ayakta duran tapan tanrı Marduk'un sembolü kürek ve Nabu'nun sembolü *stylus* önünde durmaktadır³⁴⁹.

XII. 2. 2. Tanrı Sembolleri

Dülük Tepe'de ele geçen M.Ö.6.-M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen silindir mühürdeki sahnede (Lev. XXV-1), stilize olarak Marduk'un simgesi işlenmiştir³⁵⁰.

³⁴⁶ Moorey 1980, s.110, fig.18/457.

³⁴⁷ Buchanan 1966, no.651.

³⁴⁸ Von Der Osten 1934, Pl. XXIX, 427.

³⁴⁹ Schachner 2011, s.26.

³⁵⁰ Schachner 2011, s.26.

XIII. GEÇ BABİL DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN KONULAR

XIII. 1. Tapma

XIII .1. 1. Ayakta Duran Tanrıya Tapma

Ayakta duran tanrıya tapma sahneli mühürler (Lev. XXV-2,3) Dülük Tepe'de³⁵¹ ele geçmiştir. Uzun bir elbise giymiş tanrı ve tapanın bir eli yukarıda diğer eli ise bel hizasında öne doğru uzatılmış pozisyonudur. Mühürlerden birinde (Lev. XXV-2) tanrı ve tapan arasında stilize kısa bir bitki tasvir edilmiştir³⁵². Figürler oldukça şematik işlenmiştir.

XIII. 1. 2. Keçi Balık Önünde Tapma

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir mühürdeki sahnede (Lev. XXVI-2), keçi balığın karşısında duran bir tapınan kutsal jest pozisyonundadır. Ayakta duran tapanın üzerinde uzun ve kenarları drapeli tören giysisi vardır. Tapanın elinin üzerinde bir hilal motifi ve arkasında altar olabileceği düşünülen belirsiz bir nesne bulunmaktadır. Karışık varlık bir platform üzerinde durmaktadır.³⁵³

Başı ve ön ayakları keçi, vücudunun diğer bölümleri balık şeklinde olan karışık varlık tasvirleri III. Ur'dan itibaren bilinmektedir. Mezopotamyalı olan bu karışık varlığın kimliği bir kudurru üzerindeki yazıtta “ sazan balık” *suhurmässu* olarak geçmektedir. Apotropaik olarak kullanılan keçi balık tasvirlerinin Ea'nın simgesi olabileceği düşünülmektedir; ancak bu karışık

³⁵¹ Schachner 2011, Farbtafel 1, 8, 9 .

³⁵² A.g.e Farbtafel 1, 8.

³⁵³ Yağcı 1990, s.121.

varlığın herhangi bir tanrının simgesi olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur³⁵⁴. Benzer sahneli damga mühür Uruk'ta Eanna tapınağında ele geçmiştir³⁵⁵.

XIII. 1. 3. Ejder Önünde Tapma

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen³⁵⁶ (Lev. XXVI-3) ve Deve Höyük'te³⁵⁷ (Lev.XXVII-1) ele geçen mühürlerde ejder önünde tapma sahnesi görülmektedir. Sahnede, dua jestinde duran tapan ile ejder karşı karşıyadır. Üzerinde uzun, kenarları drapeli elbisesi olan ayakta duran tapan sağ elini kaldırmış kutsal bir platform üzerinde duran boynuzlu karışık varlığın önündedir. Karışık varlığın üzerinde Marduk'un simgesi kürek ve Nabu'nun simgesi *stylus* vardır. İki figür arasında tanrı Sin'in simgesi ay bulunmaktadır.

Boynuzlu karışık varlık pullu bir vücuda ve boyna sahiptir. Yılan gibi kuyruğu yukarı kalkık durmaktadır. Ön bacakları aslan, arka bacakları kuş biçimindedir ve çatalı bir dile sahiptir. Karışık varlığın saç bukleleri yanaklara veya boyuna kadar iner. Akad Dönemi'nden itibaren tasvirleri görülen karışık varlığın adı Akadça mušhuššu “Kızgın yılan” anlamına gelmektedir. Akad ve Eski Babil Dönemi'nde yılan tanrı Ninazu'nun hizmetkarı olarak bilinmektedir. Eserhedon'un Babil'i zaptından sonra bu figür Asur'a gelerek ulusal tanrı Aššur'un kutsal hayvanı olmuştur. Kanatlı olan çeşitleri Lagaş'ın Gudea tarafından zaptıyla beraber ortaya çıkmıştır. Geç Asur Dönemi'nde boynuzsuz olarak gösterilmiştir. Pre Sargonid Dönem'de boynuzu ve kuş biçimli arka ayakları yoktur. Geç Asur sanatında Marduk ve Nabu'nun kutsal hayvanı

³⁵⁴ Green 1994, s.257

³⁵⁵ Ehrenberg, E., 1998, Pl. 6, 76.

³⁵⁶ Yağcı 1990,s.122, fig.4a-b-,Lev. III, res.1a-b.

³⁵⁷ Moorey1980, s.110, fig.18, 470.

olarak tasvirleri görülmektedir. Asurbanipal Dönemi'nde Ninive'deki kabartmalarda sıkça işlenmiştir³⁵⁸ Benzer sahneli mühür Uruk'ta Eanna tapınağında³⁵⁹ ve Babil'de³⁶⁰ ele geçmiştir.

XIII. 1. 4. Köpek Önünde Tapma

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla bir mühürde köpek önünde tapma sahnesi (Lev. XXVII-2) bulunmaktadır. Sahnede, kutsal bir platform üzerinde tanrıça Gula'nın kutsal hayvanı, ön ayaklarını öne uzatmış arka ayaklarının üzerinde oturur pozisyonundadır. Karışık varlığın arkasında Marduk'un simgesi kürek bulunmaktadır. Sahnenin üstünde güneş sembolü vardır³⁶¹. Benzer sahneli bir mühür Uruk'ta Eanna tapınağında ele geçmiştir³⁶².

XIII. 1. 5. Sfenks Önünde Tapma

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir damga mühürdeki sahnede (Lev. XXVII-3) kutsal bir platform üzerinde duran kanatlı bir sfenksin karşısında, yuvarlak başlıklı ve uzun bir elbiseli olan tapan kutsal jest pozisyonundadır. Sfenksin üzerinde güneş sembolü bulunmaktadır³⁶³. Benzer sahneli bir mühür *Fitzwilliam* Müzesi'nde bulunmaktadır³⁶⁴.

³⁵⁸ Wiggermann 1995, s.456-459.

³⁵⁹ Ehrenberg 1998, Pl. 4, 56

³⁶⁰ Mithcell ve Searight 2008, s.127/335.

³⁶¹ Yağcı 1990, s.122.

³⁶² Ehrenberg 1998, Pl. 6, 72.

³⁶³ Yağcı 1990, s.122, fig.5a-b, Lev. III, res.2a-b.

³⁶⁴ Yağcı, 1990, s.122.

XIII. 1. 6. Sembollere Tapma

Dülük Tepe³⁶⁵ (Lev. XXVI-1; Lev. XXVIII-2, 3; Lev. XXIX-1, 2, 3; Lev. XXX-1, 2, 3; Lev. XXXI-1, 2, 3), Samsat³⁶⁶ (Lev. XXVIII-1), Deve Höyük³⁶⁷ (Lev. XXXII-2) ve Daskyleion'da³⁶⁸ (Lev. XXXII-1) sembollere tapma sahneli mühürler ele geçmiştir. Sahnelerde genellikle Marduk ve Nabu'nun sembolleri önünde bir tapan yer almaktadır. Takke biçimli başlık giyen sakallı tapanların saçları omuz hizasında bitmektedir ve elbiseleri uzundur. Marduk'un simgesi kürek ve Nabu'nun simgesi *stylus* sıklıkla yan yana bir kaide üzerinde durmaktadır. Marduk ve Nabu'nun sembollerinin üzerinde tanrı Sin'in sembolü olan ayın tasvir edildiği sahneler de (Lev. XXVIII-2; Lev. XXIX-1-2) bulunmaktadır.

Deve Höyük' te ele geçen mühürdeki sahnede (Lev. XXXII-2) bir bitki üzerinde duran ayın içinde, sağ elinde *stylus* tutan tanrı ve önünde tapan tasvir edilmiştir³⁶⁹. Benzer sahneli mühürler *Mr. Edward T. Newell* koleksiyonunda³⁷⁰, *Fitzwilliam* Müzesinde³⁷¹, Amman'ın güneybatısında Maqabelein'de bir mezar buluntusu olarak ele geçen bronz bir fibulaya bağlı bir damga mühürde vardır³⁷².

³⁶⁵ Schachner 2008, Taf.10-2,3,4,5,6,7, 10; Schachner 2011, Farbtafel 1-10; Schachner 2014, Taf. 9- 6,7,8,9,10.

³⁶⁶ Özgüç 1987, s.438,res.16.

³⁶⁷ Moorey 1980, s.112, Lev.II, 469.

³⁶⁸ Bakır 2003, s.25, res.11.

³⁶⁹ Moorey 1980, s.112.

³⁷⁰ Von der Osten 1934, Pl. XXXII, 486.

³⁷¹ Rankin 1959, Pl. X, 51.

³⁷² Ornan 2009, s.3, fig.5.

XIII. 2. Karışık Varlıklar

XIII. 2. 1. Keçi Balık

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir mühürde (Lev. XXXII-3), sol dizi üzerine oturmuş keçi balığının üzerinde ay sembolü bulunmaktadır. Karışık varlığın başı ve ön ayakları keçi, vücudunun diğer bölümleri balık şeklindedir. Benzer sahneli mühür *Mrs. William H. Moore* koleksiyonunda³⁷³ bulunmaktadır.

XIII. 2. 2. Aslan Demonu

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir mühürde (Lev. XXXIII-1) uzun bir elbise giymiş karışık varlığın bir ayağı önde, başı ve kanatları X biçiminde gösterilmiştir.

Kanatlı karışık varlıkların prototipleri Nimrud'da Kuzey Batı Sarayı'nda II. Aurnasirpal Dönemi kabartmalarında hayat ağacı ile ilişkili ritüellerden bilinmektedir. Genellikle iki kanatlı ve profilden betimlenirler. Bir dizini açıkta bırakan uzun, süslü elbise giyen karışık varlıklar ellerinde kova ve kozalak tutarken gösterilirler³⁷⁴. Bu karışık varlıklar hastalıklardan ve kötülüklerden korunmak için apotropaik amaçlı kullanılmışlardır. Benzer sahneli mühürler *Gulbenkian Müzesi*³⁷⁵ ve *Fitzwilliam Müzesi*'nde³⁷⁶ bulunmaktadır.

³⁷³ Eisen 1940, Pl. X, 94.

³⁷⁴ Yağcı 1995, s.125.

³⁷⁵ Rankin 1959, Pl. X, 47.

³⁷⁶ Lambert 1979, Pl.XIII, 124.

XIII. 3. Semboller

XIII. 3. 1. Ankh

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen iki mühürde ankh sembolü (Lev. XLI-1, 2) tasvir edilmiştir. Ankh üç nokta ve ay ile tasvir edilmiştir³⁷⁷. Benzer sahne Geç Asur Dönemi damga mühürleri üzerinde de görülmektedir³⁷⁸.

Ankh hayat simgesi olarak Mısır kökenli bir semboldür. M.Ö. 1800 yılından sonra Suriye'de ele geçen mühürlerde kullanımı görülmektedir. Mezopotamya sanatında tasvirleri fazla görülmeyen sembolün M.Ö. 9. yüzyıldan M.Ö. 7. yüzyıla kadar Geç Asur mühürlerinde kullanımı görülmektedir³⁷⁹. Hiyeroglif niteliği olduğu düşünülerek ayna ya da asa olarak tanımlanmıştır. Ankh işareti diğer tanrı sembelleriyle ve tapma sahnelerinde tapanın arkasında yer alır³⁸⁰.

XIII. 3. 2. Ay

Dülük Tepe³⁸¹ ve Deve Höyük³⁸² kazılarında ele geçen mühürlerde ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir mühürde ay sembolü tasvir edilmiştir.

Dülük Tepe mühründe (Lev. XXXIX-1) şematik olarak tasvir edilen güneş kursunun üzerinde ay sembolü bulunmaktadır. *Louvre*³⁸³ ve Halep

³⁷⁷ Yağcı 1995, s.136.

³⁷⁸ Herbordt 1992, Taf.-10,17.

³⁷⁹ Black ve Green 2004, s.74.

³⁸⁰ Yağcı 1995, s.131.

³⁸¹ Schachner 2008, Taf.10-12.

³⁸² Moorey 1980 s.112,Plate II, 471.

³⁸³ Deleporte 1923, Pl. 91, 11.

Müzeleri'ne satın alma yoluyla gelen mühürlerde ³⁸⁴ benzer sahne bulunmaktadır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir mühürde (Lev. XXXVIII-3) bir kaide üzerindeki ay sembolünün her iki yanından püsküller sarkmaktadır. Suriye'de Dur Katlimmu'da ele geçen³⁸⁵ ve *Louvre* Müzesi³⁸⁶, Avusturalya koleksiyonuna³⁸⁷ satın alma yoluyla gelen mühürlerde benzer sembol işlenmiştir. S. Herbordt M.Ö. 7. yüzyıl ortasında ve M.Ö 6. yüzyıl sonrasında mühürlerde bu tip sembollerin kullanıldığını belirtmektedir³⁸⁸. Deve Höyük'te ele geçen yaklaşık M.Ö.5. yüzyıla tarihlenen damga mühürdeki sahnede³⁸⁹ (Lev. XXXIX-2) ay sembolü stilize bir ağaç üzerinde gösterilmiştir. *Louvre* Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir damga mühürde benzer sahne bulunmaktadır³⁹⁰.

Geç Babil Dönemi'nde Harran'ın tanrı Sin'in kutsal kenti olmasından dolayı önemlidir ve mühürlerde sembolü olan ay sıklıkla kullanılmıştır³⁹¹.

XIII. 3. 3. Bel ve Stylus

Dülük Tepe'de ele geçen bir mühürdeki sahnede (Lev. XXXIII-2) Marduk'un sembolü bel ve Nabu'nun sembolü *stylus* beraber tasvir edilmiştir.

XIII. 3. 4. Kanath Güneş Kursu

Dülük Tepe'de ele geçen damga mühürde (Lev. XLI-3) stilize olarak işlenmiş hayat ağacının üzerinde güneş kursu tasvir edilmiştir.

³⁸⁴ Nunn 1999, s.148, fig.386.

³⁸⁵ Fügert 2013, s.324, fig.360.

³⁸⁶ Delaporte 1923, Pl. 91, 8.

³⁸⁷ Merrillees 1990, s.123/ fig.56, s.153, fig. 83.

³⁸⁸ Herbordt 1992, s.324.

³⁸⁹ Moorey 1980, s.112

³⁹⁰ Delaporte 1923, Pl.92, 3a.

³⁹¹ Fügert 2013, s.328/fig. 396.

XIII. 3. 5. X Biçimli Standart

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen iki mühürde (Lev. XXXVIII-1,2) bir kaide üzerinde duran X biçimli sembol mevcuttur. X'in hangi tanrının simgesi olduğu hakkında yeterli bilgi yoktur. Diğer tanrı simgeleriyle betimlenmesinden dolayı tanrısal bir simge olduğu düşünülmektedir³⁹².

XIII. 3. 6. Yıldız

Dülük Tepe'de³⁹³ ele geçen ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen mühürlerde³⁹⁴ yıldız sembolü işlenmiştir. Yıldızlar sekiz veya on köşelidir. Genellikle tek başına (Lev. XXXIII-3; Lev. XXXIV; Lev. XXXV), bir kaide üzerinde (Lev. XXXVI-1, 2) ve güneş kursu üzerinde (Lev. XXXVI-3; Lev. XXXVII-1, 2) gösterilirler.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir damga mühürde (Lev. XXXVII-3) yıldız sembolü Marduk'un sembolü kürek ile tasvir edilmiştir³⁹⁵. Bu tip yıldız tasvirlerinin benzerleri Halep Müzesi'nde³⁹⁶, *Mr. T. Edward Newell* koleksiyonunda³⁹⁷ ve Dur Katlimmu'da ele geçen mühürlerde³⁹⁸ bulunmaktadır.

³⁹² Porada 1948, Pl. CVI, 718.

³⁹³ Schachner 2011, farbtafel 1-1, 6, 12, farbtafel 2-1; Schachner 2008, Taf.10-10.

³⁹⁴ Yağcı 1995, Lev. V, fig. 10, fig. 9, Lev. VI .res.8a, Lev. VII, 14, res.13, res.14.

³⁹⁵ Yağcı 1995, s.136.

³⁹⁶ Nunn 1999, pp.150

³⁹⁷ Von der Osten 1934, P.1 XXXII, 510, fig.392.

³⁹⁸ Fügert 2013, s.322.

XIII. 3. 7. Yıldız ve Ay

Dülük Tepe³⁹⁹ (Lev. XL-1, 2) ve Sultan Tepe'de⁴⁰⁰ (Lev. XXXIX-3) ele geçen mühürlerde tanrı Sin'in simgesi ay ve İştar'ın simgesi yıldız beraber tasvir edilmiştir.

XIII. 3. 8. Yedi Nokta

Dülük Tepe'de⁴⁰¹ ele geçen bir mührde yedi nokta (Lev. XL-3) tasvir edilmiştir. Yedi nokta sembolü Mitanni Dönemi'nden itibaren bilinmektedir; ancak Geç Asur ve Geç Babil Dönemi'nde kullanımı yaygınlaşmıştır. Söz konusu sembol Ülker burcunun yedi yıldızını ve bunun yanında yazılı metinlerde “*Sebittu*” veya “yedi tanrının sembolü” olarak tanımlanmaktadır. *Sebittu* kötülöklere kötü cinlere karşı iyiliksever güçleri olan bir tanrıçanın 7 oğlunu temsil etmektedir⁴⁰².

XIII. 4. Stilize Ağaç

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen bir adet, Dülük Tepe'de ele geçen üç adet mührde stilize ağaç tasviri bulunmaktadır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen mührde (Lev. XLII-1) ağaç bir kaide üzerinde durmaktadır⁴⁰³. Dülük Tepe'de ele geçen iki mührde⁴⁰⁴ (Lev. XLII-2, 3) ortadaki gövdeden V biçiminde dallar uzanmaktadır, üçüncü mührde⁴⁰⁵ ise (Lev. XLIII-1) gövdeden uzanan dallar spiral biçiminde bitmektedir.

³⁹⁹ Schachner 2011, Farbtafel 1-4,5.

⁴⁰⁰ Lloyd 1954, s.108, fig.8,13.

⁴⁰¹ Schachner 2011, Farbtafel 2, 2.

⁴⁰² Black ve Green 2004, s.162.

⁴⁰³ Yağcı 1995, s.136, Lev. III, .res.5a.

⁴⁰⁴ Schachner 2011, Farbtafel 1, 7; Schachner 2008, Taf.11, 2.

⁴⁰⁵ Schachner 2011, Farbtafel 1, 2.

XIV. GEÇ ASUR VE GEÇ BABİL MÜHÜRLERİNDE TANRI SEMBOLLERİ

Asur sanatında tanrı sembollerinin tanrılar yerine kullanımını Asur'da ele geçen I.Tukilti Ninurta Dönemi'ne ait kaideler üzerindeki tasvirlerden bilinmektedir. Geç Asur Dönemi'nde Asur'da ele geçen mühürlerde kullanılan tanrı sembolleri Babil'da kullanılan sembollerle benzerlik göstermektedir. Babil kudurrularında sıklıkla görülen Ea'nın keçi balığı, Nabu'nun tableti ve *stylus*'unun Asur eserlerinde de kullanılması Babil etkisini göstermektedir. Babil tanrı sembollerinin Orta Asur Dönemi sanat eserlerine girmesiyle beraber Babil sanatının ikonografik özellikleri Asur sanatını etkilemiştir. Orta Asur ve Orta Babil Dönemi'nde her iki devlet arasındaki tarihi, kültürel ve dini ilişkiler Babil'in Orta Asur sanatındaki ikonografik etkilerini desteklemektedir⁴⁰⁶.

M.Ö. I Bin'in ilk yarısında, Geç Asur ve Geç Babil sanatında tanrıların antropomorfik tasvirlerinden ziyade sembollerinin (Tablo 17) kullanımı yaygındır. Geç Asur saraylarındaki kabartmalarda, duvar resimlerinde ve stellerde tanrıların sembollerinin kullanımı apotropaik amaçlıdır. Bu özellik mühürler üzerinde de görülür⁴⁰⁷.

XIV. 1. Akrep

Anadolu'da ele geçen av sahneli bir mühürde akrep doldurma motifi (Lev. I-3) olarak kullanılmıştır.

Akrep, Akadça "*aqrabu*, Sümerce, GÍR.TAB terimleri ile ifade edilmiştir. Asur'da akrep, daha çok dişilik/doğurganlık ve üreme ile ilgili bir

⁴⁰⁶Ornan 2004, s.106-108.

⁴⁰⁷Ornan 2004, s.112.

sembol olarak tanımlanmaktadır⁴⁰⁸. Arkeolojik kaynaklar, Eski Mezopotamya’da akrebin kraliçelik sembolü olduğuna dair genel kabul gören kanıtlar sunmaktadır. “*Tārit zuqaqīpi*” yani “*akrebi taşıyan, koruyan, toplayan*” şeklinde adlandırılan dişi akrebin, bu şekilde adlandırılmasının sebebi yavrularını sırtında taşıması etkili olmuş olmalıdır⁴⁰⁹. Ayrıca Nimrud’da ele geçen damga mühürlerdeki akrep motiflerinin kraliçelere ait yönetsel özelliği olduğu ve bunların hareme ait malları belirlemek amacıyla kullanıldığını savunulmaktadır⁴¹⁰.

XIV. 2. Ay

Ay sembolü tek başına, bir standart üzerinde, basamaklı bir podyum üzerinde, hayat ağacının üzerinde, tanrının başlığı üzerinde gösterilmektedir. Bazı durumlarda içinde bir tanrı bulunan kanatlı kursnuu kısmen çevrelemiş olarak da görülür. Polos bir başlık giymiş tanrı uzun elbisesiyle sembolü olan ay simgesinin içinde gösterilir. Tanrı, bir elinde pala, kılıç veya asa, diğer elinde hilal sembolüyle tasvir edilir. Simgesi hilal ve hayvanı boğa ya da bir aslan ejderhadır.

Sümer’de ay tanrısına, Su’en ya da Nanna adı verilirdi ve bazen de iki ad kullanılarak Nanna-Suen diye anılırdı. Akad dilinde adı *Nanna* (r), daha sonra Sin olarak kullanılmıştır. Enlil ve Ninlil’in oğludur. Güney Mezopotamya’da Ur’da ve Kuzey Suriye’de bulunan Harran’da başlıca tapınılan tanrıdır.

⁴⁰⁸ Duymuş 2014, s.351.

⁴⁰⁹ Duymuş 2014, s..354.

⁴¹⁰ Collon 1995, s.72.

XIV. 3. Eşkenar Dörtgen

Geç Asur sanatında yaygın olarak kullanılan eşkenar dörtgen (Tablo17, 9) sembolünün anlamı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu sembol göz veya kadın dişilik organı olarak da adlandırılmaktadır. Asur'da bulunan İştâr mabedinde pişmiş toprak vulva modelleri bunun dişilik organı olduğunu kanıtlamaktadır⁴¹¹. Sembolün İştâr'ın simgesi olduğu düşünülmektedir.

XIV. 4. Kanatlı Güneş Kursu ve Güneş

Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde sıklıkla tasvir edilen kanatlı güneş kurslarının (Tablo 16) ortasında bir disk ve diskin her iki yanında kanatlar bulunur. Kanatların telekleri çizgilerle belirtilmiştir ve güneş kursunun her iki kanadından aşağıya kanadın eklentileri sarkan örnekleri de mevcuttur.

Mezopotamya sanatında sıklıkla kullanılan kanatlı güneş kursunun anlamı tam olarak bilinmemektedir. Mısır kökenli olup Mitanni gliptiğinde kullanılmaya başlayan kanatlı güneş kursu Asur ve Babil mühürlerinde de işlenmiştir. Tanrı Assur veya Şamaş'ın simgesi olduğu düşünülmektedir. Kanatlı güneş kursunun adı Şalmu'dur. Geç Asur ve Geç Babil Dönemi'nde krala sadakat yeminini temsil etmektedir ve üzerine yemin edilen bir tanrı simgesi olarak da kullanılmaktadır⁴¹².

Güneş tanrısının Sümerce adı UTU, Akad dilindeki adı *Şamaş*'tır. Tanrı, güneşin parlak yüzünü temsil etmektedir. İnsanlığın yaşamını aydınlatmak ve bunun yanında bitkilerin büyümesini sağlayan ısıyı vermek için her gün yeniden doğmaktadır. Ay tanrı Nanna (Sin) ve İnanna'nın ikiz

⁴¹¹ Blac ve Green 2004, s.153.

⁴¹² Yağcı 1995, s.130.

kardeşidir. Akad geleneklerinde bazen Anu'nun bazen de Enlil'in oğlu olarak da görülmüştür. Genellikle sakallıdır ve uzun kollu bir elbiseyle tasvir edilir. Olasılıkla güneşin kat ettiği yol boyunca her şeyi görmesi nedeniyle Şamaş doğruluğun, adaletin ve haklılığın tanrısı olarak görülmüştür. İyilerin koruyucusu ve kötünün yok edicisi olduğu için kişiliğinin savaşçı bir yönü vardır⁴¹³.

Bütün dönemler boyunca popüler olan Güneş tanrısı Şamaş, adaletin tanrısı olarak ticari işlemler için ilahi bir tanık olmuştur ve mühürlerde sık sık tasvirleri görülür. Güneş tanrısı sıklıkla kanatlı bir güneş kursuyla ve diskten yükselen ilahi bir torso ile tasvir edilir. Bu tasvir baş tanrı Assur'u belirtmek için de kullanılır. Kanatlar güneş ışınlarını kesen yağmur bulutları olarak gösterilmektedir ve diskten aşağı sarkanlar yağmurun bereketini temsil eder⁴¹⁴.

XIV. 5. Keçi Balık

Başı ve ön ayakları keçi, vücudunun diğer bölümleri balık (Tablo 15, 11) şeklindedir. Söz konusu karışık varlık tanrı Ea'nın kutsal hayvanıdır. Tasvirli sanat eserlerinde uzun sakallı, çok sayıda boynuzu bulunan başlığı, uzun pileli elbisesiyle oturan tanrı olarak betimlenir. Kollarından oluk oluk su akar; bazen bu su boyunca küçük balıklar yüzerken gösterilir⁴¹⁵.

Yeraltı tatlı su okyanusunun ve özellikle bilgelik tanrısıdır. Büyü, uygarlığın sanatları ve zanaatlarıyla ilgilidir. Ea, Anu'nun ya da tanrıça Nammu'nun oğludur ve tanrı Adad'ın ikiz kardeşidir. Temiz su sağlayan tanrı, yaratıcı ve kaderlerin belirleyicisi olarak her zaman insanlığa faydalı olarak

⁴¹³ Black ve Green 2003, s.222-224.

⁴¹⁴ Collon 2001, s.79-80.

⁴¹⁵ Black ve Green 2003, s.71-72.

görülmüştür. Tanrı çoğunlukla kendisine tapanları veya bir şey sunanları kabul ederken gösterilir. Elinde bir kova veya koni tutar. Tanrı bazı tasvirlerinde keçi balık cüppesi giymektedir.⁴¹⁶

XIV. 6. Köpek

Tanrıça Gula'nın sembolü olan köpek sıklıkla uzanır biçimde ya da kalçasının üzerinde oturur pozisyonda (Lev. I-3; Lev. XVII-2) tasvir edilir. Gula, İsin kentinin koruyucu tanrıçasıdır. Sümer tanrıçası olan Ninnisina (Nin'insina) An'ın kızıdır. Tanrıça Gula hastalığı anlayan bir iyileştirici tanrıça ve doktorların koruyucusudur. *a.zu.gal.kalam.ma* sıfatıyla anılmaktadır⁴¹⁷ ve Eski Babil Dönemi'nin sonuna doğru Sami tanrıçası olan Gula ile özdeşleşmiştir⁴¹⁸. Gula sıklıkla arkaasında yıldızları olan bir sandalyede oturur pozisyonda ve köpeği sandalyesinin yanında tasvir edilir. L şeklinde yıldızlarla çevrili, muhtemelen İsin'deki tapınağın bir bölümünde ayakta tasvir edildiği örnekler de bulunmaktadır. Tanrıça kısa pileli bir etek giyer. Boynuzlu başlığının üzerindeki yıldız onun cennetle ilişkisini gösterir. Elinde orak biçimli küçük bir alet vardır. Bu muhtemelen cerrahi bir alet ya da ince bıçaktır. Tanrıça tablet, bir halka veya köpeğinin kayışını tutarken gösterilmesi tanrıçanın ilahiliğinin göstermektedir⁴¹⁹.

XIV. 7. Kürek

Marduk'un etimolojik olarak ismi tam olarak bilinmemektedir ve Sümerli olup olmadığı kesin değildir. Eski Sümer'den itibaren yazılı metinlerde ismi geçmektedir. Onun yükselişi özellikle Hammurabi

⁴¹⁶ Collon 2001, s.153.

⁴¹⁷ Black ve Green 2003, s.92.

⁴¹⁸ Leick 1991, s.132-133.

⁴¹⁹ Collon 2001, s.122.

Dönemi'nde ve Birinci Babil Hanedanlığı'nın siyasal başarılarıyla ilişkilidir. Kassit Dönemi'nde Marduk kültü giderek yaygınlaşmıştır. Babil'in yenilenme döneminde, İsin'in II. Hanedanlığında Marduk resmi olarak tanrıların efendisi olarak bilinmektedir. Marduk hakkındaki bilgileri Enuma Eliş vermektedir. Geç Babil Dönemi'nde Babil'in ulusal tanrısı olan Marduk tanrılar pantheonunun başında yer almaktadır ve insanoğlunun babasıdır. Ea'nın oğludur, eşi Serpanitum'dur, oğlu Nabu'dur ve İştar kız kardeşidir. Marduk'un kutsal hayvanı yılan ve ejderha olan mušhuššu'dur. Sembolü kürek⁴²⁰.

XIV. 8. Stylus

Mühürlerde özellikle Marduk'un simgesi olan kürek ile tasvir edilen stylus sembolü tanrı Nabu'nun sembolüdür. Tanrı, yazı sanatının ve bitki örtüsünün tanrısıdır. Tanrı sıklıkla tablet veya stylus sembolleri ile temsil edilir. Batı Sami tanrısıdır ve Ebla tanrılarının arasında ismi geçmektedir. M.Ö.2. Bin'in başından itibaren muhtemelen Amoritler tarafından Mezopotamya'ya tanıtılmıştır. Marduk ve Nabu tarihleri boyunca birbirleriyle bağlantılı olan tanrılardır. Marduk, Babil şehrinin tanrısıyken, Borsippa yakınındaki È-zida tapınağı Nabu'ya aittir. Nabu ilk olarak Marduk'un vekili ve katip olarak adlandırılmıştır. Marduk'un Serpanitum'dan olan oğludur. Nabu'ya ait tapınak ilk kez Asur'da inşa edilmiştir. II. Sargon'dan itibaren Asur İmparatorluğu'nun büyümesiyle beraber tanrılar aleminin büyük tanrılarında biri olmuş ve krali metinlerde yalvarılan tanrılar arasında adı

⁴²⁰ Leick 1991, s.115-116.

geçmiştir. Asur Devleti'nin çöküşüyle Nabu Geç Babil pantheonunda en yüksek rütbeye ulaşmıştır⁴²¹.

XIV. 9. Yıldırım Demeti

Yıldırım sembolü (Lev.XIII/4, Tab.7/5) tanrı Adad'ın simgesi olarak kullanılmaktadır. Mezopotamya'da, Sargon öncesi döneme kadar Adad'ın adı sıklıkla *dIM* olarak yazılmaktadır. M.Ö.2. binde Adad'ın kutsal kenti Halep'tir. Ancak Suriye'de Baal ve Dagan gibi diğer hava tanrılarıyla da kaynaşmıştır. Adad'ın Asur'da önemli bir rolü vardır. I.Tiglat Pileser döneminde bu tanrıya tapınaklar adanmıştır ve bazı kral isimlerinde bu tanrının adı (Adad-nirari) vardır. Tanrı Assur ile beraber onun ismi krali metinlerde yer almaktadır. Sıklıkla lanetlemelerde ülkelere yıkıcı sel ve fırtına getirmesi için çağırılan hava tanrısının olumsuz yönleriyle söz edilmektedir⁴²².

XIV. 10. Yıldız

Mühürlerde sıklıkla kullanılan yıldızlar sekiz köşeli olarak tasvir edilmektedir. Sembol, tanrı İştar'ın simgesidir. İnanna veya İştar adlı tanrıça bütün dönemlerde antik Mezopotamya'nın en önemli dişi ilahı olmuştur. İnanna ile ilgili ilk bilgilerimiz Uruk'tan gelmektedir. Sümerce'deki adı İnanna, Akad dilindeki adı İştar'dır. "Gökyüzünün Efendisi" anlamına gelir. Ay tanrısı Nanna'nın (Sin) kızı ve güneş tanrısı Utu'nun (Şamaş) kız kardeşidir. İştar'ın kişiliğinin birbirinden bağımsız 3 farklı özelliği vardır. Birinci yönü onun aşk ve cinsel ilişki tanrısı olması, ikinci yönü kavgayı seven savaşçı bir tanrıça olmasıdır. İktidar düşkünü bir tanrıça olan İştar dövüş sırasında en çok sevdiği kralların yanında durur. Üçüncü yönü sabah ve akşam yıldızı Venüs gezegeni

⁴²¹ Leick 1991, s.123-124.

⁴²² Leick 1991, s.1.

olarak görülmektedir. Tasvirlerde genellikle savaş tanrıçası olarak resmedilmiştir. Çoğunlukla kanatlıdır ve tepeden tırnağa silahla donatılmıştır. Tanrı bazen de bir yıldız halesiyle çevrelenmiştir. Vücudunun ön tarafı veya belden aşağısı çıplak olarak gösterilir. Kanatları olan ve tanrısallığı temsil eden boynuzlu bir başlığı bulunmaktadır. İştar'ın kutsal hayvanı aslandır. Simgesi ise genellikle yıldız (Tab.7/1), rozet ya da yıldız diskidir. Tanrıça aslan üzerinde ayakta durur pozisyonda elinde ok, yay veya orak-kılıç gibi silahlar taşıırken tasvir edilir⁴²³.

⁴²³ Collon 2001, s.128.

XV. SONUÇ

M.Ö. I. Bin'de Anadolu'da bulunan Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin buluntu merkezlerinin dağılımı değerlendirildiğinde Karkamış, Kummuh, Urartu, Que, Tabal, Frig gibi Anadolu'nun yerli krallıklarının (Tablo 18, Harita 1) hakimiyet bölgelerinde yoğun olarak ele geçtiği gözlemlenmektedir.

Araştırılan mühürler, Anadolu'nun farklı bölgelerinde (Harita 1), M.Ö. I. Bin'e tarihlenen arşivlerden, mezarlardan ve yerleşim yerlerinin tabakalarından gelmektedir. Ancak Dülük Tepe'de ele geçen mühürlerin yerleşime adak işlemleri için bırakıldığı ve bu mühürlerin daha sonraki dönemlerde de tapınakta depolanmış olduğu düşünülmektedir. Dülük Tepe'de Geç Demir Devri molozundan ele geçen mühürler kesin bir stratigrafi ve tarih vermemektedir⁴²⁴. Söz konusu mühürler stilistik ve ikonografik olarak Geç Asur ve Geç Babil mühürleri olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Bugünkü araştırmalara göre Anadolu'da ele geçen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin sayısı yüz otuz adettir ve bu mühürlerin yüz adeti sistemli kazılarda, otuz adeti ise satın alma yoluyla ele geçmiştir. Araştırılan mühürler tiplere göre ayrıldığında bunlardan altmış bir adeti silindir, altmış sekiz adeti damga ve bir adeti silindir-damga mühür formundadır. Silindir mühürlerin elli sekiz adeti Geç Asur, üç adeti Geç Babil stilindedir. Damga mühürlerin on dört adeti Geç Asur, elli dört adeti Geç Babil stilindedir.

⁴²⁴ Schaner 2014, s.35.

Mühürlerin tipolojik özellikleri değerlendirildiğinde Geç Asur Dönemi'nde silindir mühür kullanımı, Geç Babil Dönemi'nde ise damga mühür kullanımının yoğun olduğu (Lev. XLIII-2) gözlemlenmektedir.

Mühür yapımında en fazla akik, kalsedon, serpantin, steatit gibi taşlar kullanılmıştır. Geç Asur stili mühür yapımında sıklıkla yumuşak taşlar kullanılırken Geç Babil mühürlerinde sert taşlar kullanılmıştır.

Geç Asur stili yumuşak taşlardan yapılmış linear stil mühürlerin on yedi adetinde av sahnesi görülmektedir. Av sahneli mühürlerin sekiz adeti doğal (Lev. I-II; Lev. III-1; Lev. V-1; Lev. VIII-1), dokuz adeti mitolojik (Lev. III-2,3; Lev. IV; Lev. V-2, 3, 4; Lev. VI-1, 2) konuludur. Ayrıca iki adet insan ve karışık varlık (Lev. VI-3; Lev. VII-1), bir adet kanatlı cin ve sfenks mücadelesi sahneli silindir mühür (Lev. VII-2, 3) ele geçmiştir. Linear stilde işlenmiş Geç Asur mühürlerinin doğal av sahnelerinde çoğunlukla geyik ve keçi avı; mitolojik av ve mücadele sahnelerinde ise sfenks, boğa adam, kanatlı boğa, grifon ve boynuzlu yılan avı (Tablo 15, 1-4, 10) tasvir edilmektedir. Ayrıca linear stilde akrep adamın akrep avı sahnesi de (Lev. VI-3, Tablo 15, 6) bulunmaktadır.

Geç Asur linear stilde yapılmış av sahnelerinde avcılar sıklıkla kısa veya uzun püsküllü bir elbise, mücadele sahnelerinde ise önü açık bir manto giymektedir. Kısa ve püsküllü etek giyen avcılar sadece diz çöken avcının av sahnelerinde görülmektedir. Deve Höyük'te ele geçen linear stilde işlenmiş av sahneli bir mühürde (Lev. II-3) avcının çıplak olarak gösterilmesi diğer mühürlerdeki avcı tasvirlerinden farklılık göstermektedir. Avcının karışık varlık avı sahnelerinin işlendiği mühürlerde doldurma motifi olarak sıklıkla ay

ve yıldız sembolü kullanılmaktadır. Mühür yüzünde sıklıkla çalıya benzer bir bitki tasvir edilir. M.Ö. 2. Bin'den itibaren görülmeye başlayan linear stilde işlenen ok ile yapılan av sahneleri M.Ö. I. Bin'de de devam etmiştir. Donald Matthews, Geç Asur linear stilinin Orta Asur Dönem'inden geliştiğini belirtmektedir ve linear stil homojen bir grup oluşturduğundan dolayı bu tarz mühürleri M.Ö 9. yüzyıldan daha erkene tarihlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı yazar M.Ö. 8. yüzyıl ve M.Ö. 7. yüzyıla ait Geç Asur tabletleri üzerindeki baskılarının bulunmamasından dolayı bu dönemden sonra linear tarzın kaybolduğunu belirtmektedir⁴²⁵.

Araştırılan Geç Asur silindir mühürlerinde on adet karışık varlık, dört adet hayvan tasvirli sahne bulunmaktadır. Linear stilde işlenmiş hayvan ve karışık varlık sahnelerinde (Lev. XIV-2, 3; Lev. XV; Lev. XVI; Lev. XVII-1, 2; Tablo-15, 9, 11-13) hayvanlar birbirini takip ederken veya birbirlerine saldırırken gösterilmiştir. Bu sahnelerin kökeni M.Ö. 2. Bin'den itibaren Asur'da görülmektedir⁴²⁶.

Anadolu'da ele geçen Geç Asur silindir mühürlerinde on bir adet tapma ve üç adet libasyon sahnesi görülmektedir. Tapma sahnelerinde sıklıkla ayakta duran veya diz çökmüş bir erkek, tanrının veya tanrı sembollerinin huzurunda (Lev. IX-2, 3; Lev. X-2, 3, 4) tasvir edilmektedir. Ancak Dülük Tepe'de ele geçen bir silindir mühürde (Lev. X-1) tapanın diz çökmüş biçimde tapması diğer tapma sahneli mühürlerden farklılık göstermektedir. Tanrılar ayakta veya tahtında oturur pozisyonda (Lev. XI-1, 2) gösterilmektedir. Tanrı ve tapan

⁴²⁵ Matthews'de aktaran Collon 2001, s.39.

⁴²⁶ Moortgat 1988, fig.582, 586, 587, 589.

şahısın duruş pozisyonları sağ el yukarıda, sol el bel hizasında öne doğru uzatılmış biçimdedir. Her iki figür üzerinde benzer uzun, püsküllü bir elbise vardır ve aralarında sıklıkla tütsü kabı veya bir masa bulunmaktadır.

Geç Asur kabartmalarında tasvir edilen masa çeşitleri söz konusu dönemin mühür sanatına da yansımıştır. Özellikle tapma sahnelerinde tanrı ve tapan arasında bulunan masalar (Lev. XIII-2,3; Tablo 14) Asur saraylarındaki kabartmalarda tasvir edildiği gibi içbükey ayağının sonu aslan pençesi biçiminde olanlar (Tablo 14, 1) ve çapraz bacakları olanlarla benzerdir (Lev. XX-1, Tablo 14, 2). Balawat Kapısı'nda tasvir edilen sahnelerde Geç Asur kralı III. Salmanassar'ın Dicle'nin kaynağına vardığını ve tanrılara sunular yaptığını anlatmaktadır. Söz konusu kapı bantlarındaki ve Khorsabad'da ele geçen taştan yapılmış altar masalar mühürlerde görülenler ile benzerdir. II. Sargon Dönemi'ne ait yazıtlarda söz konusu bu altarlara Sibitti'ye sunulduğu belirtilmiştir⁴²⁷.

Tütsü kabının bulunduğu tapma sahnelerinin kullanım (Lev. X-3, Lev. XI-1) amacı yazılı belgelerde açıklanmıştır. Eski Babil büyü ve ilahi metinlerinde, dini törenlerde bir tütsü kabının yakıldığında tanrıların geldiği daha sonra da tanrılara sunu yapıldığı belirtilmektedir⁴²⁸.

Tapma sahnelerinin işlendiği silindir mühürlerde doldurma motifi olarak sıklıkla yıldız, ay ve bel sembolleri işlenmiştir.

Libasyon sahnelerinde (Lev. XII-2, 3, 4; Lev. XIII-1) ayakta duran bir kral ve karşısında duran hizmetkar mühür yüzündeki ana sahneyi oluşturmaktadır. Her iki figür arasında bir kaide üzerinde duran libasyon kabı

⁴²⁷ Mallowan 1993, s.383-385.

⁴²⁸ a.g.e, s.385.

bulunmaktadır. Kral ayakta durur pozisyonda ve sağ elinde bir yay tutmaktadır. Sol elini yukarı kaldırmış biçimde karşısında duran hizmetkarı karşılar pozisyonda ya da elinde bir kap tutar biçimde gösterilir. Hizmetkar ve kralın üzerinde sıklıkla benzer bir elbise bulunur. Ancak hizmetkarın ensesinden aşağıya havluya benzer bir kumaş inmektedir ve elinde yelpaze bulunur. Söz konusu sahneli mühürlerde çalıya benzer bir bitki sıklıkla tasvir edilir ve doldurma motifi olarak en fazla yıldız ve ay sembolleri görölmektedir.

Donald Matthews, hizmetkarların elinde yelpazeyle tasvir edildiği mühürlerin M.Ö 2. Bin'den itibaren varlığını ve söz konusu sahnelerin Orta Asur'dan veya Asur etkisindeki Mitanni'den Geç Asur mühür sanatına geçmiş olabileceğini belirtmektedir. Bu sahneler M.Ö.14. yüzyılda görölmeye başlamış ve daha sonra Elam'a geçmiştir. Khorsabad'da ele geçen linear stilde işlenmiş mühürlerdeki libasyon sahneleri bu sahnelerin M.Ö. 8. yüzyıla kadar devam ettiğini göstermektedir⁴²⁹.

Av ve tapma sahnelerinin bir mühür yüzünde beraber işlenmesi Gözlükule'de ele geçen bir silindir mühürde görölmektedir ve Anadolu'da ele geçen mühürler arasında aynı mühür yüzünde av ve tapma sahnelerinin işlendiği tek örneği oluşturmaktadır.

Girnavaz'da ele geçen silindir mühür (Lev. IX-1) ve Gözlükule'de ele geçen silindir-damga mührün damga kısmında (Lev. XIX-1) yavrusunu emziren inek sahnesi tasvir edilmiştir. Söz konusu sahne Orta Asur silindir mühürlerinden de bilinmektedir. İneğin üzerindeki yıldız, İştar'ı temsil etmektedir ve İştar'ın Marduk'u sütüyle beslediği yazılı kaynaklardan da

⁴²⁹ Matthews'den aktaran Collon 2001, s.65.

bilinmektedir. Krallar bu dönemde tanrının yeryüzündeki temsilcisidir ve tanrının oğlu olarak temsil edildiklerinden dolayı güçlerini kanıtlamak amacıyla bu tarz sahneleri mühürlerde işletmiş olmalıdırlar⁴³⁰.

Geç Asur silindir mühürlerinin çoğunda bir bitki veya ağaç tasvir edilmektedir. Kısa boylu çalıya benzer ağaç tipi en fazla görülen bitki türüdür. Ayrıca yaprakları dipten dışarıya doğru sarkan palmet biçimli yaprakları olan kısa ağaçlar ve uzun ağaç tasvirleri (Tablo 12) görülmektedir. Tapma sahnelerinde genellikle stilize olarak işlenmiş hayat ağaçları (Tablo 3) bulunmaktadır.

Anadolu'da M.Ö.7. yüzyıldan itibaren Geç Asur damga mühür kullanımı görülmektedir. Anadolu'da on altı adet Geç Asur damga mührü ele geçmiştir. Söz konusu damga mühürlerde sıklıkla tapma sahneleri işlenmiştir. Ele geçen damga mühürlerde oturan tanrıça veya tanrıya tapma, tanrı sembollerine tapma, kanatlı tanrı, tanrı sembolleri, boynuzlu hayvan, kuş, ağaç ve sunak gibi sahneler tasvir edilmiştir.

Asur'da ele geçen kralın aslan avı sahneli mühürleri Anadolu'da bulunmamaktadır. Söz konusu sahneli mühürlerin krali bir anlamı vardır. Aslan avı krallara özgüdür ve kişisel mühürlerde bu sahne görülmemektedir⁴³¹. Bu tip mühürler “saray mührü”⁴³² veya “devlet mührü”⁴³³ olarak da adlandırılmaktadır.

Geç Babil mühürleri özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ele geçmiştir. Daskyleion'dan ele geçen bir Geç Babil damga mührü Anadolu'nun

⁴³⁰ Parpola 1997, s.38, fig.17.

⁴³¹ Nadali 2009-2011, s.216, fig.1.

⁴³² Parker 1962, s.38.

⁴³³ Winter 2000, s.57.

batısında ele geçen tek örnektir. Hafiri tarafından Geç Babil Dönemi'ne tarihlenen mührün Erken Akamenid Dönem'de kullanılmış olduğunu ve Kral Kyros'un M.Ö.530 yılında Babil'i ele geçirmesi ile ilişkilerin başladığını, Daskyleion'a bir Babillinin usta ya da sanatçı olarak getirildiğini ve bu mührü burada kullandığını belirtmektedir⁴³⁴.

Anadolu'da Geç Babil stilinde üç adet silindir mühür ele geçmiştir. Söz konusu stilde yapılmış olan silindir mühürlerden bir adeti mücadele, bir adeti tapma ve bir adeti tanrı sembolü sahnelidir. Geç Babil stilinde işlenen mücadele sahnelerinde Asur stilinden farklı bir kahraman tasvir edilir. Kahraman aşağıda olan elinde orak biçiminde bir kılıç tutmaktadır. Orta Asur Dönemi'ndeki paralellerinden dolayı bu mühürlerin M.Ö 2. Bin kökenli olduğu düşünülmektedir ancak; bu görüşü destekleyen yeterli sayıda örnek ve kanıt yoktur. Sonuç olarak söz konusu mühürleri M.Ö. 10. yüzyıl ile M.Ö. 9. arasına tarihlemek daha olası görülmektedir. Benzer mücadele sahneleri Akamenid Dönem'de de devam etmiştir. Geç Babil Dönemi'nde silindir mühürlerdeki ana konu altar üzerinde bir tanrı sembolü önünde tapan şahıslardır.

Geç Babil Dönemi'nde silindir mühür kullanımına göre damga mühür kullanımını artmıştır ve mühürler üzerinde tanrı sembolü önünde dua eden tapan tasvirleri şematik olarak gösterilmiştir⁴³⁵.

Geç Babil Dönemi silindir ve damga mühürlerde tanrı sembollerinin kullanımın en fazla olduğu dönemdir⁴³⁶. Söz konusu dönemin mühürleri

⁴³⁴ Bakır 2003, s.12.

⁴³⁵ Collon 2007, s.110-120.

⁴³⁶ Ornan 2004, s.103.

sıklıkla sert taşlardan yapılmıştır ve yapım tekniği açısından en fazla matkap ve modele stil kullanılmıştır. Konoid ve ördek biçimli mühürler en fazla kullanılan mühür formudur.

Anadolu'da ele geçen Geç Babil damga mühürlerinde üç adet ayakta duran tanrıya tapma (Lev.XXV/2-3, XXVI/1), beş adet karışık varlık önünde tapma (Lev.XXVI/2-3, XXVII/1-3, Tablo 11, 9-11), on dört adet tanrı sembolleri önünde tapma (Lev. XXVIII, XXIV, XXX, XXXI, .XXXII/1-2, Tablo 17), yirmi altı adet tanrı sembolü (Lev.XXXIII-2,3, Lev.XXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL, XLI), iki adet karışık varlık (Lev.XXXII/3, XXXIII/1), dört adet ağaç sahneli mühür ele geçmiştir.

Damga mühürlerde özellikle Marduk ve Nabu (Tablo 17, 2-3) sembolleri önünde tapma, yıldız ve ay sembolleri (Tablo 17, 1-4) en fazla kullanılan tasvirlerdir. Geç Babil damga mühürlerinde sıklıkla beş veya sekiz köşeli olarak tasvir edilen yıldızlar tek başına (Tablo 17, 1a), bir kaide üzerinde (Tablo 17, 1d-e) yada ay ve güneş kursuyla beraber (Tablo 17, 1b-c) tasvir edilmişlerdir.

Geç Asur Dönemi mühürlerinde sıklıkla tasvir edilen tanrı tasvirlerinin yerini Geç Babil stili mühürlerde tanrıların sembolleri almıştır. Eşkenar dörtgen ve kama işareti gibi doldurma motifleri (Tablo 17, 7-9) Geç Babil mühürlerinde görülmemektedir.

Araştırılan mühürlerin buluntu merkezleri değerlendirildiğinde Geç Asur ve Geç Babil Devletleri'nin söz konusu dönemde Asur'un Anadolu krallıklarıyla olan siyasi, ticari ve kültürel ilişkileri sonucunda Anadolu'da bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu ilişkileri sadece mühürler değil Anadolu'da ele

geçen, tabletler, Asur ithali ve Asur etkili eserler de kanıtlamaktadır. Sultantepe, Gırnava⁴³⁷ ve Ziyaret Tepe⁴³⁸ kazılarında ele geçen tabletler; Bırkleyn Çay⁴³⁹, Üçtepe⁴⁴⁰'de ele geçen kral kabartmaları; Turlu Höyük'te⁴⁴¹ ele geçen bir tanrı heykeli ve Gisgis'deki⁴⁴² bir kaya kabartmasındaki tanrı tasvirleri yazılı metinlerde de söz edilen Asur krallarının bölgedeki hakimiyetini kanıtlayan arkeolojik ve filolojik kanıtlardır. Kral yıllıklarında adı geçen Tuşhan kentini, günümüzde Ziyaret Tepe, Asur'un eyalet merkezi olarak kullandığı yazılı belgelerden de bilinmektedir. Yerleşimde ele geçen Geç Asur Dönemi sarayı, Asur'daki saraylarda olduğu gibi mozaikli bir avluya, sırlı tuğlalara ve döşemeli banyo odalarına sahiptir⁴⁴³. Ayrıca, Asur saray seramiği ve Asur yerli seramiği olarak adlandırılan seramik tipleri bölgede yapılan kazılarda ele geçmiştir⁴⁴⁴.

Geç Asur Devleti'nin batı seferleri Geç Hitit Krallıkları için tehlike oluşturduğundan dolayı bu devletler zaman zaman koalisyonlar kurarak Asur'a karşı savaşmıştır; ancak çoğu zaman yenilmişlerdir. Asur ele geçirdiği bu krallıkları vasal devlet ya da eyalet merkezi haline getirmiştir. Bu ilişkiler sonucunda dönemin önemli krallıkları olan Karkamış ve Zincirli'de bulunan kabartmalarda konu ve stilistik olarak Asur etkisi görülmektedir.

⁴³⁷ Donbaz 1988, s.20-21.

⁴³⁸ MacGinnis ve Monroe 2013/2014, s.47-53.

⁴³⁹ Schachner 2006, res.9.

⁴⁴⁰ Köroğlu 1998,. Lev.V.

⁴⁴¹ Balcıoğlu ve Mayer 2006, Tab.XII.

⁴⁴² Köroğlu ve Yumruk 2014, res.7.

⁴⁴³ Matney ve diğerleri 2009, fig.20,21.

⁴⁴⁴ Ökse 2009, s.31.

Karkamış Geç Hitit III'e tarihlenen Büyük Merdiven kabartmalarında karışık varlıkların ve tanrıların elbise ve saç stilleri⁴⁴⁵, Zincirli'de *hilani* IV yapısında ele geçen kabartmada kral Bar Rakib'in oturduğu taht Asur kabartmalarında tasvir edilenlerle benzerdir. Ayrıca, Zincirli'de⁴⁴⁶ ele geçen Eserhadon heykeli bölgedeki Asur etkisini kanıtlamaktadır.

Tabal Bölgesi'nde bulunan Kululu'da ele geçen iki adet tanrı heykel başının sakal tellerinin uçları helezon biçimde kıvrık olarak işlenişi Asur stildir. Ayrıca Asur'da ele geçen kurşun levhaların benzerleri Kululu'da da ele geçmiştir⁴⁴⁷.

Urartu Bölgesi'nde ele geçen eserlerde tasvir edilen at arabaları ve okları⁴⁴⁸; kemerlerde betimlenen süvari, piyade ve kanatlı cin tasvirleri Geç Asur kabartmalarındakilerle benzerlik göstermektedir⁴⁴⁹. M.Ö. I. Bin'de Anadolu Mezopotamya kültürel ilişkilerinin varlığını tez konu kapsamında araştırılan mühürler ve mühürlerle aynı döneme tarihlenen diğer Asur etkili eserler ışık tutmaktadır.

⁴⁴⁵ Orthman 1971, s.35-36

⁴⁴⁶ Winter 2009, s.107, fig.12.

⁴⁴⁷ Özgüç 1971, s.60-64.

⁴⁴⁸ Gündüz 2002, s.245-246.

⁴⁴⁹ Ergürer 2010, s.3-4.

XVI. KAYNAKÇADA KULLANILAN KISALTMALAR

AMS: Asia Minor Studien

AnSt: Anatolian Studies

AJA: American Journal of Archaeology

BAR: British Archaeological Reports

HSAO: Heilderberger Studien Zum Alten Orient

IEJ: Israel Exploration Journal

IstMitt: Istanbuler Mitteilungen

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı

MTA: Maden Tetkik ve Arama

OIP: Oriental Institute Publications

SAA: State Archives of Assyria

SAAB: State Archives of Assyria Bulletin

TTK: Türk Tarih Kurumu

TÜBA-AR: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi

DİĞER KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

cm: Santimetre

ed.: editör

fig. : Figür

Gen.: Genişlik

km.: Kilometre

Lev.: Levha

m.: metre

Res.: resim

s.: sayfa

şek.: şekil

Yük.: yükseklik

XVII. KAYNAKÇA

Albenda, P., 1994, "Assyrian Sacred Trees in the Brooklyn Museum", **Iraq**, Vol. 56, pp.123-133.

Ataç, M.A., 2010, **The Mythology of Kingship in Neo-Assyrian Art**, Cambridge University Press, Cambridge/New York.

Bakır,T., 2003, "Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", **Anatolia** 25, s.1-26.

Balcıoğlu, B.; Mayer, R.M., 2006, "Eine Neuassyrische Votivstele Aus Turlu Höyük", **Orientalia**, Vol.75, s.177-181.

Balza, M.E., 2012, "Two cylinder seals from Kavuşan Höyük (Turkey)", **Kaskal**, Vol.9, s.49-54.

Baştürk, E., 2009, "Asur Devletinin Yukarı Dicle Vadisi Yayılımı ve Politik Uygulamaları", **Güney Doğu Anadolu Araştırmaları Sempozyumu**, Sayı 3, s.139-155.

Belli, O., 1998, "Van Gölü'nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya İçin Önemi", **XXXIV. Uluslar arası Assirioloji Kongresi (XXXIV. International Assyriology Congress (6-10/VI/1987-İstanbul)**, Ankara, s.305-313.

Benati, G., 2014, "The British Museum Excavations at Karkemish (1911-1914, 1920): A Summary of the Activities and of the Methods Employed", **Karkemish An Ancient Capital on the Euphrates**, s.52-66.

Bilgen, N.; Coşkun, Z.; Bilgen, Z.; Yüzbaşıoğlu, N.; Özcan F.Ç.; Çırakoğlu, Ç.; Silek, S., 2012, "Seyitömer Höyük 2010 Yılı Kazısı", **33. KST**, Cilt 1, s. 233-257.

Bilgiç, E.; Ögün, B., 1965, "1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları / Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz 1964." **Anadolu**, Cilt 8, s.64-124.

Black, J.; Green, A., 2003, **Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü**, Aram Yayıncılık, İstanbul.

Black,J.; Green, A., 2004, **Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia**, The British Museum Press, London.

Blömer, E.; Winter, E., 2005, " Doliche und das Heiligtum des Iupiter Dolichenus auf dem Dülük Baba Tepesi. 1. Vorbericht (2001-2003)", **IstMitt** **55**, s.97–214.

Boehmer, R.M.; Güterbock, H., G., 1987, **Glyptk aus dem Stadtgeb et von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978**, Gebr. Mann Verlag, Berlin.

Brinkman, A.J., 2008, “Babylonia in the shadow of Assyria (747-626 B.C.)”, **The Assyrian and Babylonian Empires another States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C.**, The Cambridge Ancient History, Vol.2, Part 2, Cambridge University Press, p.1- 68.

Bryce, T., 2012, **The World of the Neo-Hittite Kingdoms, A Political and Military History**, Oxford University Press, Oxford; New York.

Bryce, T., 2012, “The Iron Age Kingdoms And Dynasties”, **The World of The Neo-Hittite Kingdoms**, 83-121, Oxford Press, Oxford; New York.

Buchanan, B., 1966, **Catalogue of Ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum, Vol 1. Cylinder Seals**, Oxford University Press, London.

Casana J.; Hermann, J.T., “2010, Settlement History and Urban Planning at Zincirli Höyük, Southern Turkey”, **Journal of Mediterranean Archaeology**, 23.1, s.55-80.

Collon, D., 1990, **Interpreting The Past- Near Eastern Seals**, University of California Press, London.

Collon, D., 1995, "Filling motifs", in (ed.) U. Finkbeiner, R. Dittmann, H. Hauptmann, **Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens: Festschrift für Rainer Michael Boehmer**, Mainz, s.69-76.

Collon, D., 2001, **Catalogue of Western Asiatic Seals in the British Museum: Cylinder Seals V**, British Museum, London.

Collon, D., 2006, **First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East**, British Museum, London.

Collon, D., 2007, "Babylonian Seals", **The Babylonian World**, Gwendolyn Leick (ed), New York and London, s.95-123.

Çilingiroğlu, A., 1997, **Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**, İzmir.

Danrey, V., 2004, "Winged Human-Headed Bulls of Nineveh: Genesis of an Iconographic Motif", **Iraq**, Vol. 66, p.133-139

Delaporte, L., 1923, **Musée Du Louvre Catalogue des Cylindres Cachets Et Pierres Gravées de Style Oriental**, II.Acquisitions, Paris.

Dezsö, T.; Curtis, J., 1991, "Assyrian Iron Helmets from Nimrud Now in the British Museum", **Iraq**, Vol. 53, s. 105-126.

Donbaz, V., “Some Neo-Assyrian Contracts from Girnavaz and Vicinity” , **SAAB**, II/1, s. 3-30.

Dörner, F.K., 1990, **Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları**, TTK, Ankara.

Duistermaat, K., 2010, “Administration in Neolithic Societies? The First Use of Seals in Syria and Some Considerations on Seal Owners, Seal Use and Private Property”, **Die Bedeutung der Minoischen und Mykenischen Glyptik**, Walter Müller (ed.), Mainz, s.167-182.

Duistermaat, K., 2012, “Which Came First, the Bureaucrat or the Seal? Some Thoughts on the Non-Administrative Origins of Seals in Neolithic Syria”, **Seals and Sealing Practices in the Near East Developments in Administration and Magic from Prehistory o the Islamic Period**, ed.Regulski, K.Duistermaat and P. Verkinderen, s. 1-17.

Duymuş, H., 2011, “Asur Kaynaklarına Göre Demir Çağı'nda Tabal Krallığı”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3,s.34-46.

Duymuş, H., 2014, “Arkeolojik ve Yazılı Kaynakları Işığında Eski Mezopotamya'da Akrep Sembolü”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 7, Sayı XIX, s. 347-370.

Ehrenberg,E., 1998, **Retrieving Late Babylonian Art, The Seal Impressions from the Eanna Archive at Uruk**, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Institute of Fine Arts New York University, January 1998.

Eisen, G.A., 1940, **Ancient Oriental Cylinder And Other Seals With A Descriptions of the Collection of Mrs. William H. Moore** , The University of Chicago Oriental Institute Publications (OIP) Vol.XLVII, The University of Chicago Press.

Ergürer, H., 2010, “Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14/2, s.1-22.

Erkanal, A., 1986., “Mardin Yöresinden Yeni Assur Dönemi Mühürleri.” **III.Araştırma Sonuçları Toplantısı**, s.379-388.

Erkanal, A., 1997, “Mühür”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, Cilt 2, s. 1314-1316, İstanbul.

Erkanal, H., 2012 “ Girnavaz 1982-1991”, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi Kazıları (1936-2011)**, **Anadolu Ek III.2**, O. Bingöl, A. Öztan, H.Taşkıran (Ed.), s. 135-138, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Fainbairn, A.; Omura, S., 2005, Archaeological Identification and Significance of ÉSAG (Agricultural Storage Pits) at Kaman Kalehöyük, Central Anatolia, **AnSt**, Vol. 55, s. 15-23.

Finkelstein, J.J., 1957, "Assyrian Contracts from Sultan Tepe", **AnSt** 7, s.137-146.

French, D., 1980, "Tille Kazısı 1979 Raporu", **II.KST**, s.19-21.

French, D., 1990, "Tille Höyük 1989", **12.KST**, s.311-323.

French, D., 1991, "TILLE 1990", **13. KST**, s.337-352.

Fügert, V.V. A., 2013, **Die neuassyrische und spätbabylonische Glyptik aus Dūr-Katlimmu / Magdalu**, zur Erlangung des Doktorgrades eingereicht, am Fachbereich Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität Berlin.

Galter, H.D., 2007, "Looking Down The Tigris, The interrelations , Between Assyria and Babylonia", **The Babylonian World**, p.527-540.

Gates, M., H., 1999, "1998 Excavation at Kinet Höyük", **KST**, 21/1, s.193-206.

Gates, M., H., 2003, "2002 Excavation at Kinet Höyük", **KST**, 25/1, s.405-416.

Gates, M., H., “2006 Season at Kinet Höyük”, **KST**, 29, s.281-297.

Genz, H., 2011, “The Iron Age in Central Anatolia”, **The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millennium BC. Colloquia antiqua**, 1., Gocha R. Tsetskhladze (ed.), Paris, s.331-368.

Gilibert, A., 2011, **Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Performance, The Stone Reliefs at Carchemish and Zincirli in the Earlier First Millennium BCE (Topoi: Berlin Studies of the Ancient World)**, Edited by Excellence Cluster Topoi, Printed in Germany.

Giovino, M., "Assyrian Trees as Cult Objects.", **The Iconography of Cylinder Seal, Warburg Institute Colloquia 9**, Paul Taylor (ed.), London and Turin, s.110-25.

Goldman, H., 1956, **Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. Volume II: From the Neolithic through the Bronze Age**, Princeton University Press.

Goldman, H., 1963, **Excavations at Gözlü Kule, Tarsus III. The Iron Age**, Princeton University Press, Princeton.

Gorelick, L.; Gwinnett, A.J., 1981, “The Origin and Development of the Ancient Near Eastern Cylinder Seal”, **Expedition**, Summer, pp.17-30.

Gorny, R., 1990, **Alişar Höyük in the Second Millenium B.C.**,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Chicago.

Gorny, L.R.,1994, “The 1993 Season at Alişar Höyük in Central Turkey”,
Anatolica Vol.XX, s. 191-20.

Grayson, A.K., 1991, **Assyrian Rulers of The Early First Millenium BC I
(1114-859 BC)**, Toronto.

Grayson, A.K., 2008, “ Assyria: Tiglat Pileser III to Sargon II (744—705
B.C.)”, **The Assyrian and Babylonian Empires another States of the Near
East, from the Eighth to the Sixth Centuries B . C .**, The Cambridge
History, Cambridge University Press, p.71-86.

Green, A., 1993, “Mischwesen”, **Reallexikon der Assyriologie und
Vorderasiatischen Archäologie**, Band 8.1/2, s.222-264.

Green, A., 1985, “Scorpion-Man” and Pazuzu”, **Iraq**, Vol.47,s.75-82.

Gündüz, S., 2002, “ M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Önasya Araba Okları, Ok
Destek Elemanları ve Ok Uçları”, **Anadolu Araştırmaları**, Sayı XVI, s. 241-
294.

Hawkins, J.D., Postgate, J.N. 1988, "Tribute from Tabal," **SAAB**, 11/1, Italy, s.31-40.

Hawkins, J.D., 2000, **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume I: Inscriptions of the Iron Age**, Parts 1 Text, Berlin- New York.

Hawkins, J.D., 2000, **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume I: Inscriptions of the Iron Age**, Parts 2 Text, Berlin- New York.

Herbordt, S., 1992, **Neuassyrische Glyptik des 8.-7. Jh. v. Chr. unter besonderer Berücksichtigung der Siegelungen auf Tafeln und Tonverschlüssen**, **State Archives of Assyria Studies, Vol. 1**, Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki.

Herrmann, G., 1989, The Nimrud Ivories, 1: The Flame and Frond School, **Iraq**, Vol. 51, pp.85-109.

Işık, C., 1984, "Adilcevaz-Urartu Mezarlığında Bulunan Bir Mühür", **Anadolu**, Sayı XX, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.83-86.

Kadir, S.; Karakaş, Z., 2000, "Konya Miyosen Yaşlı Volkanik Birimlerin Minerolojik-Petrografik ve Jeokimyasal İncelenmesi ile Kil Mineral Oluşumlarının İrdelenmesi", **MTA Dergisi** ,122, s.95-106.

Kalaç, M., Hawkins, J.D., 1989: "The Hieroglyphic Luwian Rock-Inscription of Malpınar.", **AnSt**, XXXIX, s.105-112.

Kessler, K., 1980, "Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens nach keilschriftlichen Quellen des 1. Jahrtausends v. Chr.", **Tü-binger Atlas des Vorderen Orients Beiheft B 26**, Wiesbaden.

Kozbe, G., 2009, "Kavuşan Höyük Kazısı, 2008", **KST**, 32,s.173-190.

Köroğlu, K., 1998, **Üçtepe I**, TTK, Ankara.

Köroğlu, K., 2002, "Demir Çağı'nda Yukarı Dicle Bölgesi", **Anadolu Araştırmaları**, XVI, s.449-475.

Köroğlu, K., Yumruk, Ş., 2014, "Ergani/Gisgis (Kesentaş) Yeni Assur Kabartması", **Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler**, Sayı 38, s.2-8.

Kuhrt, A., 2010, **Eski Çağ'da Yakındoğu**, I.Cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kulakoğlu,F., 2011, "Kültepe Kaniş –Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi", **Anadolu'nun Ön Sözü: Kültepe Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da**, (Ed.) F.Kulakoğlu ve S. Kangal, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları, s.40-51.

Kurt, M. 2007, **Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Bin Mezopotamya-Anadolu İlişkileri**, Murat Kitabevi, Ankara, 2007.

Kurt, M., 2008, “Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt X, Sayı 3, s.117- 133.

Kurt, M., 2009, “Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası”, **Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Ekim 2009, s. 1-13.

Kurt, M., 2009, “Demir Çağında Klikya'da Sosyal Yapı”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2, Sayı:3,s.119-129.

Kurt, M., 2010, “II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi”,**Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 48, Eylül, s. 69-88.

Lambert, W.G., 1979, “ Near Eastern Seals in the Gülbenkian Museum of Oriental Art, Univetsitf of Durham”, **Iraq**, Vol. XLI, s.1-45.

Leick, G., 1991, **A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology**, Routledge, London and Newyork.

Lloyd, S., 1954, “Sultan Tepe (Part II)”, **AnSt**, Vol. IV, pp.101-110.

MacGinnes, J., Monroe, M.W., 2013-2014, “Recent Text from Ziyaret Tepe”,
SAAB, Vol.XX, s.47-56

Madhloom, T.A., 1970, **The Chronology of Neo-Assyrian Art**, The Athlone Press, London.

Mallowan, B., 1993, “Assyrian Tempel Furniture”, **Nimet Özgüç'e Armağan : Aspects of Art and Iconography : Anatolia and its Neighbors : Studies in Honor of Nimet Özgüç**, (ed.) Machteld J. Mellink, Edith Porada, Tahsin Özgüç, TTK, Ankara, s.383-387.

Marcus, M.I., 1996, **Hasanlu Special Studies III: Emblems of Identity and Prestige: The Seals and Sealings from Hasanlu**, University of Pennsylvania Museum 84, Philadelphia: The University Museum.

Matney, T.; Greenfield, T.; Hartenberger, B.; Keskin, A.; Köroğlu, K.; MacGinnis, J.; Monroe, W.; Rainville, R.; Shepperson M.; Vorderstrasse, T.; Wicke, D., 2009, “ Excavations at Ziyaret Tepe 2007-2008 ”, **Anatolica**, XXXV, s.37-84.

Matney, T.; Greenfield, T.; Hartenberger, B.; Jalbrzikowski, C.; Köroğlu, K.; MacGinnis, J.; Marsh, A.; Monroe, M.W.; Rosenzweig, M.; Sauer, K.; Wicke, D., 2011, “Excavations at Ziyaret Tepe, Diyarbakır Province, Turkey, 2009-201 Seasons”, **Anatolica**, Vol. XXXVII, s.67-114.

Mellink, M.J., 1965, "Mita, Mushki and Phrgians", **Anadolu Araştırmaları**, II/1-2, s.317-325.

Merrillees, P. H., 1990, **Ancient Near Eastern Cylinder and Stamp Seals in Australian Collections**, Deakin University, Archeology Research Unit Occasional Paper No.3, Victoria College Press, Melbourne.

Mitchell, T.C.; Searight, A., 2008, **Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum: Stamp Seals III: Impressions of Stamp Seals on Cuneiform Tablets, Clay Bullae, and Jar Handles V. 3 (Cylinder Seals)**, Brill, Leiden.Boston.

Moortgat, A., 1988, **Vorderasiatische Rollsiegel**, Gebr. Mann Verlag Berlin.

Moorey, P.R.S., 1980, **Cemeteries of the First Millenium B.C. at Deve Hüyük, Near Carchemish, Salvaged by, T.E Lawrence and C.L. Woolley in 1913** (with a Catalogue Raisonné of the objects in Berlin, Cambridge, Liverpool, London and Oxford, BAR, international series, 87, Oxford.

Moorey, P., R., S., 1999, " **Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence**", Eisenbrauns.

Muscarella, O.W., 1987, "Relations between Phrygia and Assyria in the 8th Century B.C.", **XXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi**, 6-10/VII/1987 - İstanbul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.149-157.

Nadali, D., 2009-2010, “ Neo-Assyrian State Seals: An Allegory of Power”,
SAAB, Vol.VIII, s.215-244.

Nunn, A., 1999, **Stamp seals from the collections of the Aleppo Museum,
Syrian Arab Republic**, Archaeopress, Oxford

Omura, S., Mikami,T., 1987, “1986 yılı Kaman- Kalehöyük Kazıları”, **IX.
KST**, cilt II, s.1-20.

Omura,S., 2000, “Preliminary Report on The 14th Excavation At Kaman-
Kalehöyük (1999)”, Kaman-Kalehöyük 9, **AnSt.** vol.IX,s.1-35.

Omura, S., 2002, "2000 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları", **23. KST**, 1. cilt, s.
389-396.

Omura, S., 2008, “Preliminary Report on the 22nd Excavation Season at
Kaman kalehöyük in 2007”, **AAS**, vol. 17, s.1-43.

Ornan T., 2009, A Local İmitation of a Neo-Babylonian Stamp Seal from
Burial Cave near Gelilot, **Atiqot** 62, s.1-5.

Ornan, T., 2004, “The Goddess Gula and Her Dog”, **IMSA** 3, s.13-30.

Ornan T., Ortíz,S., Wolff, S., 2013, “ A Newly Discovered Neo-Assyrian Cylinder Seal from Gezer in Context ”, **IEJ**, 63.1, s.6-25.

Ornan, T., 2004, “Idols and Symbols, Divine Representation in First Millennium Mesopotamian Art and its Bearing on The Second Commandment”, **Tel Aviv**, 31(1), 2004, s.90-121.

Orthmann, W., 1971, **Untersuchungen zur späthethitischen Kunst**, Bonn.

Ossen, S.K; Lutz, M., 2000, “Tell Knedig: A Rural Site in the Iron Age”, Essays on Syria in the Iron Age, Guy Bunnens (ed), **Ancient Near Eastern Studies. Supplement; 7**, Louvain : Peeters Press, s.407-504.

Ökse, A.T.; Görmüş, A.; Atay ,E., 2010, “ A Rural Iron Age Site at Zeviya Tivilki: in the construction zone of the Ilisu Dam, south-eastern Turkey”, <http://www.antiquity.ac.uk/projgall/okse323/>.

Ökse, A.T.; Atay,E.; Eroğlu, M.; Tan, Y., 2009, “İlisu Barajı İnşaat Sahasına Rastlayan Dicle Vadisinin Tunç ve Demir Çağları’ndaki Yerleşim Sistemleri ve Kültür Tarihi”, **Tüba-Ar**, Sayı:12, s.25-48.

Özgüç, N., 1987, “Samsat Mühürleri”, **Belleten**, S.200, s.429-438.

Özgüç, N., 2009, **Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum Bir Başkent ve Kalenin Uzun Yaşamının 6000 Yıllık Döneminden Kesitler**, TTK, Ankara.

Özgüç, T., 1971, **Demir Devrinde Kültepe ve Civarı**, TTK, Ankara.

Özgüç, T., 1986, “New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millenium B. C.”, **Ancient Anatolia: Aspects of Change and Cultural Development: Essays in Honor of M. J. Mellink**, J. V. Canby, E. Porada, B. S. Ridgway, T. Stech (Ed.) içinde s. 31-47, University of Wisconsin Press, Madison.

Özgüç, T., 1999, **Kültepe – Kaniş/ Neša Sarayları ve Mabetleri**, TTK, Ankara.

Özkan, S., 1993, “Kummuh/Kumaha”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, VIII, s.65-80.

Özkan, S., 2011, "Kaniş'te Mühür Sanatı", **Anadolu'nun Ön Sözü: Kültepe Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da**, (Ed.) F. Kulakoğlu ve S. Kangal, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları, s.148-153.

Özyar, A.; Danışman G.; Kuruçayırılı, E.; Ünlü, E., 2009, “Tarsus-Gözlükule 2007 Yılı Kazısı”, **30. KST**, 2. cilt, s.299-314.

Parker, B., 1955, "Excavations at Nimrud 1949-53: Seals and Seal Impressions", **Iraq**, Vol.17/2, s.93-125.

Parker, B., 1975, "Seals from Tell al Rimah", **Iraq**, Vol. 37, No. 1, s.21-38.

Parker, B.J., 2001, **The Mechanics of Empire**, Helsinki.

Parker, B.J., 2003, "Archaeological Manifestations of Empire: Assyria's Imprint on Southeastern Anatolia", **AJA**, Vol. 107, No. 4, s.525-557.

Parker, B.J., 1998, **The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case study in Imperial Dynamics**. (PhD thesis) University of California, Los Angeles.

Parker, B.J. 2012, "The Assyrians Abroad", **A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East**, Vol.II, D. T. Potts (Ed.), Wiley-Blackwel, s.867- 876.

Parpola, S.,1997, "Assyrian Prophecies", **SAA/9**, (ed.) Julian Reade ve Simo Parpola, University of Helsinki Press, Helsinki.

Payne, A., 2012, **Iron Age Hieroglyphic Luwian Inscriptions**, (Ed.) H. Craig Melchert, Society of Biblical Literature Atlanta, Georgia.

Pitmann, H., 1987, **Ancient Art in Miniature : Near Eastern Seals from the Collection of Martin and Sarah Cherkasky**, The Metropolitan Museum of Art, New York.

Porada, E.; Buchanan, B., 1948, **Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections**, Pantheon Books.

Porada, E., 1970, **Tchoga Zanbil (Dur-Untash), Vol. IV, La glyptique (Mémoires de la Délégation Archéologique en Iran, 42)**, Légendes des Cylinders Par E. REINER, Paris.

Porada, E., 1993, “Why Cylinder Seals ? Engraved Cylinder Seal Stones of the Ancient Near East, Forth to First Millennium B.C.”, **The Art Bulletin**, Vol.75, No:4, s.563-582.

Radner, K.; Schachner, A., 2001, “TUŞHAN’DAN AMEDİ’YE: Asur Döneminde Yukarı Dicle Havzasıyla İlgili Topografik Sorular”, **İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları**, Ankara, s. 729-776.

Radner, K., 2008, “The delegation of power : Neo-Assyrian bureau seals”, *L’archive des Fortifications de Persépolis. État des questions et perspectivesderecherches*, **Persika** 12, s.481-515.

Radner, K., 2011, "Assyrians and Urartians", **The Oxford Handbook of Ancient Anatolia**, Edited by Gregory McMahon and Sharon Steadman, s.734-751.

Radner, K., 2011, " The Assur-Niiniveh-Arbele Triangle Central Assyria in the Neo-Assyrian Period ", **HSAO**, Band14, s.321-464.

Rankin, J.M.M, 1959, "Ancient Near Eastern seals in Fitzwilliam Museum, Cambridge", **Iraq**, Vol. 21, No:1 ,s.20-37.

Reade, J.,1985, "Texts and Sculptures from the North West Palace,Nimrud ", **Iraq**, Vol.47, s.203-214.

Roaf, M., 1996, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 9: Mezopotamya ve Eski Yakındoğu**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sax, M.; Meeks, N.D., 1994, " The Introduction of Wheel Cutting as a Technique for Engraving Cylinder Seals: Its Distinction from Filing", **Iraq**, Vol. 56, s.153-166.

Sax, M.; McNabb, J.; Meeks, N.D., 1998, "Methods of Engraving Mesopotamian Cylinder Seals: Experimental Confirmation", **Archaeometry** 40, pp.1-21.

Sax, A.; Meeks, N.D.; Collon D., 2000, “The Early Development of the Lapidary Engraving Wheel in Mesopotamia”, **Iraq**, Vol. 62, s.157-176.

Schachner, A., 2006, “Birkleyn Mağaraları (Dicle Tüneli) Yüzey Araştırması 2004”, **23.AST**, s.367-384.

Schachner, A., 2008, “ Babylonier und Achämiden auf dem Dülük Baba Tepesi: Kulturelle Vielfalt in der späten Eisenzeit im Spiegel der vorhellenistischen Funde”, in: E. Winter (ed.), Patris Pantrophos Kommagene. Neue Funde und Forschungen zwischen Taurus und Euphrat, **AMS**, Band 60, 69–96.

Schachner, A., 2011, “Die Welt des östlichen Mittelmeers in kleinen Bildern – Weitere Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der späten Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi”, in: E. Winter (ed.) Von Kummuh nach Telouch. Archäologische und historische Untersuchungen in Kommagene, Dolichener und Kommagenische Forschungen 4, **AMS**, Band 64 (Bonn 2011), 19–47.

Schachner, A., 2014, “Beobachtungen zu den Siegeln und Kleinfunden der Eisenzeit vom Dülük Baba Tepesi (2010–2012)”, in: E. Winter (Hrsg.), Kult und Herrschaft am Euphrat. Dolichener und Kommagenische Forschung 6, **AMS**, Band 73, 33–47.

Schmidt, F.E., 1932, **The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929 Part I**, OIP. Vol. XIX, Chicago.

Schmidt, K. G., 2007, **Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe. En Eski Tapınağını Yapanlar**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Schliemann, H., 1881, **İlios, Stadt und Land der Trojaner, Forschungen und Entdeckungen in der Troas und Besonders auf der Baustelle Von Troja**, F. A. Brockhaus, Leipzig.

Schloen, D.; Fink, A.S., “2009 Excavations at Zincirli Höyük in Turkey (Ancient Sam‘al) and the Discovery of an Inscribed Mortuary Stele”, **American Schools of Oriental Reserch**, No.356, s. 1-13.

Seeher, J., 2000, “Hattuşa/Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış Neue Aspekte der Besiedlungsgechichte von Hattusa/Bogazköy: Die Grabung auf Büyükkaya”, **TÜBA-AR 3**, s. 15-34.

SEEHER, J., 2006, **Hattuşa Rehberi Hitit Başkentinde Bir Gün**, Ege Yayınları, İstanbul.

Sevin, V., 1989, “1988 yılı Üçtepe/Diyarbakır Kazısı, **XI. KST**, 1.cilt, s.103-123.

Stein G.J., 2010,“Local Identities and İnteraction Spheres: Modeling Regional Variation in The Ubaid Horizon”, **Beyond the Ubaid: transformation and integration in the late prehistoric societies of the Middle East**, Robert A. Carter and Graham Philip (ed.), The University of Chicago Oriental Institute Publications (OIP) 63, Chicago, s.23-44.

Taylor, P., Williams, M.V., Waechter J., 1950,“The Excavation at Sakce Gözü”, **Iraq**, vol.12, No:2,s.53/138.

Tekin, H., 2009, “Hakemi Use 2008 Kazılarında Keşfedilen Geç Asur Dönemi Mezarları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı:2, s.193-211.

Teissier, B.,1984, **Ancient Near Eastern Seals from the Marcopoli Collection**, University of California Press, California.

Tylor, E. B., 1890, “ The Winged Figures of The Assyrian and Other Ancient Monument”, **Proceedings of the Society of Biblical Archeology**, 12:383-393.

Ünal, A., 2006, “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, **Çorum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), s.67-102.

Von Der Osten, H., H., 1934, **Ancient Oriental Seals In The collection of Mr. Edward T. Newell**, The University of Chicago Oriental Institute Publications (OIP) vol. XXII, The University of Chicago Press.

Von Der Osten, H., H., 1936, **Ancient Oriental Seals in The Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett**, The University of Chicago Oriental Institute Publications (OIP) Vol. XXXVII, The University of Chicago Press.

Von Der Osten, H., H., 1937, **The Alishar Hüyük Season of 1930/32, Part II**, The University of Chicago Oriental Institute Publications (OIP) Vol. XXXVIII, The University of Chicago Press.

Wiggermann, F.A.M., 1995, “ Mušhuššu”, **Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie**, Band 8 . 5./6. Lieferung, s.193-211.

Wiggermann, F.A.M., 2007, “Some Demons of Time and Their Functions in Mesopotamian Iconography”, **Die Welt der Götterbilder**, (ed.) Brigitte Groneberg, Hermann Spieckermann, Printed in Germany, s.455-462

Winter, E., 2008, “Dülük Baba Tepesi-Dolice Kazısı”, **Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu’nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi**, Ankara, s.91-92.

Winter, I.J., 2009, **On Art in the Ancient Near East**, Volume I, Brill.

Wiseman, D.J., 2008, "Babylonia 605-539 B .C.", **The Assyrian and Babylonian Empires another States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., The Cambirdge Ancient History**, Vol.3, Part 2, Cambridge University Pres, p.229-243.

Woolley, L., 1939-40, "The Iron-Age Graves of Charcemish", **Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology** 26, s.11-37.

Yağcı, R., 1990, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Geç Asur- Yeni Babil ve Akamenid Mühürleri Üzerindeki Apotropaik Figürler", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı**, s.116-128.

Yağcı,R.,1995, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonundaki Ördek Biçimli Mühürler ", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı**, s.122-158.

Yakar, R, J., 1985, **The Later Prehistory of Anatolia The Late Chalcolithic and Early Bronze Age**, BAR International Series 268, Oxford.

Yıldırım, N., 2010, "Anadolu'da Bulunan Yeni Asurca Belgeler", **TAD**, Cilt 29, Sayı 48, s.119-135.

Yıldırım,T., Koçan, N., 2008, "Nevşehir Acıgöl Kalderası Kalecitepe ve Acıgöl Maarlarının Jeoturizm Kapsamında Değerlendirilmesi", **Ege Üniversitesi. Ziraat Fakültesi Dergisi**, 45 (2), s. 135-143

Yiğit, T., 2000, “ Tabal ”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40,3-4,s.177-189.

XVIII. KATALOG

Katalog No: 1

Lev. I-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 04_609-51-67

Madde: Açık gri taş

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe, M.Ö. 8.-7. yy

Tanım: Mühürde stilize av sahnesi tasvir edilmiştir. Sağa dönük olarak gösterilen avcı elindeki okuyla avı olan geyiğe nişan almış pozisyonundadır. Geyiğin üzerinde kuş, önünde stilize ağaç bulunmaktadır.

Yayın yeri: Schachner 2011, Taf.16, 6.

Katalog No: 2

Lev. I-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Riyolit

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Kavuşan, 2009 kazı sezonunda herhangi bir mimariye bağlı yapıdan ele geçmemiştir.

Stil: Linear

Tanım: : Mühür yüzünde av sahnesi gösterilmektedir. Ayakta duran bir avcı okuyla avına hedef alır pozisyonundadır. Avcı sakallıdır ve bir başlık giymiştir. Uzun, belden aşağısı dökümlü olan bir elbisesi olan avcı sol elinde bir yay tutmaktadır ve sol elindeki okla avına hedef almaktadır. Avı geyik, gazel veya

keçi olabilir. Hayvan başını arkaya doğru çevirmiş avcıya bakmaktadır. Avcı ve avı arasında stilize bir ağaç bulunmaktadır. Yayın önünde, hayvanın sağrısının arkasında, bacaklarını arasında doldurma motifleri bulunmaktadır.

Yayın yeri: Balza 2012, s.50-5, fig.4.

Katalog No: 3

Lev. I-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Klorit

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış, Woolley tarafından Karkamış yakınında Birecik'ten satın alınmıştır.

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçü: 2,25x1,15 cm

Stil: Linear

Tanımı: İki figür sağa dönük olarak tasvir edilmiştir. Figürün önünde yatar durumda ve ayakta duran iki ceylan vardır. Her iki ceylanın da başları omuzlarından arkaya doğru bakmaktadır. Diğer figürün önünde başını sola doğru çevirmiş bir köpek? ve boğanın üzerinde akrep vardır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Kaynak: Collon 2001, s.37, Lev. I, 12.

Katalog No: 4

Lev. II-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Frit

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Yunus Mezarlığı, YC.13 çömlek mezarda ele geçmiştir.

Stil: Linear

Tanım: Ayakta duran, uzun saçaklı bir elbise giymiş bir avcı önünde duran geyiğin arkasından okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir. Mühür linear stilde işlenmiştir. Boynuzlu hayvanın önünde stilize bir ağaç tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Woolley 1939, s.27, Lev. XXI, 2.

Katalog No: 5

Lev. II-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Klorit

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Ölçü: 2,35 x 0,95 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma. Woolley tarafından alınan mühür Karkamış yakınındaki Davudoğlundan gelmiştir.

Stil: Linear

Tanım: Ayakta duran kısa etekli avcı önünde duran keçiye benzeyen bir hayvanı arkasından okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir. Keçinin üzerinde bir

nokta etrafından yayılan ışınlarla gösterilen sembol, önünde bir ağaç tasvir edilmiştir. Sahnenin alt ve üst kenarları üçgenlerle sınırlanmıştır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Yayın yeri: Collon 2001, s.31, Lev.I, 4.

Katalog No: 6

Lev. II-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Açık gri mika şist, kahverengi tonlu

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve höyük, kremasyon mezar

Stil: Linear

Tanım: Çıplak bir okçu karşısında ağaca tırmanmış bir keçiye arkasından hedef alırken tasvir edilmiştir. Sağ taraftaki okçuyla keçi arasında bir kuş bulunmaktadır. İkinci avcı diğer avcıyla aynı pozisyonadadır ve arkasında küçük stilize bir ağaç bulunmaktadır. Mühür yüzünde yıldız sembolü vardır. Sahne altta ve üstte linear bir çizgiyle sınırlanmıştır.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.106, Lev. I, 445.

Katalog No: 7

Lev. III-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Zeviya Tivilki

Linear: Stil

Tanımı: Takke biçimli başlıklı, uzun sakallı ve uzun, püsküllü elbisesi olan avcı önünde duran arkası dönük keçiye okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Ökse 2010, fig.8.

Katalog No: 8

Lev. III-2

Envanter No: 06_120-555

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Cam

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanımı: Avcı elindeki yayıyla karşısında duran lamassuya hedef alırken gösterilmiştir. Lamassu'nun üstünde ay tanrısı Sin'i temsil eden ay tasviri bulunmaktadır.

Yayın yeri: Schachner 2011, Taf.16, 5 .

Katalog No: 9

Lev. III-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Fayans

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçüleri: 3,7x1,5 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Karkamış'ın Geç Hitit duvarlarının dışındaki mezarlıktan ele geçmiştir.

Stil: Linear

Tanım: Ayakta duran kanatlı bir boğa sola doğru dönüktür. Avcı uzun saçaklı bir elbise giymiştir. Avcı okuyla kanatlı boğaya doğru hedef alırken gösterilmiştir. Boğanın üzerinde ay, avcının her iki yanında ağaç tasviri bulunmaktadır. Boğanın kuyruğu vücudundan öne doğru kıvrılmaktadır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Yayın yeri: Collon 2001, s.44, Lev. III, 30.

Katalog No: 10

Lev. IV-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Yunus Mezarlığı

Stil: Linear

Tanım: Ayakta duran, uzun bir püsküllü elbise giymiş avcı karşısında ağaca tırmanmış kanatlı boğaya doğru okuyla hedef almıştır. Kanatlı boğanın üzerinde kanatlı güneş kursu bulunmaktadır.

Yayın yeri: Woolley 1939, Pl. XXI, 8.

Katalog No: 11

Lev. IV-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 71/57

Eserin Yapıldığı Madde: Frit

Eserin Devri: : Geç Asur

Ölçü: Yük.2.1cm, çap: 0,8 cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Adilcevaz, F Kayalığı, 1 nolu oda mezar, M.Ö. 8. yy. sonu 7. yy başı.

Tanımı: Sağ elinde bir yay tutan bir avcı figürü görülür, avcının önünde ise “S” kıvrımlı, kaçar durumda boynuzlu bir yılan gösterilmiştir. Sahne, altta ve üstte ince birer linear çizgi ile sınırlanmıştır.

Yayın yeri: Işık 1984, s.83.

Katalog No:12

Lev. IV-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Frit

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Yunus Mezarlığı

Tanım: Ayakta duran, püsküllü elbise giymiş avcı elindeki okuyla önünde duran grifonu arkasından hedef alırken gösterilmiştir. Grifon ve avcı arasında stilize ağaç bulunmaktadır.

Yayın yeri: Woolley 1939, Pl. XXI, 7.

Katalog No: 13

Lev. V-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: BM 116143(1922-5-11,276)

Bulunduğu Müze: British Museum

Madde: Klorit, siyah renkte

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Ölçü: 2.7 x 1.1 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış, stadelin altındaki su poterninde Geç Hitit konteksinden ele geçmiştir.

Stil: Linear

Tanım: Saçaklı bir etek giymiş olan avcının belinde bir kılıç bulunmaktadır. Avcı bir diz üzerine çökmüş genç geyiğe okuyla nişan alırken tasvir edilmiştir. Genç geyiğin altında büyük bir geyik bulunmaktadır. Her iki hayvan sağa doğru hareket etmektedir. Büyük geyiğin altında bir rozet ve önünde iki tane üst üste balık bulunmaktadır. Mührün alt ve üst kısmında tasvirleri sınırlayan kenar çizgisi bulunmaktadır.

Yayın yeri: Collon 2001, s.31, Lev. I, 2.

Katalog No:14

Lev. V-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Kahverengi, siyah, gri renklerde taştan

Bulunduğu Müze: Mardin Müzesi

Eserin Devri: : Demir Devri, M.Ö. 9-8 yy

Ölçü: Yük: 3,17cm., Çap.: 1,52cm,

İp deliği Çapı: 0,38 cm. Baskı Uz: 4.8 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Çağçağ Vadisi, Beyazsu yakınında bulunan Stune'den ele geçmiştir.

Stil: Linear

Tanımı: Mührün üst kısmı korunmamıştır. Diğer kısımlarında da eksikler vardır. Mühür yüzeyine figürlerin işlenişinde küre oyan matkap ve kazıyıcı aletlerden yararlanılmıştır. Linear özellikler ise ağırlıktadır. Mührün korunan kısmında, Mührde mitolojik içerikli karışık yaratık avı tasvir edilmiştir. Avcı ve karışık varlık arasındaki boşlukta bir ağaç bulunmaktadır.

Yayın yeri: Erkanal 1986, s.388, res.1.

Katalog No:15

Lev. V-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Kırmızımsı kahverengi kireçtaşı/kalker

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve Höyük, kremasyon mezar, M.Ö. 9/8. yüzyıl

Stil: Linear

Tanım: Kısa etekli diz çökmüş bir avcı avına okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir. Sağ eliyle yayı ve sol eliyle oku tutmaktadır. Avı, karşısında duran erkek bir sfenkstir. Sfenksin saçları omuza kadar inmektedir ve sakallıdır. Kanadındaki telekler ve vücut tüyleri linear çizgilerle gösterilmiştir. İkisi arasında *bottle brush* ağacı bulunmaktadır. Avcının arkasında eşkenar dörtgen ve iki birleştirilmiş kama vardır. Sahne altta ve üstte linear çizgiyle sınırlanmıştır. Genel olarak bütün figürler linear stilde yapılmıştır.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.106, Plate I, 445.

Katalog No: 16

Lev. V-4

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Tille Höyük

Stil: Linear

Tanım: Bir dizi üzerine çökmüş avcı karşısında duran sfenkse okuyla hedef alırken tasvir edilmiştir. Avcı ile sfenks arasında Marduk'un simgesi kürek bulunmaktadır.

Yayın yeri: French 1984, s.258, fig.7.

Katalog No: 17

Lev. VI-1

Eserin Adı: Silindir Mühür:

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Yunus Mezarlığı

Stil: Linear

Tanım: Sol ayağı üzerine diz çökmüş avcı elinde tuttuğu okuyla karşısında kendisine doğru gelen sfenkse hedef almıştır. Sfenksin sağ ayağı yukarıda yürür pozisyonda gösterilmiştir. Avcı ve sfenks arasında stilize bitki ve palmet biçiminde yaprakları olan bir ağaç tasvir edilmiştir. Mühür yüzeyinde ay, yıldız ve 8 nokta sembolleri vardır.

Yayın yeri: Woolley 1939, Pl. XXI, 8.

Katalog No: 18

Lev. VI-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 83/48, 1983

Eserin Yapıldığı Madde: Siyah renkte steatit

Eserin Devri: : Demir Devri, İ.Ö. 9-8 yy

Ölçü: Yük: 2.5cm., Gen.: 1,5 cm, İp deliği Çapı: 0,27 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Girnavaz, R/11 Açması, IX-g Plankaresi,

Tanımı: Diz çökmüş bir avcının elbisesine ait ayrıntı ve muhtemelen sahneyi sınırlandırdığı düşünülen içiçe açılı bezeğinden oluşan bir bordürün dışında pek bir şey izlenmemektedir.

Yayın yeri: Erkanal 1986, s.388, res.2.

Katalog No: 19

Lev. VI-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Fayans

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Karkamış çevresinden Karadaşlı'dan Woolley tarafından satın alınmıştır.

Stil: Linear

Tanımı: Akrep adam elindeki okuyla karşısında duran akrepe hedef alırken tasvir edilmiştir. Aralarında stilize işlenmiş ağaç bulunmaktadır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Yayın yeri: Collon 2001, s.46, Lev. IV, 38.

Katalog No: 20

Lev. VI-4

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 04_609-15-5

Eserin Yapıldığı Madde: Kuvars

Eserin Devri: : Geç Asur Dönemi

Bulduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: Sfenks ve insan mücadelesi.

Yayın yeri: Schachner 2011, Taf.16, 1.

Katalog No: 21

Lev. VII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 03_122-29

Eserin Yapıldığı Madde: Kuvars

Eserin Devri: : Geç Asur Dönemi

Bulduğu Yer: Dülük Tepe

Tanım: Önü açık bir manto giymiş, elinde hançer benzeri bir silah tutan şahıs karşısında duran sfenkse saldırır pozisyonda tasvir edilmiştir. Sol taraftaki sfenks elindeki silahla insana arkadan saldırır pozisyonundadır. Doldurma motifi olarak ay ve yıldız kullanılmıştır.

Yayın yeri: Schachner 2011, Taf.15, 6.

Katalog No: 22

Lev. VII-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Ölçü: 2.2x0.9 cm

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe

Tanımı: Ortada kanatlı bir iki yanında duran sfenksle mücadele ederken tasvir edilmiştir. Mühür yüzünde yıldız ve eşkenar dörtgen sembolü bulunmaktadır.

Yayın yeri: Lloyd 1954, s.108, fig.8/16.

Katalog No: 23

Lev.VII-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Gri Taş

Ölçü: 3.7x1.5 cm

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe

Tanım: Tam olmayan silindir mührün sağlam olan kısmında ayakta duran bir sfenks tasviri görülmektedir. Muhtemelen mührün sağlam kısmında sfenks ile cin ya da insan mücadelesi tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Lloyd 1954, s.108, fig.8, 8.

Katalog No: 24

Lev. VIII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Yapıldığı Madde: Fayans

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Kinet höyük, Batı yamacı, III:2

Tanım: Mühür yüzünde diz çökmüş bir avcı elinde okuyla gösterilmiştir. İkinci figür ise muhtemelen elinde bir silah ile tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Gates 2003, s.413, fig. 6

Katalog No: 25

Lev. VIII-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Siyah steatit

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçüleri: Yük.:3.4 cm,

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Tarsus Gözlükule

Tanımı: Bir kuşyemi olan diz çökmüş, arkasına bakan geyiği avlar pozisyonda tasvir edilmiştir. Doldurma motifi olarak yıldız, ay ve dört nokta kullanılmıştır.

Yayın yeri: Goldman 1963, s.356.

Katalog No: 26

Lev. VIII-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Frit

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Yunus Mezarlığı

Tanım: Linear stilde tasvir edilmiş aslan önünde duran bir hayvana arkadan saldırır pozisyonda tasvir edilmiştir. Mühürde aslanın saldırdığı hayvanın gösterildiği alan kırıktır.

Yayın yeri: Woolley 1939, Pl. XXI, 3.

Katalog No: 27

Lev. IX-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: Gn.84/46

Bulunduğu Müze: Mardin Müzesi

Madde: Siyah steatit

Eserin Devri: Demir Devri, İ.Ö.7. yy

Ölçü: Yüksek: 2.2 cm., Çap.: 1,1 cm,

İp deliği Çapı: 0,3 cm. Baskı Uz: 3.1 cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Ş 11 Plankaraesi, 11g Plankaresi

Stil: Linear

Tanımı: Sahne yavrusunu emziren bir inek tasvirinde yoğunlaştırılmıştır. Kızıışmış bir boğa ise ineğe arkadan yaklaşırken gösterilmiş olup “galop” pozisyonundadır. Bu üçlü grubun önünde ise, Asur saç tuvaleti ve giysisi ile bir

figür, iki tarafa açtığı kollarıyla önündeki grubu adeta korurken tasvir edilmiştir. İnsan figürü ile bu grubun arasındaki boşlukta yedi yapraklı bir stilize edilmiş bir ağaç yerleştirilmiştir. İnek ve boğa figürlerinin vücut detayları linear biçimde işlenmiştir.

Yayın yeri: Erkanal 1986, s. 388, res.5.

Katalog No: 28

Lev. IX-2

Eserin Adı: Silindir mühür

Madde: Serpantin

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu yer ve Tabaka: Deve Höyük, Kremasyon mezar, M.Ö. 9/8yüzyıl

Stil: Linear

Tanım: Marduk'un simgesi önünde duran bir tanrı bulunmaktadır ve tanrının karşısında tapan bir şahıs vardır. Tapanın arkasında boğa olabileceği düşünülen bir hayvan yürürken gösterilmiştir ve üzerinde kanatlı bir güneş kursu vardır.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.106, fig.18, 446.

Katalog No: 29

Lev. IX-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Serpantin

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçü: 2,7x1,3 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: D.G. Hogarth tarafından Karkamış çevresinden satın alınmıştır.

Stil: Linear

Tanımı: Uzun saçaklı bir elbise giymiş tapan, önü açık bir elbise giymiş tanrıya taparken tasvir edilmiştir. Tanrın arkasında dört ayaklı bir hayvan ve kanatlı güneş kursu bulunmaktadır. Ayakta duran figür Güneş tanrısı olabilir. Hayvanın arkasında Marduk'un simgesi püsküllü bir kürek bulunmaktadır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Yayın yeri: Collon 2001, s.136, Lev. XXI, 262.

Katalog No: 30

Lev. X-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 04_1004-5.1

Madde: Gri-siyah taş

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanımı: Mühürde tapma sahnesi tasvir edilmiştir. Sahnede ayakta duran tanrı karşısında diz çökmüş dua eden figür bulunmaktadır. Her ikisinin de sağ elleri yukarıda, sol elleri bel hizasında dua jesti pozisyonundadır. Mühür yüzündeki yedi nokta Sibitti'nin, yıldız İştar'ın, hilal Sin'in sembolüdür.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.9, 5.

Katalog No: 31

Lev. X-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 04_609-25-82

Eserin Yapıldığı Madde: Yeşilimsi taş

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanımı: Sahnede ayakta duran tanrı karşısında bir tapan bulunmaktadır. Tanrının arkasında haleleri vardır. Her iki figürün saç ve sakal biçimi benzerdir. Tapan ve tanrı uzun, saçaklı bir elbise giymiştir. Tapanın elbisesi üzerinde yıldız motifi bulunmaktadır.

Kaynak: Schachner 2011, Taf. 16, 4 .

Katalog No: 32

Lev. X-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: Kt.0/t 47

Madde: Siyah serpantin

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Ölçü: Yük.:2.3 cm, gen.: 1 cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Kültepe, U/40 enkazında

Stil: Linear

Tanımı: Vücudunun etrafında ışın halkası bulunan tanrının huzurunda bir tapan vardır. Her iki figürün arasında üstünden alevler yükselen altar

bulunmaktadır. Tanrıların arkasında püsküllü yükselen bel, altarın sağında yere çakılı balta tasvir edilmiştir. Mühür linear stilde yapılmıştır.

Yayın yeri: Özgüç 1971, s.12, Lev. XXIX.

Katalog No: 33

Lev. X-4

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Akik

Eserin Devri: Frig

Ölçüleri: Yük.:3,2cm, gen.: 1,65 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Boğazköy, I. tabaka

Stil: Modele

Tanım: M.Ö. 8. yüzyılın ortası veya ikinci yarısına tarihlenmektedir. Mühür yüzünde iki tanrı tasvir edilmiştir. Tanrıların saçları omuza kadar inmektedir ve polos başlık giymişlerdir. Başlıklarının üzerinde sembolleri bulunmaktadır. Üzerlerinde önü açık bir manto vardır ve bir ayakları öne doğru adım atar pozisyondadır. Kutsal jest pozisyonunda duran tanrılar karşılarında duran tapanı karşılar gibidir. İlk sırada duran İştâr'ın etrafında hale bulunmaktadır ve silahlarıyla gösterilmiştir. İkinci sırada yer alan Sin'in elinde bir hançer bulunmaktadır ve arkasındaki güneş kursunun altında bir kaide üzerinde Marduk ve Nabu'nun sembolü vardır.

Yayın yeri: Boehmer, Güterbock 1987, s.111, Taf. XL, 318.

Katalog No: 34

Lev. XI-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: Gn.84/8

Eserin Yapıldığı Madde: Gri steatitten

Eserin Devri: Demir Devri, M.Ö. 9-8 yy

Ölçü: Yüksek: 2.9 cm., Çap.: 1,2 cm,

İp deliği Çapı: 0,28 cm. Baskı Uz: 3.8 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Girnavaz, N 25 Plankaraesi, 11c Plankaresi

Stil: Linear

Tanımı: Konu iki figürlü bir tapınma sahnesidir. Baskı üzerinde solda tapan kişi yer almıştır. Tapan yuvarlak bir takke giymiştir. Uzun elbisesinin ucu pliselidir. İleri uzattığı elinde bir asa tutmaktadır. Diğer eli ile tapınma pozisyonunda gösterilmiştir. Bu figürün karşısında ise uzun bir arkılığı olan, sade bir tahtta oturan bir tanrı tasvir edilmiştir. Tanrının oturduğu sade tahtın arkasında dört yıldız düşey olarak boş alana yerleştirilmiştir. Bunların en altında ise tek bir çivi işareti vardır. Bu özellikler nedeniyle burada oturan tanrının, üçüncü özelliği olan “Astral” yönü ile tanrıça İştar olmalıdır. İştar bu yönüyle Ninsianna yani “Venüs Yıldızı” olarak tanınır. Girnavaz örneğinde tanrıça ponponlu yıldız da olabilir, ya da çıkıntı ile biçimlendirilmiş bir serpuş giymiştir. Uzun giysisinin üst kısmı diklemesine taramalarla gösterilmiş olup, belinde enine taranmış bir kemeri vardır. Uzun eteğinin saçaklarla bezeli olduğu ve uç kısmının da pliseli olduğu anlaşılmaktadır. Tanrıçanın elleri çok ileri gösterilmiştir. İki tarafa açtığı ellerinden aşağıda kalanı ile muhtemelen bir

çelenk tutmaktadır. Tanrıça ile tapan şahıs arasında yer alan yüksek tütsü kabı bulunmaktadır.

Yayın yeri: Erkanal 1986, s.388, res.4.

Katalog No: 35

Lev. XI-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Steatit

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve Höyük, kremasyon, M.Ö. 9-8. yüzyıl

Stil: Linear

Tanımı: Solda yüksek bir sandalyede oturan bir tanrı ve karşısında tapan bulunmaktadır.

Yayın yeri: Moorey1980, s.106, Plate I, 447.

Katalog No: 36

Lev. XI-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Envanter No: 06;_1012-642

Eserin Yapıldığı Madde: Koyu gri taş

Eserin Devri : Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanımı: Şematik olarak gösterilen yıldız karşısında ayakta duran bir tapan bulunmaktadır.

Yayın yeri: Schachner, A., 2011, Taf.16, 3.

Katalog No: 37

Lev. XII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Serpantin

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Ziyaret Tepe, Q237 mezardan, M.Ö. 8. yüzyılın sonları

Tanım: Linear stilde yapılmış karşılıklı duran uzun elbise giymiş iki tapan arasında stilize hayat ağacı ve üzerinde kanatlı güneş kursu tasvir edilmiştir. Tasvirler oldukça şematiktir. Tapanın arkasında eşkenar dörtgen, yıldız ve ay bulunmaktadır. Mührün ucundaki bronz kılıf merdiven motifiyle bezenmiştir. Tapanlar kanatlı güneş kursundan sarkan uzun tüy benzeri eklentiye tutmaktadırlar.

Yayın yeri: Matney, T. ve diğerleri 2011, s.92-93.

Katalog No: 38

Lev. XII-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: : Geç Asur Dönemi

Ölçü: 23x8 mm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sakçagözü, D açması, XI. Kat Geç Hitit

Dönemi

Tanım: Omuzlarından havlu sarkan bir hizmetkar elinde bir yelpaze tutmaktadır. Hizmetkarın karşısında bir elinde kap, diğer elinde yay tutan bir

figür bulunmaktadır. Her iki figür arasında kaide üzerinde duran bir kap vardır.

Kaynak: Taylor, P. ve diğerleri 1950, s.24, fig.134.

Katalog No: 39

Lev. XII-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Açık kahverengi kalker

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış'ın batısında Akçaköy'den alınmıştır.

Stil: Linear

Tanım: Omuzlarından havlu sarkan bir hizmetkar elinde bir yelpaze tutmaktadır. Hizmetkarın karşısında bir elinde kap tutan diğer elinde yay tutan bir figür bulunmaktadır. Her iki figür arasında kaide üzerinde duran bir kap bulunmaktadır. Bir bitki üzerinde duran yıldız sembolü vardır.

Bulunduğu Müze: Ashmolean Museum

Yayın yeri: Buchanan 1966, s.109, fig.134.

Katalog No: 40

Lev. XII-4

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Siyahımsı-gri serpantin

Eserin Devri: : Demir Devri, M.Ö. 9-8 yy.

Ölçü: Yüksek: 2.93 cm., Çap.: 1,18 cm,

İp deliği Çapı: 0,29 cm. Baskı Uz: 3.75 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Çağçağ Vadisi'nde Beyazsu kaynağına yakın Ayne adlı yerleşimde ele geçmiştir.

Stil: Linear

Tanımı: Mühür yüzeyi alt ve üstten yatay bir çizgiyle sınırlandırılmıştır. Asurlu uzun giysisi ile bir figür sade bir tahtta otururken gösterilmiştir. Karşısında ise ileri doğru uzattığı sol elinde dikdörtgen biçimde yelpaze tutan hizmetkar tasvir edilmiştir. Her iki figür arasında, sivri dipli Asur seramiği ile buna ait bir kaide yer almıştır. Bu figürlerin arkasında ise bir hilal bulunur. Tahtta oturan figür ileriye doğru uzattığı sağ elinde bir phiale tutmuş olmalıdır.

Yayın yeri: Erkanal 1986, s.388, res.3.

Katalog No: 41

Lev. XIII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Siyah Taş

Ölçüleri: 3.3x1.2 cm

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe, VI. kat

Tanımı: Linear stilde işlenmiş olan silindir mühür üzerinde sağ tarafta ayakta duran takke biçimli başlığı olan sakallı ve saçları omuza kadar inen kralın üzerinde uzun saçaklı bir elbise bulunmaktadır. Kral bir elinde yay tutmaktadır. Diğer elini ise karşısında duran hizmetkarı karşılar pozisyonda havaya kaldırmıştır. Hizmetkar ile kral arasında bir kaide üzerinde duran libasyon kabı bulunmaktadır. Hizmetkarın elinde bir yelpaze vardır ve arkasında çalıya benzer bir bitki bulunmaktadır.

Yayın yeri: Lloyd 1954, s.108, fig.8, 1.

Katalog No: 42

Lev. XIII-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Siyah serpantin

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış'tan bir köylüden alınmıştır.

Tell Basher'den gelmiş olabilir.

Stil: Linear

Tanımı: Elinde yelpazesi olan bir hizmetkar ve karşısında elinde bir kap tutan bir figür bulunmaktadır. İkisi arasında üç katlı olarak katlanmış masa örtüsü üzerinde kap bulunmaktadır. Sahnein sol kısmında bir bitki üzerinde yıldız bulunmaktadır.

Bulunduğu Müze: Ashmolean Museum

Kaynak: Buchanan 1966, s.109, Pl.40, fig.595.

Katalog No:43

Lev. XIII-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Ölçüleri: 3,41x1,52 cm

Eserin Devri: Frig

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Boğazköy, I.tabaka

Tanım: Yüksek arkalı sandalyesinde oturan bir tanrı, karşısında duran tapanı kutsal jest pozisyonunda karşılamaktadır. Tapan ve tanrı arasında bir masa bulunmaktadır. Masanın üzerinde kanatlı güneş kursu tasvir edilmiştir.

Tanrının arkasında bir hizmetkar vardır. Mühürde doldurma motifi olarak yıldız ve ay sembolü bulunmaktadır.

Yayın yeri: Boehmer, Güterbock 1987, s.111, Taf. XL, 319.

Katalog No: 44

Lev. XIII-4

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Serpantin

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçüleri: 1.75x1.35 cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Karkamış Su Kapısı Geç Hitit konteksinden ele geçmiştir.

Stil: Linear

Tanım: Mührün üst kısmı korunmuştur. Ay simgesinin altında boynuzlu bir sürüngen sola dönük olarak gösterilmiştir. Sürüngenin arkasında yuvarlak ve boynuzlu bir başlığı olan sakallı bir tanrı yukarı kaldırdığı sağ elinde altı çatalı şimşek demeti tutmaktadır. Tanrının arkasında dört yıldız, ortasında nokta bulunan ve etrafından ışınlar çıkan bir sembol bulunmaktadır. Sahne iki yatay çizgi arasında şevronlarla sınırlanmıştır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Yayın yeri: Collon 2001, s.150.

Katalog No: 45

Lev. XIV-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: : Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Kinet Höyük, A II kuzey alanı , 8. evre

Tanımı: Linear stilde yapılmıştır. Bir kutsal ağacın her iki tarafında kanatlı tanrı tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Gates 1999, s.197, fig.8.

Katalog No:46

Lev. XIV-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Siyah steatit

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçü: 2.4 cm, Kal.: 1.1cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Tarsus Gözlükule

Stil: Linear

Tanım: Boynuzlu bir yılan şaha kalkmış biçimde tasvir edilmiştir. Doldurma motifi olarak ay sembolü kullanılmıştır.

Yayın yeri: Goldman 1963, s.357.

Katalog No: 47

Lev. XIV-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Bazalt

Eserin Devri: : Geç Asur Dönemi MÖ. 7-6 yy.

Ölçü: Uz. : 3.5 cm., Çap.: 1,1 cm,

Bulunduğu Yer ve Tabakas: Kavuşan Höyük, G 11, Post Asur tabakasına ait küllü tabandan ele geçmiştir. Ele geçen tabaka M.Ö.600/550'ye tarihlenmektedir.

Tanım: Mühürde iki kanatlı ve dört ayaklı karışık varlıklar karşı karşıyadır ve aralarında stilize bir ağaç bulunmaktadır. Hayvanların vücutları, ayakları ve boynuzları stilize olarak gösterilmiştir. Hayvanların bazı özellikleri geyik gibi görünmektedir. Geyiklerinin başı üzerinde, tüylü kuyruğu olan bir güneş kursu ve yıldız tasviri bulunmaktadır. Sekiz nokta soldaki hayvanın üzerinde, ay sağdakinin üzerinde tasvir edilmiştir. İki hayvanın arasında belirsiz bir obje bulunmaktadır.

Yayın yeri: Balza, M.E., 2012, s.51, fig.2.

Katalog No:48

Lev. XV-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Kireç taşı

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçü: Yük: 2.7 cm., Kal.: 0.8 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Sultan Tepe

Stil: Linear

Tanım: Karşılıklı duran iki boğa bir ağaca tırmanır pozisyonundadır. Boğaların arkasında hayat ağacı tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Lloyd 1954, s.108, fig.8, 4

Katalog No: 49

Lev. XV-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Gri-yeşil steatit

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçüleri: Yüksek: 2.7 cm., **Kal.:** 0.8 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Tarsus Gözlükule

Stil: Linear

Tanım: Kanatlı bir ejderha boynuzlu bir hayvanı takip ederken tasvir edilmiştir

Yayın yeri: Goldman 1963, s.357, fig.163-20.

Katalog No: 50

Lev. XV-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Stil: Linear

Tanımı: Sahnede kuş adam kuş adam ve kuş karşı karşıyadır.

Yayın yeri: Omura 2000, s.12, fig.11-12.

Katalog No: 51

Lev. XVI-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Frit

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Alişar,4b M O11

Tanımı: Sahnede bir kuş, kuş adamı takip ederken tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Von Der Osten 1937, s.423, Fig.479/e1193.

Katalog No: 52

Lev. XVI-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Frit

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Yunus Mezarlığı, YC 29 numaralı mezar

Tanımı: Silindir mührün bir ucunda bakır kılıfı ve askı deliği bulunmaktadır. Sahnede; insan başlı, kuş gövdeli ve akrep kuyruklu iki karışık varlık birbirini izlemektedir.

Yayın yeri: Woolley 1939, Pl. XXI/4.

Katalog No: 53

Lev. XVI-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Fayans

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış batı kapısından ele geçmiştir. Geç Hitit konteksi

Tanım: İki insan başlı, kuş gövdeli, akrep kuyruklu karışık varlık birbirini izlemektedir. Altlarında ve üstlerinde kama işareti vardır.

Bulunduğu Müze: British Museum

Kaynak: Collon 2001, s.57, Lev.VII, 87.

Katalog No: 54

Lev. XVII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Ölçü: 12x27.5 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış, D evi Şarri Taklak arşivinden, M.Ö. 702

Tanım: Karkamış'ta Şarri Taklak arşivinden ele geçen kırık bir silindir mühürdeki sahnede akrep adam yukarı kaldırdığı elinde tanrı Sin'in sembolü olan ayı yukarı kaldırmıştır. Ay simgesinin içinde sakallı ve başlığı olan bir tanrı sağa doğru dönmüş kutsal jest pozisyonundadır.

Yayın yeri: Herbordt 1992, s.171, Pl.3, 14.

Katalog No: 55

Lev. XVII-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Siyah serpantin

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Tell Basher'den geldiği düşünülmektedir.

Tanım: Sahnede sfenks *stylus*'a benzeyen bir direğe tırmanırken gösterilmiştir.

Yayın yeri: Buchanan 1966, s.116, Pl.42, fig.648.

Katalog No: 56

Lev. XVII-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi (Orta Demir çağı)

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Kinet Höyük, Batı yamacı, 3:2 safhası, M.Ö. 9-8.yy.

Tanım: Sahnede kuşlar koşar pozisyonda kanatlarını açmış ve başlarını arkaya çevirmiş biçimde tasvir edilmiştir. Sahnenin üst kısmında astral semboller görülmektedir.

Yayın yeri: Gates 2006, s.297, fig.11.

Katalog No: 57

Lev. XVIII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Kalker/kireçtaşı

Ölçüleri: 2.2x0.9 cm

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe, VIII. kat

Tanım: Linear stilde işlenmiş silindir mühürdeki sahnede kuşlar kanatları açık biçimde birbirini takip etmektedirler.

Yayın yeri: Lloyd 1954, s.108, fig.8/2.

Katalog No: 58

Lev. XVIII-2

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi, M.Ö. 674 'e tarihlenmektedir.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe, Batı akropolisten mühür baskısı

Tanım: Baskıda iki kuşun başı tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Herbordt 1992, s.253, Taf.17, 25.

Katalog No: 59

Lev. XVIII-3, XIX-1

Eserin Adı: Silindir -Damga Mühür

Madde: Gri-yeşil steatit

Eserin Devri: Geç Asur, Orta Demir Çağı

Ölçü: Yük: 3.1 cm, Tasvir uz.: 1.8 cm., Kal.: 1.3cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Tarsus Gözlükule

Stil: Linear

Tanım: Mührün silindir kısmında iki sahne görülmektedir. Sahnenin solunda üzerinde kanatlı güneş kursu bulunan hayat ağacı yanında tapan bir figür, sağında öfkeli bir keçiye doğru bir dizi üzerine çökmüş okçu tasvir edilmiştir.

Mührün damga yüzünde yavrusunu emziren inek tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Goldman 1963, s. 356, fig.162-6a-b

Katalog No: 60

Lev. XIX-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: St.85-360

Eserin Yapıldığı Madde: Mavi tuf

Eserin Devri: : Geç Asur, M.Ö.7. yy.

Ölçü: Yük: 2.4 cm., Çap.: 1,8 cm, Uz.:28 cm, İp deliği Çapı: 0,3 cm. Baskı Uz:
3.1 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Samsat, VI. kat

Tanımı: Mührün kulbu kırıktır. Gövdesi oval formdadır. Sahnede, tasvir edilen figürlerden tanrıça, sol elini yukarı kaldırmış, sağ elini dizi hizasında öne doğru uzatmıştır. Pliseli elbisesi, birbirine paralel üç kabartma kavisle bezelidir. Yüksek arkalıklı tahtının arkasında dik olarak dizilmiş dört yıldız vardır. Tapanla, tanrıçanın başlarının üst tarafında bir yıldız yer almıştır. Tapanın bir eli gösterilmiştir. Biçim bakımından Babil örneğine benzeyen örnek Geç Asur Dönemi'nin en son evresine, damga mühürlerin çok arttığı, M.Ö. 7. yy. sonlarına, Kummuh'un Asur eyaleti olduğu zamana aittir.

Yayın yeri: Özgüç 1987, s.438, res.15.

Katalog No: 61

Lev. XIX-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Mühür Tipi: Skareboid

Envanter No: ZT252444(N-056)

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Ziyarettepe N Açması

Stil: Modele

Tanım: : Uzun arkalıklı tahtında oturan, üç boynuzlu, üstü düzleştirilmiş bir başlık giyen bir tanrıça karşısında tapanı karşılar pozisyonda tasvir edilmiştir. Tanrıçanın sandalyesinin arkasında beş adet küre bulunmaktadır. Tapanın yuvarlak bir başlığı vardır ve uzun, dikey püskülleri olan saçaklı bir elbise giymiştir. Tahtında oturan tanrıçanın kimliği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Gula veya Ninlil/Mulissu'nun tahtları bu tanrının kine benzemektedir.

Kaynak: Matney, T. ve diğerleri 2009, s. 46, fig.8/d.

Katalog No: 62

Lev. XX-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: ZT25349 (N-070)

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Asur

Stil: Modele

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Ziyarettepe, N açması

Tanım: Bir masa önünde duran tapan uzun, kemerli bir elbise giymiştir. Bir kolu yukarıda kutsal jest pozisyonundadır. Masanın üzerinde tanrı Sin'in simges ay tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Matney, T. ve diğerleri 2009, s.47, fig.8/f.

Katalog No: 63

Lev. XX-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçü: Yük.: 2.cm, Tasvir uz.: 2.5 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Karkamış, D evi, M.Ö. 702

Tanım: Tanrı Sin'in sembolünün karşısında ayakta duran, uzun sakallı tapan bulunmaktadır.

Yayın yeri: Herbordt 1992, s.170, Lev.14, 8.

Katalog No: 64

Lev. XXI-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: ZT 29612 (N-249)

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Ziyarettepe, N Açması

Tanım: Mühür yüzünde sekiz ışınlı yıldız ve onun altında ay simgesi bulunmaktadır. Her ikisin arasında haç sembolü vardır.

Yayın yeri: Matney, T. ve diğerleri 2009, s.47.

Katalog No: 65

Lev. XXI-2

Eserin Adı: Damga Mühür Baskısı

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Girnavaz yakınında Şariza'dan satın alınmıştır.

Tanımı: Stlize olarak yıldız sembolü tasvir edilmiştir.

Kaynak: Donbaz 1988, s.25,fig.6.

Katalog No:66

Lev. XXI-3, XXII-1, XX-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 6652

Biçim: Konik

Madde: Mavi Kalsedon

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçü: Yük.:2.2 cm, Gen.:16 cm, Kal.:1.3 cm, Alt yüzü:1.8x1.6 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Satın alma, müzelerin 4022-1023-24.5.38 sayılı teskeresi ile

Stil: Modele

Tanım: Mühür üzerinde üç ayrı sahne bulunmaktadır. Alt yüzündeki c yüzünde, belinde kılıcı olan, insan vücutlu, aslan başlı, eşek kulaklı ve kuş ayaklı "ugallu" (aslan demon) havaya kaldırdığı sağ elinde bir kama tutmaktadır. Diğer elinde ise, dikey olarak yuvarlak topuzlu bir asa vardır. Ugallu çapraz taranmış bir platform üzerinde durmaktadır. Kuş pençesi biçimli ayakları matkapla belirtilmiştir. b yüzünde, gövdeleri balık biçimli iki " kulullu" (balık adam) karşılıklı olarak durmakta ve aralarındaki marru ve

stylus 'u tutmaktadır. Her ikisi de sakallıdır. "a" yüzünde, sağ elini dua jestinde havaya kaldırmış, yuvarlak başlıklı, sakallı ve uzun elbiseli bir tapan yer almaktadır.

Yayın yeri: Yağcı, R.,1990, s.121, fig.3a-b-c.

Katalog No: 67

Lev. XXII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 04_609-25-78

Madde: Parlak kırmızı taş

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Stilize olarak kanatlı demon tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 1.

Katalog No: 68

Lev. XXII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Eserin Yapıldığı Madde: Fayans

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Tille Höyük

Tanım: Sfenks tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Summers ,G.D., 1989, s.316, res.8/3.

Katalog No: 69

Lev. XXII-4

Eserin Adı: Damga Mühür

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçüleri: 11x14 mm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe, Batı akropoliste, R.M CII

Stil: Linear

Tanım: Dört ayaklı bir hayvan başını arkaya çevirmiş biçimde tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Herbordt 1992, s.253, Taf.16, 13.

Katalog No: 70

Lev. XXIII-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Asur

Ölçüleri: 1.75x1.35 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe

Stil: Mühür yüzünde karşılıklı duran kuş tasvir edilmiştir. Aralarında stilize bir bitki vardır.

Yayın yeri: Herbordt 1992, s.253, Taf.17, 25.

Katalog No: 71

Lev. XXIII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Skareboid

Envanter No: ZT 25505

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Ziyarettepe, N açması

Tanım: Ağaca benzeyen bir bitki tasvir edilmiştir. Dalları gövdeden V şeklinde dağılmaktadır.

Yayın yeri: Matney, T. ve diğerleri 2009, s.47, fig.8/e.

Katalog No:72

Lev. XXIII-3

Eserin Adı: Damga Mühür Baskısı

Eserin Devri: Geç Asur Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe, Batı akropoliste, R.M CII

Tanım: Dar konik bir sunak tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Herbordt 1992, s.253, Taf.18, 7.

Katalog No: 73

Lev. XXIV-1

Eserin Adı: Damga Mühür Baskısı

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Girnava, M.Ö.650

Tanım: Baskıda balık kılıçığı motifi bulunmaktadır.

Yayın yeri: Donbaz 1988, s.24, fig.5.

Katalog No: 74

Lev. XXIV-2

Eserin Adı: Silindir Mühü

Madde: Serpantin

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve Höyük, Kremasyon mezar

Stil: Kesme

Tanım: Kanatlı bir kahraman önünde duran keçiye elindeki silahla saldırır pozisyonundadır. Takke biçimli başlığı olan kanatlı kahramanın üzerinde önu açık bir elbise vardır.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.110, fig.18, 457.

Katalog No: 75

Lev. XXIV-3

Eserin Adı: Silindir Mühür

Madde: Cam

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Sahnede, takke biçimli bir başlığı olan tapanın üzerinde uzun bir elbise vardır. Tapan Marduk ve Nabu'nun sembolü önünde kutsal jest pozisyonundadır.

Yayın yeri: Schachner 2011, s.26.

Katalog No:76

Lev. XXV-1

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe, M.Ö.6/5 yy.

Tanım: Marduk 'un simgesi kürek (bel) tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011,s.26.

Katalog No: 77

Lev. XXV-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe, M.Ö.6 yy

Yayın yeri: Ayakta duran tanrı karşısında bir tapan edilmiştir. Her iki figür de şematik olarak gösterilmiştir.

Kaynak: Schachner 2011, Farbtafel 1, 8.

Katalog No: 78

Lev. XXV-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe, M.Ö.6 yy.

Tanım: Ayakta duran tanrı karşısında tapan tasvir edilmiştir. Her iki figür de şematik olarak gösterilmiştir

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 9 .

Katalog No: 79

Lev. XXVI-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanımı: Şematik olarak tanrı sembolüne tapma tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 10.

Katalog No: 80

Lev. XXVI-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 115.1.75

Biçim: Konoid

Madde: Süt opal

Eserin Devri: Geç Babil

Ölçü: Yük.: 2.7 cm, Gen.: 1.9 cm, Kal.: 1.4 cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 14.10.1975

Satın alma

Stil: Modele

Tanımı: Sahnede, sakallı bir tapan sağ elini öne uzatmıştır. Üst üste yatay platformdan oluşan bir altar üzerinde, sol dizini kırarak çömelmiş keçi balık (suhurmasu) önünde dua eder pozisyonundadır. Keçi balığın arkasında bir nesne (altar?) durmaktadır. Tapanın eli üzerinde ay sembolü bulunmaktadır.

Yayın yeri: Yağcı 1990, s.121, fig.1a-b.

Katalog No: 81

Lev. XXVI-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No:1044

Biçim: Konik

Madde: Sileksit

Eserin Devri: Geç Babil

Ölçü: Yük.:2.8 cm, Gen.: 2cm., Kal.: 1.9 cm, Baskı yüzü: 2,1x2 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Satın alma, 9.3.1937 tarihinde müzelerin 4022-441 sayılı teskeresi ile

Teknik: Matkap

Tanım: Sahnede, dikey taranmış bir platform üzerinde oturan “mushussu” önünde, dua jestinde uzun elbiseli ve sakallı bir tapan bulunmaktadır. Karışık varlığın arkasında “marru” marduk’un mızrağı, Nabu’nun *stylus*’u ve ay sembolü bulunmaktadır.

Yayın yeri: Yağcı 1990, s.122, fig.4a-b.

Katalog No: 82

Lev. XXVII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Sekizgen piramit

Madde: Süt renginde kalsedon

Eserin Devri: Geç Babil

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve Höyük, inhumasyon mezar

Tanım: Altar üzerine uzanmış bir ejderhanın arkasında semboller yer almaktadır. Karışık varlığın karşısında tapan bir şahıs vardır.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.110, fig.18, 470.

Katalog No: 83

Lev. XXVII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 100.135.76

Madde: Gri mavi kalsedon

Eserin Devri: Geç Babil

Ölçüleri: Yüksek: 2.3 cm, Gen.: 1.8 cm., Kal.: 1.4 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 9.3.1960, Satın alma

Stil: Matkap

Tanım: Baskı yüzünde, yuvarlak başlıklı, sakallı, uzun elbiseli ve ayakta duran bir tapan sol elini dua jestinde kaldırmıştır. Tapanın önünde iki platform bulunmaktadır. Bunlardan öndekinde Gula köpeği vardır. Doldurma motifi olarak güneş kullanılmıştır.

Yayın yeri: Yağcı 1990, s.122, fig.6a-b.

Katalog No: 84

Lev. XXVII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 2.877.64

Biçim: Piramidal

Madde: Sileksit

Eserin Devri: Geç Babil

Ölçü: Yük.:2,5 cm., Gen.: 1,6 cm., Kal.: 1.2 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 4.1.1964 Satın alma

Teknik: Matkap

Tanım: Kanatlı sfenks önünde, yuvarlak başlıklı, sakallı, uzun elbiseli bir tapan dua jestinde ayakta durmaktadır. Doldurma motifi olarak güneş sembolü kullanılmıştır.

Yayın yeri: Yağcı 1990, s.122, fig.5a-b.

Katalog No: 85

Lev. XXVIII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: St.84-190

Madde: Damarlı mermer

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçüleri: Yük: 2.8 cm., Gen. 1.6 cm, Uz.:2 cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Samsat, IV. Kat, t/12

Stil: Matkap

Tanım: Mührün konik gövdesinin üst kısmının yarısı kırıktır. Matkap tekniği ile işlenmiş sahnede, sola dönük bir tapan, çift kaideye yerleştirilmiş bir kürekle iki *stylus*'tan oluşan tanrı sembollerine tapmaktadır. Kürek tanrı Marduk'u, stylus ise Nabu'yu temsil etmektedir.

Yayın yeri: Özgüç 1987, s.438, res.16.

Katalog No: 86

Lev. XXVIII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 05_710-500

Madde: Tuğla kırmızısı taş

Biçim: Konoid

Eserin Devri: : Geç Babil

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe, Yaklaşık M.Ö. 600'den sonra.

Tanımı: Marduk, Nabu ve Sin'in sembolüne tapma sahnesi tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2014, Taf.9/8.

Katalog No: 87

Lev. XXVIII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Eserin Devri: : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe, Demir Devri tabakası

Tanımı: Ayakta duran bir tapan, kaide üzerinde duran Nabu'nun sembolü karşısında kutsal jest pozisyonunda tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2014, Taf.9,7.

Katalog No: 88

Lev. XXIX-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Eserin Devri: : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanımı: Oval mühür mühür yüzeyinde sola doğru dönük tapan Marduk, Nabu ve Sin'in simgesi karşısında tapma pozisyonundadır.

Kaynak: Schachner 2014, Taf.9, 9.

Katalog No: 89

Lev. XXIX-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 05_710-705

Biçim: Konoid

Eserin Yapıldığı Madde: Kırmızı taş

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: Ayakta duran tapan bir eli yukarıda, diğeri bel hizasında dua pozisyonundadır. Tapan Marduk'un simgesi Bel'e ve Nabu'nun simgesi *stylus*'a tapmaktadır.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 7.

Katalog No: 90

Lev. XXIX-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Eserin Devri: : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Ayakta duran bir tapan kutsal jest pozisyonunda Nabu'nun sembolü önünde dua ederken tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2014, Taf.9, 6.

Katalog No: 91

Lev. XXX-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 03_109-05

Biçim: Konoid

Madde: Kahverengi taş

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: Tanrı sembolleri karşısında tapma

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 2.

Katalog No: 92

Lev. XXX-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 04_420-01

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: Tanrı sembolleri karşısında tapma.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 3.

Katalog No: 93

Lev.XXX/3

Eserin Adı: Damga mühür

Envanter No:04_609-51-69

Biçim: Konoid

Madde: Kırmızı-kahverengi taş

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: Tanrı sembolleri karşısında tapma.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 4.

Katalog No: 94

Lev. XXXI-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 03_122-18

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Tanrı sembolleri karşısında tapma.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 5.

Katalog No: 95

Lev. XXXI-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 05_501-501

Biçim: Konoid

Eserin Yapıldığı Madde: Açık kahverengi taş

Eserin Devri : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Tanrı sembolleri karşısında tapma.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 6.

Katalog No: 96

Lev. XXXI-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Eserin Devri : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanımı: Kutsal jest pozisyonunda bir tapan tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2014, Taf.9, 10.

Katalog No: 97

Lev. XXXII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Madde: Kalsedon

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Daskyleion

Stil: Matkap

Tanımı: Geç Babil stilinde yapılmış olan damga mühürde bir kaide üzerinde duran Nabu sembolü karşısında tapan tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Bakır 2003, s.25, res.11.

Katalog No: 98

Lev. XXXII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Sekizgen piramit

Madde: Mavimsi kalsedon

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve Höyük, İnhumasyon mezar

Tanım: Bir tapan ayın içindeki sağ elinde *stylus* tutan tanrı önünde tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.112, Lev. II, 469.

Katalog No: 99

Lev. XXXII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 137.63.69

Madde: Opal

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 1.6cm, Uz.: 1.9 cm, Gen.: 1cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma (Batman)

Tanım: Karışık teknikte işlenmiş. Keçi balık ve altı köşeli yıldız tasvir edilmiştir. Keçi balığın gövdesi çapraz çizgilerle taranan sazan balığı biçiminde tasvir edilmiştir. Sağ bacağı üzerinde yere diz çökmüş olarak duran keçi balık figürü tanrı Ea ile ilişkilidir. Kötülöklere karşı apotropaik rolü vardır.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.125, fig.1.

Katalog No: 100

Lev. XXXIII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 137.67.69

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Biçim: Ördek

Madde: Opal (Benekli kızıl)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük: 1.6 cm., Uz.: 1.9 cm., Gen.: 1 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın Alma

Stil: Kesme tekniğinde

Tanım: Başı X biçimli kanatlı demon tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.125-126, fig.2.

Katalog No: 101

Lev. XXXIII-2

Eserin Adı: Damga mühür

Envanter No: 04_609-25-83

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: Marduk'un sembolü bel ve Nabu'nun sembolü stylus tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 8.

Katalog No: 102

Lev. XXXIII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 04_609-40.63

Biçim: Konoid

Madde: Gri-siyah taş

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: İştar'ın simgesi yıldız tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.11, 1.

Katalog No: 103

Lev. XXXIV-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 22.6.87

Biçim: Ördek

Madde: Opal

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 0.8cm, Uz.: 1.5 cm, Gen.: 0.6cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma (Güneydoğu Anadolu)

Tanım: Sekiz köşeli yıldız.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.136, fig.10.

Katalog No:104

Lev. XXXIV-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 67.38.78

Biçim: Ördek

Madde: Beyaz kalsedon (krem)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük: 1.4 cm., Uz.: 1.9 cm., Gen.: 1.1cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın Alma (Fafe köyü çevresi)

Tanım: Sekiz köşeli yıldız.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.136, fig.9.

Katalog No: 105

Lev. XXXIV-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 06_1020-533

Biçim: Ördek

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, MÖ.6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanım: İştar'ın sembolü yıldız tasvir edilmiştir.

Kaynak: Schachner 2011, Farbtafel 1, 12.

Katalog No: 106

Lev. XXXV-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No:06_1020-686

Biçim: Konoid

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö. 6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Mühür yüzünde İştar'ın sembolü yıldız altı köşeli olarak tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 1

Katalog No: 107

Lev. XXXV-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No:08_118-514

Biçim: Konoid

Madde: Kalsit

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö.6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanımı: Yıldız tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 6.

Katalog No:108

Lev. XXXV-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Kaynak:09_810-500

Biçim: Konoid

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö. 6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Mühür yüzünde İştar'ın simgesi yıldız on köşeli olarak tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 1.

Katalog No:109

Lev. XXXVI-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 20.23.68

Biçim: Ördek

Madde: Beyaz kalsedon

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 1.5cm, Uz.: 1.8 cm, Gen.: 1.1cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma

Tanım: Düz bir platform üzerinde sekiz köşeli yıldız standardı tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.136, fig.8.

Katalog No: 110

Lev. XXXVI-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No:100.8.77

Biçim: Ördek

Madde: Beyaz Kalsedon

Eserin Devri: : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma. Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Ölçü: Yük.: 1,3, Gen.: 0.8, Uz.:1.7

Tanım: Kafes biçiminde bir altar üzerinde sekiz köşeli yıldız standardı tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, Lev. VII, 14.

Katalog No: 111

Lev. XXXVI-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No:03_116-11

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Güneş kursu üzerinde yıldız sembolü sekiz köşeli olarak tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10,10.

Katalog No: 112

Lev. XXXVII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 147.5.67

Biçim: Ördek

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Kızıl yeşim taşı

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük: 1.5 cm., Uz.: 1.4 cm., Gen.: 0.9cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın Alma

Tanım: Sekiz köşeli yıldız ve kanatlı güneş kursu kompozit olarak bir standart üzerinde tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s. 135, Lev. VII, fig.13.

Katalog No: 113

Lev. XXXVII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 08_203-553

Biçim: Ördek

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanımı: M.Ö.6 yy. Kanatlı güneş kursu üzerinde İştar'ın sembolü yıldız sekiz köşeli olarak tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 2/1.

Katalog No: 114

Lev. XXXVII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 2.896.64

Biçim: Ördek

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Opal (Siyah damarlı kemik rengi)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 1.2cm, Uz.: 1.7 cm, Gen.: 0.8cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Satın alma

Tanımı: Sekiz köşeli yıldız ve bel aynı standart üzerinde kompozit olarak gösterilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.136, fig.14.

Katalog No: 115

Lev. XXXVIII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Envanter No: 70.4.84

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Agat (Beyaz damarlı kızıl)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 0.8cm, Uz.: 1 cm, Gen.: 0.3cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma

Tanım: Mühürde X biçimli bir standart tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.136, fig.12.

Katalog No: 116

Lev. XXXVIII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Envanter No: 8401

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Opal (Beyaz)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük: 1 cm., Uz.: 1.4 cm., Gen.: 0.7cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın Alma (Tokat)

Tanım: Mühürde X biçimli standart tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1994, s. 135, fig.11.

Katalog No: 117

Lev. XXXVIII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 100.132.76

Biçim: Ördek

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Beyaz kalsedon (krem)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük: 1.6 cm., Uz.: 2.2 cm., Gen.: 1.1 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın Alma (Gaziantep-Kilis)

Tanım: iki paralel çizgiden oluşan platform üzerinde tanrı Sin'in standardı ve iki nokta tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.135, fig.4.

Katalog No:118

Lev. XXIX-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Kanatlı güneş kursu üzerinde ay sembolü tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.10, 12

Katalog No: 119

Lev. XXXIX-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Madde: Süt rengi, sarımsı kalsedon

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö. 5. yüzyıl

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Deve Höyük, İnhumasyon mezar

Tanım: Bir bitki üzerinde ay sembolü tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Moorey 1980, s.112, Plate II, 471.

Katalog No:120

Lev. XXIX-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Skareboid

Madde: Kalker, kireç taşı

Ölçü: 1.8x1.3 cm

Eserin Devri: Geç Asur

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Sultan Tepe

Tanımı: Mühürde bir bitki üzerinde ay ve yıldız sembolü tasvir edilmiştir.

Kaynak: Lloyd 1954, s.108, fig.8, 13.

Katalog No: 121

Lev. XL-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Konoid

Madde: Kırmızı taş

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, MÖ.6 yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Mühür yüzünde tanrı Sin'in sembolü ay ve İştar'm sembolü yıldız tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 5.

Katalog No: 122

Lev. XL-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envantet No: 08_102-500

Biçim: Konoid

Madde: Siyah taş

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö.6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Dülük Tepe

Tanımı: Mühür yüzeyinde Sin'in sembolü ay ve İştar'm sembolü yıldız tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 4.

Katalog No: 123

Lev. XL-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Pramidal

Envanter No: 08_203-553

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö.6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Tanrı Sibitti'nin sembolü olan yedi nokta tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 2, 2.

Katalog No: 124

Lev. XLI-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Envanter No: 8.51.67

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Kuvars (krem)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 1.cm, Uz.: 1.3 cm, Gen.: 0.8cm

Bulunduğu Yer ve Tabakası: Satın alma (Gaziantep-Kahramanmaraş)

Tanım: üç nokta ve ankh sembolü tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.136, res.5a-b.

Katalog No: 125

Lev. XLI-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Envanter No: 89.42.70

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Opal (kızıl)

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Ölçü: Yük.: 1cm, Uz.: 1.3 cm, Gen.: 0.8cm

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın alma (Batman)

Tanım: Mühürde ay ve ankh sembolü tasvir edilmiştir

Yayın yeri: Yağcı 1995, s.125, res.3a-b.

Katalog No: 126

Lev. XLI-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Eserin Devri: : Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Mühür yüzünde stilize olarak gösterilen hayat ağacının üzerinde kanatlı güneş kursu vardır

Yayın yeri: Schachner 2014, Taf.9, 11.

Katalog No: 127

Lev. XLII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Biçim: Ördek

Envanter No: 16.1.81

Bulunduğu Müze: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Madde: Opal (kemik)

Eserin Devri: Geç Babil

Ölçü: Yük: 1.1 cm., Uz.: 1.7 cm., Gen.: 0.9 cm.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Satın Alma

Tanım: Stilize ağaç tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Yağcı, 1995, s.135, fig.6.

Katalog No:128

Lev. XLII-2

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 08_211-525

Biçim: Konoid

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, MÖ.6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Stilize ağaç tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 7.

Katalog No: 129

Lev. XLII-3

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 05_805.537

Biçim: Konoid

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Stilize ağaç tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2008, Taf.11, 2.

Katalog No: 130

Lev. XLIII-1

Eserin Adı: Damga Mühür

Envanter No: 06_1020-556

Biçim: Konoid

Madde: Akik

Eserin Devri: Geç Babil Dönemi, M.Ö.6. yy.

Bulunduğu Yer ve Tabaka: Dülük Tepe

Tanım: Stilize ağaç tasvir edilmiştir.

Yayın yeri: Schachner 2011, Farbtafel 1, 2

XIX. HARİTA, TABLO VE LEVHALAR LİSTESİ

Harita1: Anadolu'da ele geçen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin buluntu merkezleri (<https://cografyabilim.wordpress.com/tag/turkiye-buyuk-boy-harita>)

Harita 2: Geç Asur Devleti'nin hakimiyet bölgesi (Parker, B.J., 2003, s.528)

Harita 3. Geç Babil Devleti'nin hakimiyet bölgesi (Roaf, M., 1996, s.203)

Tablo 1: Alişar Höyük stratigrafisi

Tablo 2: Boğazköy stratigrafisi

Tablo 3: Deve Höyük kronolojisi

Tablo 4: Gözlükule stratigrafisi

Tablo 5: Kaman Kalehöyük stratigrafisi

Tablo 6: Kavuşan Höyük stratigrafisi

Tablo 7: Kinet Höyük stratigrafisi

Tablo 8: Kültepe stratigrafisi

Tablo 9: Sakçagözü stratigrafisi

Tablo 10: Samsat stratigrafisi

Tablo 11: Geç Asur ve Geç Babil mühür tipleri

Tablo 12. Geç Asur ağaç tipleri

Tablo 13: Geç Asur mühürlerinde görülen hayat ağaçları

Tablo 14: Geç Asur mühürlerinde görülen masalar

Tablo 15: Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde görülen karışık varlıklar

(Green,A.,1993, S.222-264)

Tablo 16 Geç Asur mühürlerinde görülen kanatlı güneş kursları

Tablo 17: Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde görülen semboller

Tablo 18: Geç Asur, Geç Babil ve Anadolu’da bulunan krallar (Kurt, M., 2009, s.1-13, Kurt, M., 2008, s.117-133, Kurt, M. 2010, s.69-88, Kuhrt, A., 2010, s.262)

Levha No:	Katol og No:	Yayın yeri
Lev. I-1	1	Schachner 2011, Taf.16, 6.
Lev. I-2	2	Balza 2012, s.50-51.
Lev. I-3	3	Collon 2001, Lev. I, 12.
Lev. II-1	4	Woolley 1939, Lev. XXI, 2.
Lev. II-2	5	Collon 2001, s.36, Lev.I, 4.
Lev. II-3	6	Moorey 1980, Lev. I, 445.
Lev. III-1	7	Ökse, T. ve diğlerleri 2010, fig.8.
Lev. III-2	8	Schachner, A., 2011, Taf.16, 5 .
Lev. III-3	9	Collon 2001, Lev. III, 30.
Lev. IV-1	10	Woolley 1939, Pl. XXI, 8.
Lev. IV-2	11	Işık 1984, s.92.
Lev. IV-3	12	Woolley 1939, Lev. XXI, 7.
Lev. V-1	13	Collon 2001, Lev. I, 2.
Lev. V-2	14	Erkanal 1986, s.388, res.1.

Lev. V-3	15	Moorey 1980, s.106, Plate I, 445.
Lev. V-4	16	French 1984, s.258, fig.7.
Lev. VI-1	17	Woolley 1939, Pl. XXI, 8.
Lev. VI-2	18	Erkanal 1986, s.388, res.2.
Lev. VI-3	19	Collon 2001, Lev. IV, 38.
Lev. VI-4	20	Schachner 2011, Taf.16, 1.
Lev. VII-1	21	Schachner 2011, Taf.15, 6.
Lev. VII-2	22	Lloyld 1954,s.108, fig.8, 16.
Lev. VII-3	23	Lloyld 1954,s.108, s.108, fig.8/8
Lev. VIII-1	24	Gates 2003, s.413, fig. 6.
Lev. VIII-2	25	Goldman 1963, s.357.
Lev. VIII-3	26	Woolley 1939, Pl.XXI, 3.
Lev. IX-1	27	Erkanal 1986,s.388,res.5.
Lev. IX-2	28	Moorey 1980, fig.18, 446.
Lev. IX-3	29	Collon 2001, s.136, Lev. XXI, 262.
Lev. X-1	30	Schachner 2008, Taf.9, 5.
Lev. X-2	31	Schachner 2011, Taf.16, 4.
Lev. X-3	32	Özgüç 1971, s.12, Lev.XXIX.
Lev. X-4	33	Boehmer, Güterbock 1987, Taf. XL, 318.
XI-1	34	Erkanal 1986, s.388, res.4.

XI-2	35	Moorey 1980, s.106, Plate I, 447.
Lev. XI-3	36	Schachner 2011, Taf.16, 3.
Lev. XII-1	37	Matney, T. ve diğeri 2011 s.92-93, fig.17.
Lev. XII-2	38	Taylor, P. ve diğeri 1950, s.24, fig.134.
Lev. XII-3	39	Taylor, P. ve diğeri 1950, s.24, fig.134.
Lev. XII-4	40	Erkanal 1986, s.388, res.3.
Lev. XIII-1	41	Lloyd 1954, s.108, fig.8, 1.
Lev. XIII-2	42	Buchanan 1966, s.109, Pl.40,fig.595.
Lev. XIII-3	43	Boehmer,Güterbock, H.G., 1987, Taf. XL, 319.
Lev. XIII-4	44	Collon 2001, Lev.XXIV, 286.
Lev. XIV-1	45	Gates 1999, s.206, fig.8.
Lev. XIV-2	46	Goldman 1963, s.357.
Lev. XIV-3	47	Balza 2012, s.52, fig.2.
Lev. XV-1	48	Lloyd 1954, s.108, fig.8, 4.
Lev. XV-2	49	Goldman 1963, s.357, fig.163-20.
Lev. XV-3	50	Omura 2000, s.12, fig.11-12.
Lev. XVI-1	51	Von Der Osten 1937, s.423, Fig.479/e1193.
Lev. XVI-2	52	Woolley 1939, Pl.XXI, 4.
Lev. XVI-3	53	Collon 2001, s.57, Lev.VII, 87.
Lev. XVII-1	54	Herbordt 1992, Pl.3, 14.

Lev. XVII-2	55	Buchanan 1966, s.116, Pl.42, fig.648.
Lev. XVII-3	56	Gates 2006, fig.11.
Lev. XVIII-1	57	Lloyd 1954, s.108, fig.8/2.
Lev. XVIII-2	58	Herbordt 1992, taf.17, 25.
Lev. XVIII-3, XIX-1	59	Goldman 1963, s. 356, fig.162-6a-b.
Lev. XIX-2	60	Özgüç 1987,s.438, res.15.
Lev. XIX-3	61	Matney,T. ve diğerleri 2009, s.73, fig.8/d.
Lev. XX-1	62	Matney,T. ve diğerleri 2009, s.73, fig.8/f.
Lev. XX-2	63	Herbordt 1992, Lev.14, 8.
Lev. XXI-1	64	Matney, T. ve diğerleri 2009, fig.8/g.
Lev. XX-/2	65	Donbaz 1988, s.25, fig.6.
Lev.XXI-3, XXII-1, XX-3	66	Yağcı 1990, s.121, fig.3a-b-c, Lev.II, res.2a-b-c.
Lev. XXII/2	67	Schachner 2008, Taf.10, 1.
Lev. XXII/3	68	Summer 1989,s.316, res.8/3.
Lev. XXII/4	69	Herbordt 1992,Taf.16, 13.
Lev. XXIII/1	70	Herbordt 1992, Taf.17, 25.
Lev. XXIII/2	71	Matney, T. ve diğerleri 2009, s.47,fig.8/e.
Lev. XXIII/3	72	Herbordt 1992, Taf.18, 7.
Lev. XXIV-1	73	Donbaz 1988, s.24, fig.5.

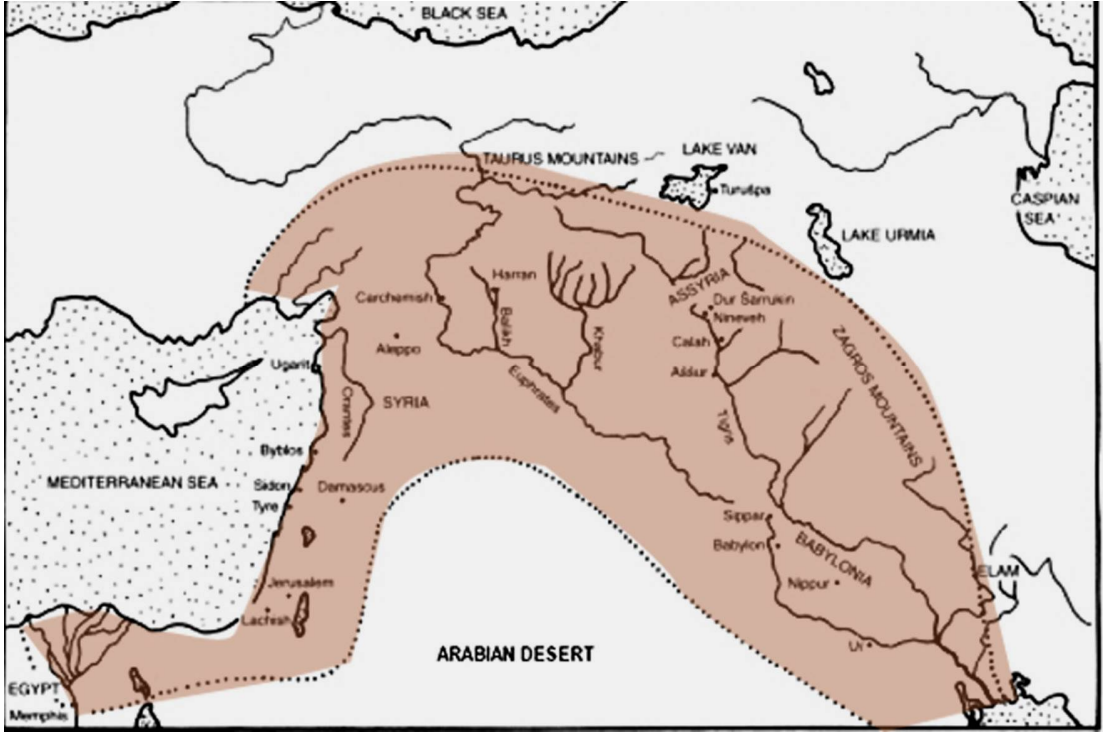
Lev. XXIV-2	74	Moorey 1980, s.110, fig.18, 457.
Lev. XXIV-3	75	Schachner 2011, Taf.17, 1.
Lev. XXV-1	76	Schachner 2011, Taf.1, 2.
Lev. XXV-2	77	Schachner 2011, Farbtafel 1,8.
Lev. XXV-3	78	Schachner 2011, Farbtafel 1, 9.
Lev. XXVI-1	79	Schachner 2011, Farbtafel 1,10.
Lev. XXVI-2	80	Yağcı 1990, s.121,fig.1ab, Lev. I,res.1a-b.
Lev. XXVI-3	81	Yağcı 1990, s.122, fig.4a-b-, Lev. III.
Lev. XXVII-1	82	Moorey 1980, s.110, fig.18, 470.
Lev. XXVII-2	83	Yağcı 1990, s.122, fig.6ab, Lev. IV, res.1a-b.
Lev. XXVII-3	84	Yağcı 1990, s.122, fig.5a-b, Lev. III, res.2a-b.
Lev. XXVIII-1	85	Özgüç 1987, s.438, res.16.
Lev. XXVIII-2	86	Schachner 2014, Taf.9, 8.
Lev. XXVIII-3	87	Schachner 2014, Taf.9, 7.
Lev. XXIX-1	88	Schachner 2014, Taf.9, 9 .
Lev. XXIX-2	89	Schachner 2008,Taf.10,7.
Lev. XXIX-3	90	Schachner 2014, Taf.9,6.
Lev. XXX-1	91	Schachner 2008, Taf.10, 2.
Lev. XXX-2	92	Schachner 2008,Taf.10, 3.
Lev. XXX-3	93	Schachner 2008, Taf.10, 4.

Lev. XXXI-1	94	Schachner 2008, Taf.10, 5.
Lev. XXXI-2	95	Schachner 2008, Taf.10, 6.
Lev. XXXI-3	96	Schachner 2014, Taf.9, 10.
Lev. XXXII-1	97	Bakır 2003, s.25., res.11.
Lev. XXXII-2	98	Moorey 1980, s.112, Lev. II, 469.
Lev. XXXII-3	99	Yağcı 1995, s.125, Lev.1a-b, fig.1.
Lev. XXXIII-1	100	Yağcı 1995, res.2a-b, fig.2.
Lev. XXXIII-2	101	Schachner 2008, Taf.10, 8.
Lev. XXXIII-3	102	Schachner 2008, Taf.11, 1.
Lev. XXXIV-1	103	Yağcı 1995, Lev. V, res.10a-b, fig.10.
Lev. XXXIV-2	104	Yağcı 1995, Lev. V, res.9a-b, fig.9.
Lev. XXXIV-3	105	Schachner 2011, Farbtafel 1, 12.
Lev. XXXV-1	106	Schachner 2011, Farbtafel 1, 1.
Lev. XXXV-2	107	Schachner 2011, Farbtafel 1, 6.
Lev. XXXV-3	108	Schachner 2011, Farbtafel 1, 1.
Lev. XXXVI-1	109	Yağcı 1995, Lev. VI, .res.8a-b,fig.8.
Lev. XXXVI-2	110	Yağcı 1995, Lev. VII,14.
Lev. XXXVI-3	111	Schachner 2008, Taf.10, 10.
Lev. XXXVII-1	112	Yağcı 1995, Lev. VII, res.13a-b,fig.13.
Lev. XXXVII-2	113	Schachner 2011, Farbtafel 2,1.

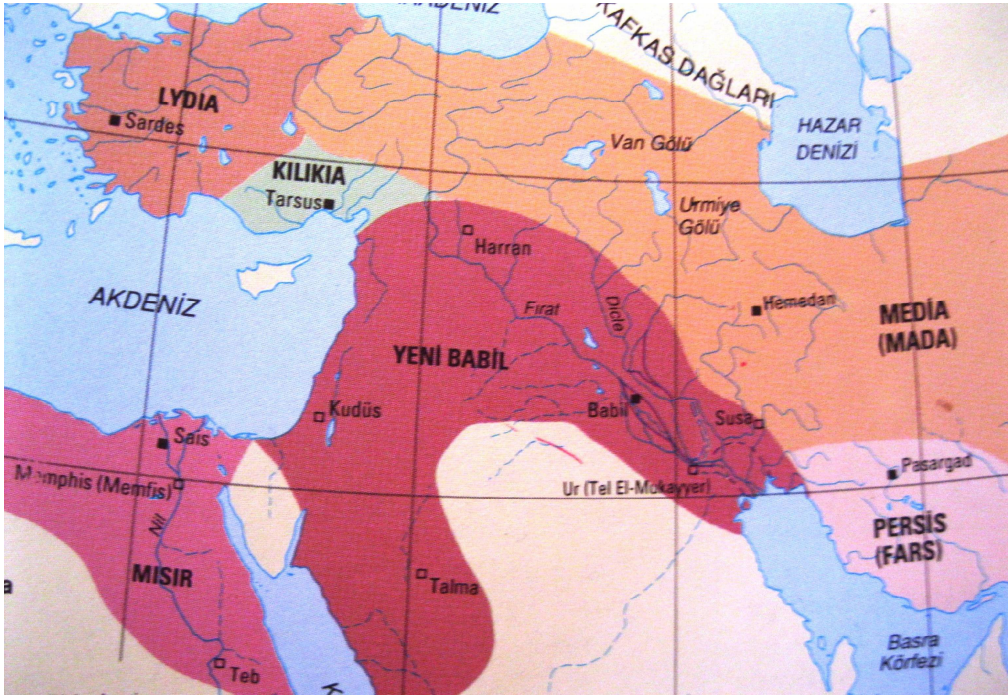
Lev. XXXVII-3	114	Yağcı 1994, Lev. VII, res.14a-c, fig.14.
Lev. XXXVIII-1	115	Yağcı 1995, Lev. VI, res.12a-c, fig.12.
Lev. XXXVIII-2	116	Yağcı 1995, Lev. VI, res.11a-d, fig.11.
Lev. XXXVIII-3	117	Yağcı 1995, res.4a-b, fig.4.
Lev. XXXIX-1	118	Schachner 2008, Taf.10,12.
Lev. XXXIX-2	119	Moorey 1980 s.112, Plate II, 471.
Lev. XXXIX-3	120	Lloyld 1954, s.108, s.108, fig.8, 13.
Lev. XL-1	121	Schachner 2011, Farbtafel 1,5.
Lev. XL-2	122	Schachner 2011, Farbtafel 1,4.
Lev. XL-3	123	Schachner 2011, Farbtafel 2,2.
Lev. XLI-1	124	Yağcı 1995, s.136, Lev. III, res.5a-b, fig.5.
Lev. XLI-2	125	Yağcı 1995, s.125, Lev. II, res. 3a-b, fig.3.
Lev. XLI-3	126	Schachner 2014, Taf. 9, 11.
Lev. XLII-1	127	Yağcı 1995, s.135, Lev. III, res.6a-b, fig.6.
Lev. XLII- 2	128	Schachner 2011, Farbtafel 1,7.
Lev. XLII-3	129	Schachner 2008, Taf.1, 2.
Lev. XLIII-1	130	Schachner 2011, Farbtafel 1, 2.
Lev. XLIII-2		Geç Asur ve Geç Babil Dönemlerinde kullanılan mühür tipleri grafiği

Harita1. Anadolu'da ele geçen Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinin buluntu merkezleri

Harita 2. Geç Asur Devleti'nin hakimiyet bölgesi

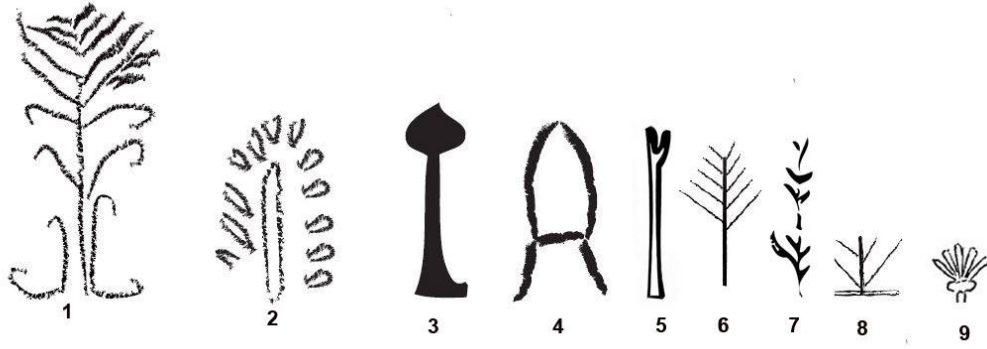

Harita 3. Geç Babil Devleti'nin hakimiyet bölgesi

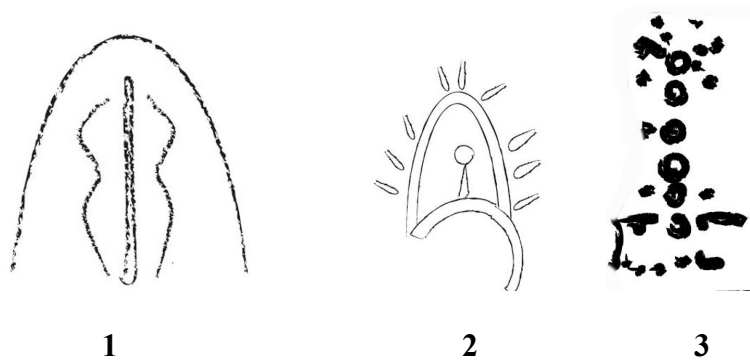
XXI. TABLOLAR

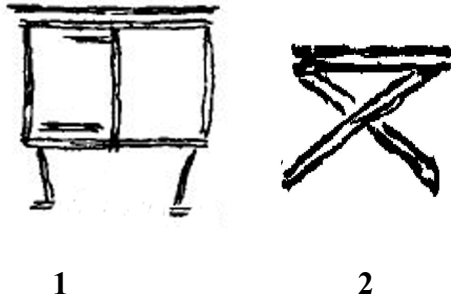
Tablo 11. Geç Asur ve Geç Babil mühür tipleri

Tablo 12. Geç Asur ağaç tipleri

Tablo 13. Geç Asur mühürlerinde görülen hayat ağaçları

Tablo 14. Geç Asur mühürlerinde görülen masalar

Sfenks	Boğa Adam	Grifon	Kanatlı Boğa	Kanatlı Geyik	Akrep Adam	Aslan Demon	Balık Adam	Ejderha	Boynuzlu yılan	Keçi Balık
 1	 2	 3	 4	 5	 6	 7	 8	 9	 10	 11
İnsan Başlı Kuş Gövdeli, Akrep Kuyruklu Karışık Varlık 12	İnsan Başlı Kuş Gövdeli, Kedi Gibi Penceleli Karışık Varlık 13	Kanatlı Kahraman 14								

Tablo 15. Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde görülen karışık varlıklar

Tablo 16 Geç Asur mühürlerinde görülen kanatlı güneş kursları

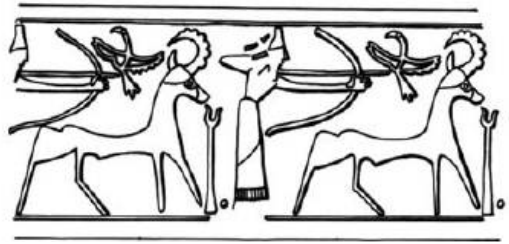
 1	 1a	 1b	 1c	 1d
 1e	 2	 2a	 3	 4
 4a	 4b	 5	 6	 7
 8	 9			

Tablo 17 Geç Asur ve Geç Babil mühürlerinde görülen semboller

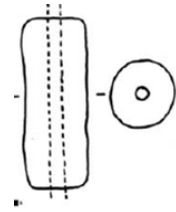
ASUR	BABİL	URARTU	FRIG	TABAL	MELİD	KUMMUH	GURGUM	QUE	SAM'AL	KARKAMIŞ
II. Aurnasirpal M.Ö. 883-589 III. Salmanassar M.Ö. 858-824		Arame Sarduri		Tuatti Kikki Tuwati	Lalli	Qatizulu Kundaşpi	Mutallu Qualparunda	Kâte Tulli Kirri	Kilamuwa Halanu	Sangara
III. Tiglat Pileser		I. Rusa		Uaşşerme/ Waşuşarlaş	Sulumeli	Kuştaşpi	Tarhulara	Urikki	II. Panamuua Bar-Rekup	Pisiris
II. Sargon M.Ö. 722-705 Senharip M.Ö. 704-681 Eserhadon		II. Argiştı	Mita/ Midas	Hulli Ambaris Ahat-Abişa Nabû-lêi	Gunzınanu Tarhunazi	Mutallu		Aşşur-şarru-usur Kırau		
Asurbanipal M.Ö. 669-631		II. Rusa III. Rusa III. Sarduri IV. Sarduri		İskallu Mugallu				Sanduarri		

Tablo 18. Geç Asur, Geç Babil ve Anadolu'da bulunan krallar

LEVHA I

1

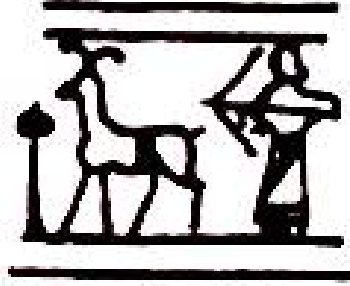

2

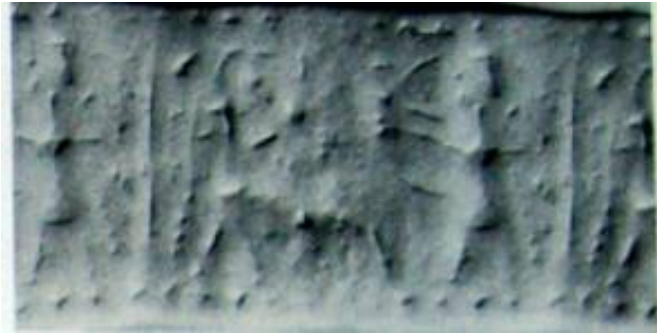

3

LEVHA II

1

2

3

LEVHA III

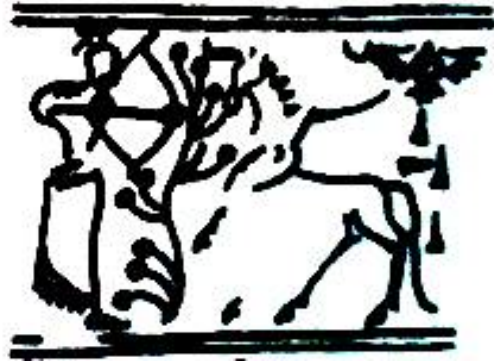
1

2

3

1

2

3

LEVHA V

1

2

3

4

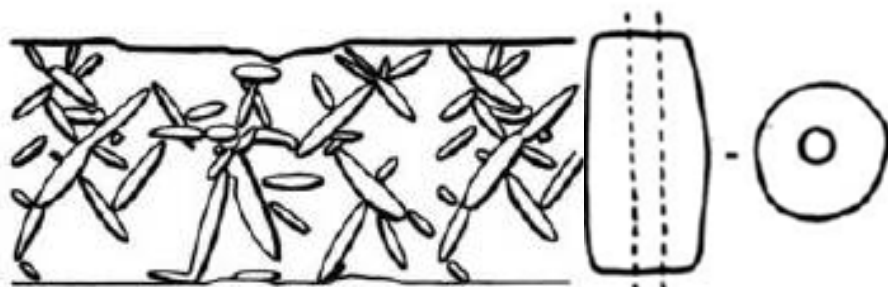
1

2

3

4

1

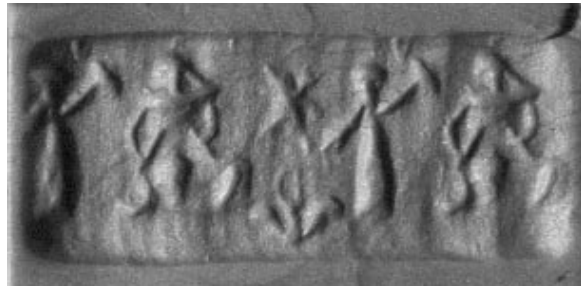

2

3

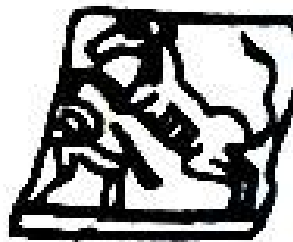
LEVHA VIII

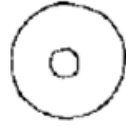
1

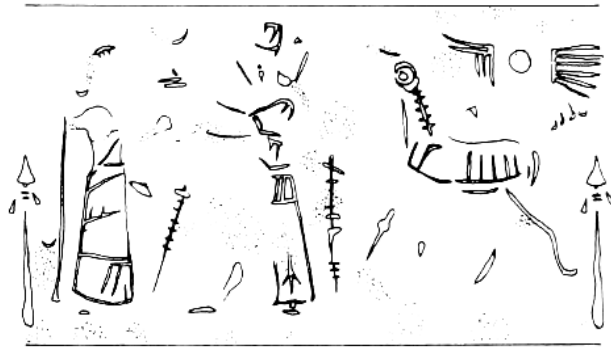
2

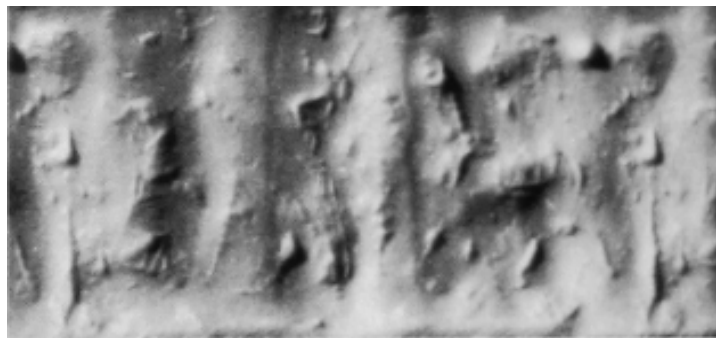
3

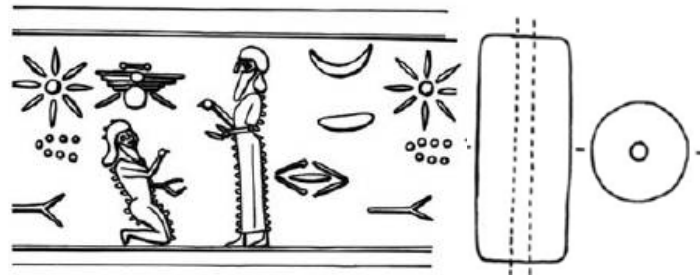
1

2

3

1

2

3

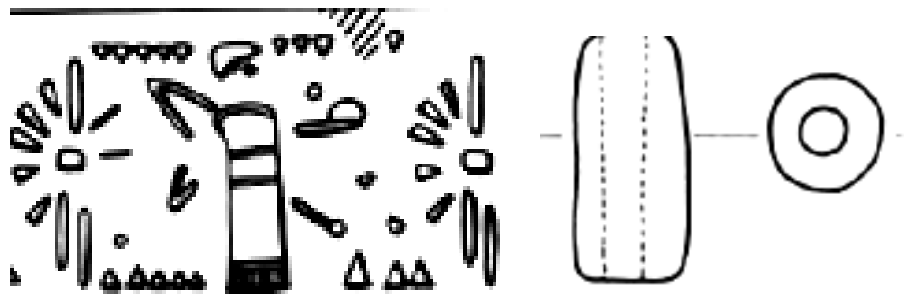
4

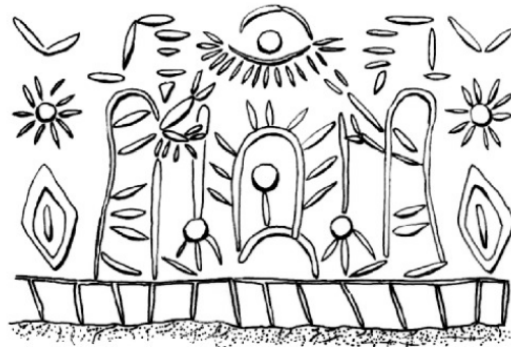
1

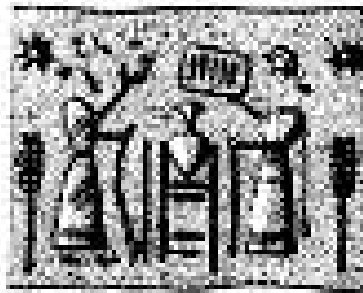
2

3

1

2

3

4

1

2

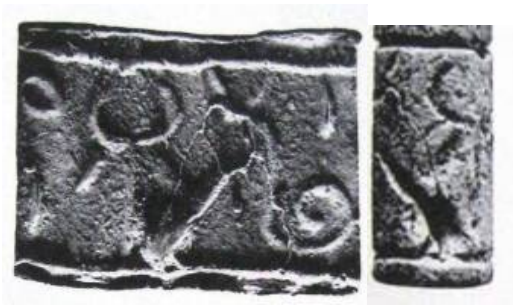
3

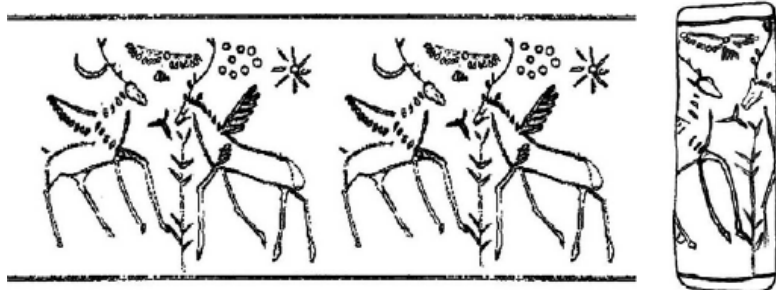
4

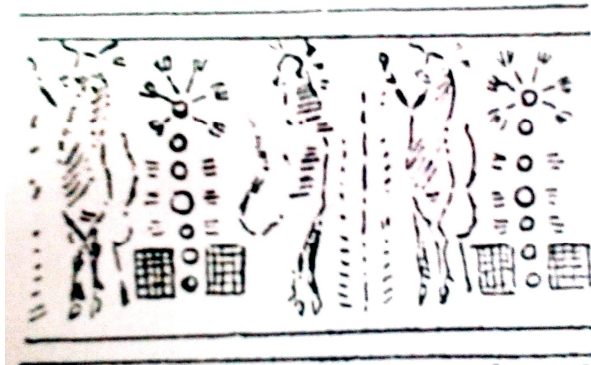
1

2

3

1

2

3

LEVHA XVI

1

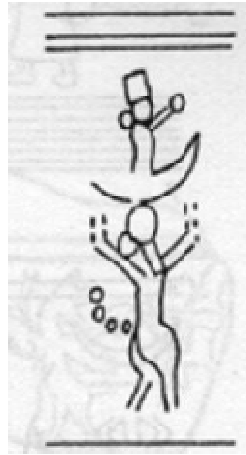

2

3

LEVHA XVII

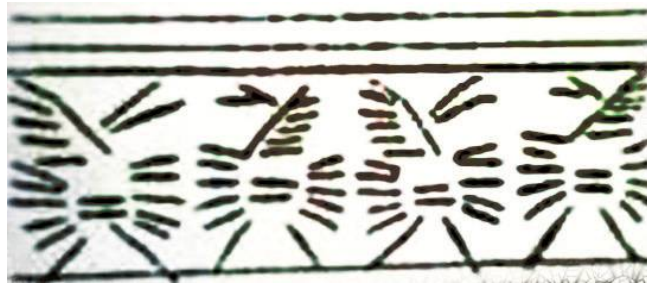
1

2

3

1

2

3

1

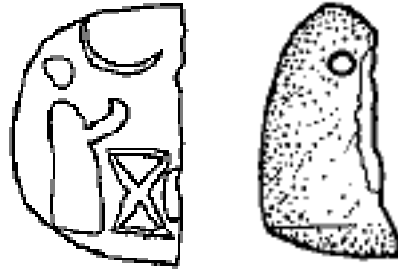

2

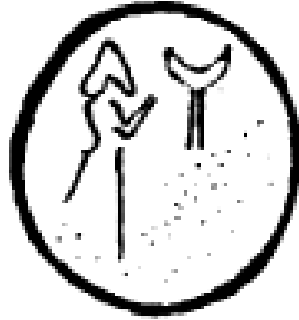

3

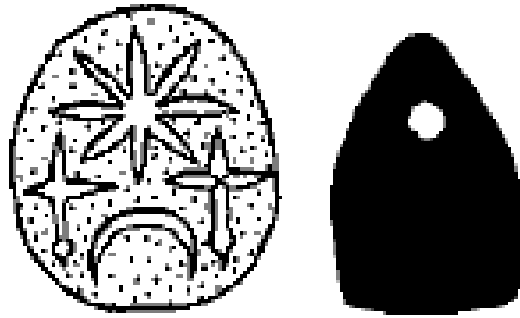
1

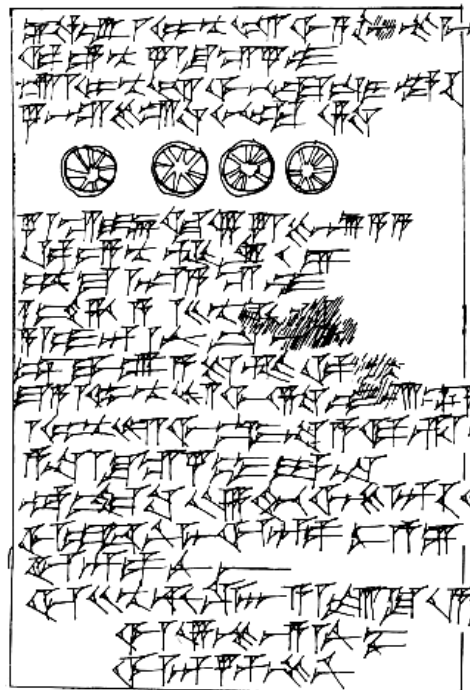
2

3

1

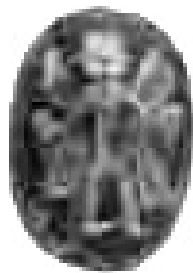
2

3

1

2

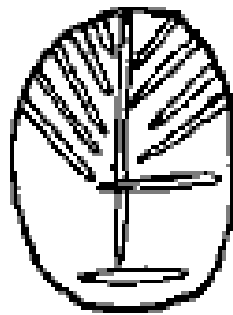
3

4

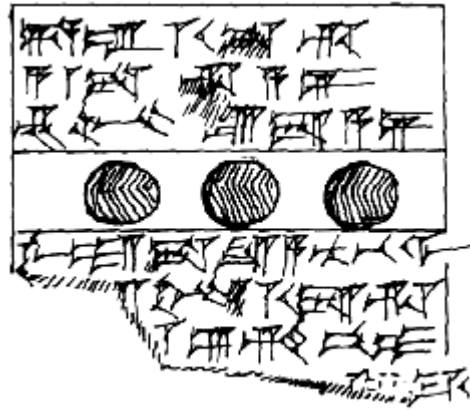
1

2

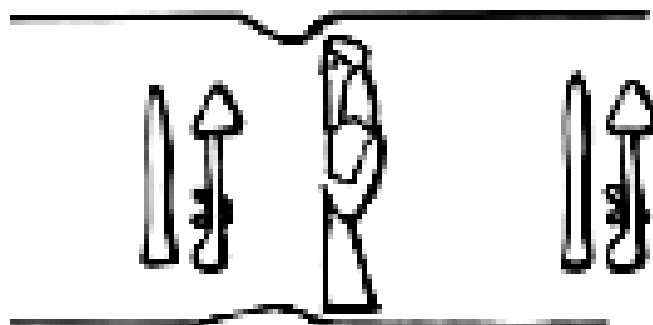
3

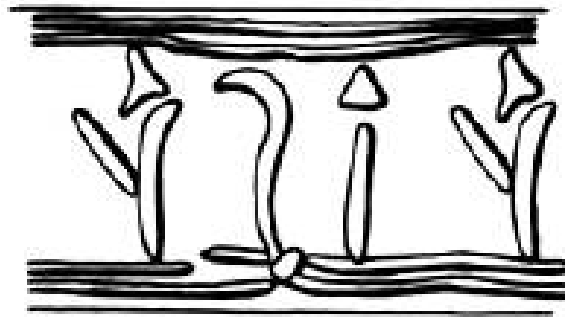
1

2

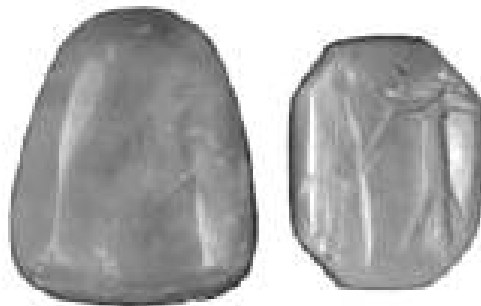
3

1

2

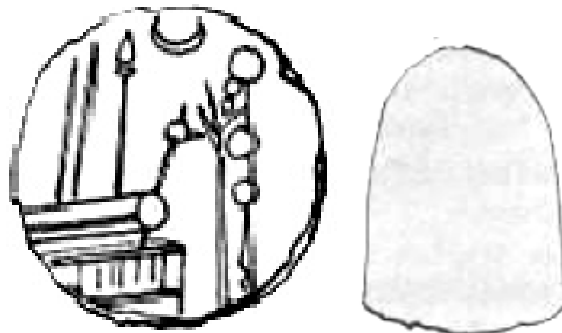
3

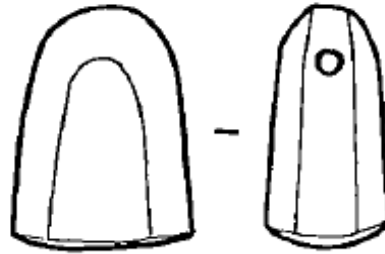
1

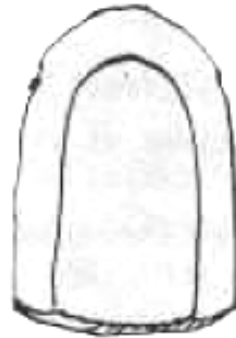
2

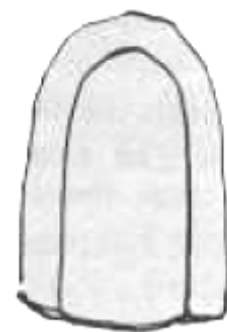
3

1

2

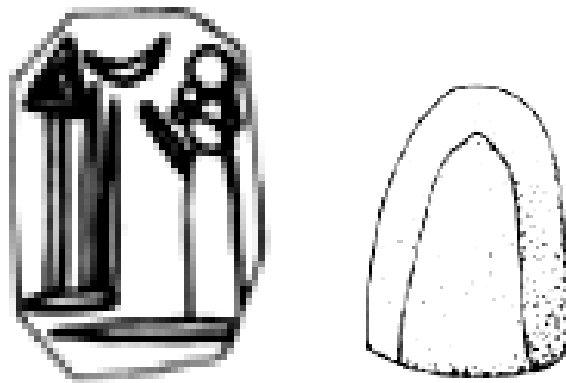

3

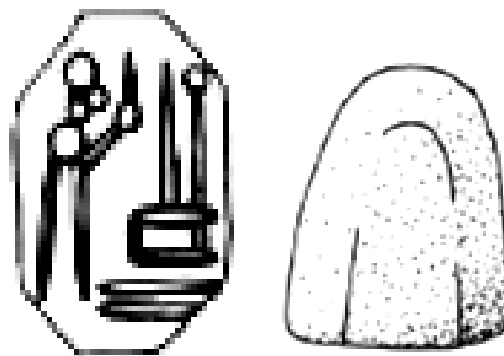
LEVHA XXVIII

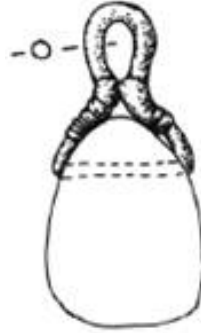
1

2

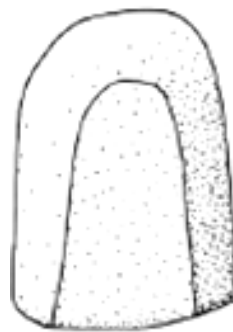
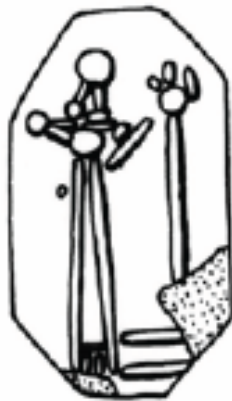
3

1

2

3

LEVHA XXX

1

2

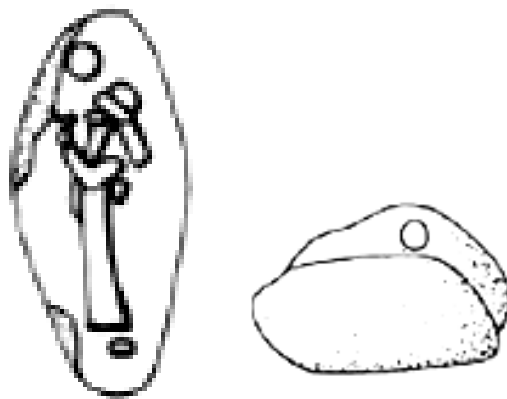
3

1

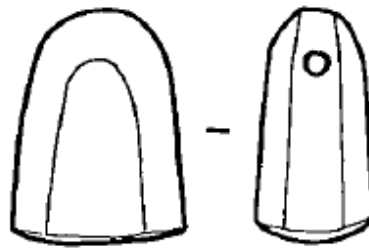
2

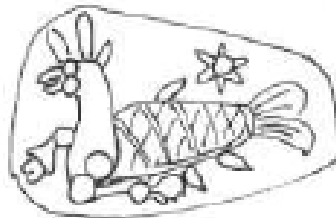
3

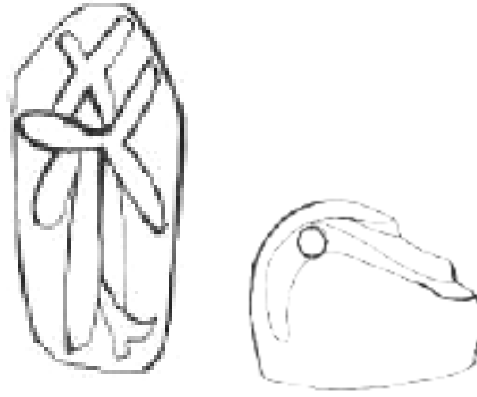
1

2

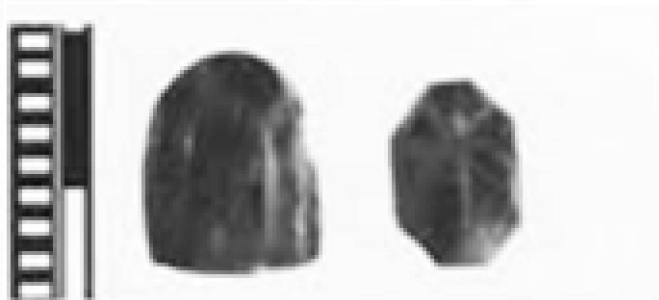
3

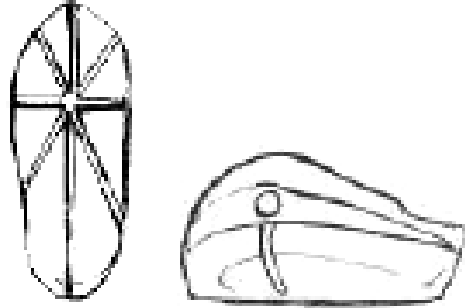
1

2

3

1

2

3

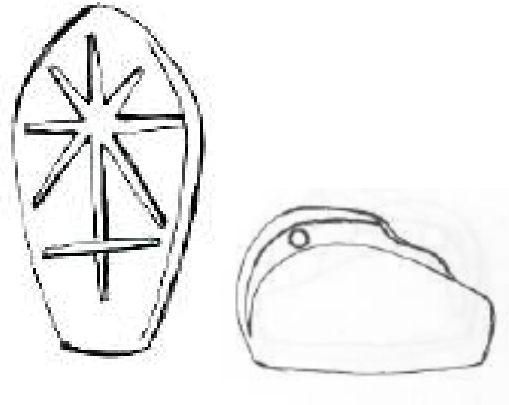
1

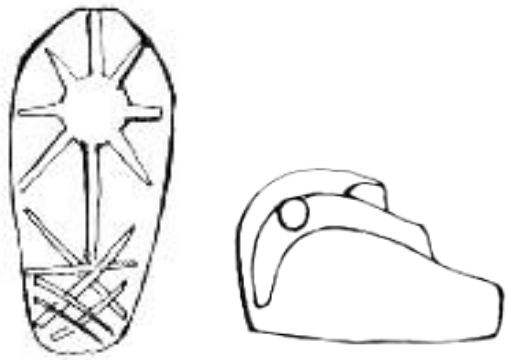
2

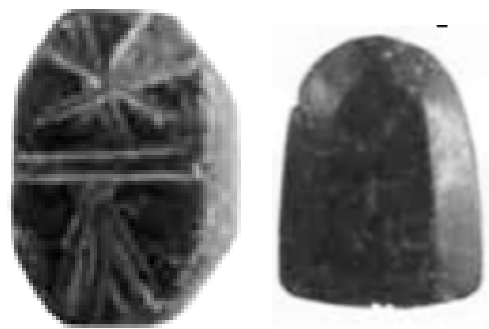
3

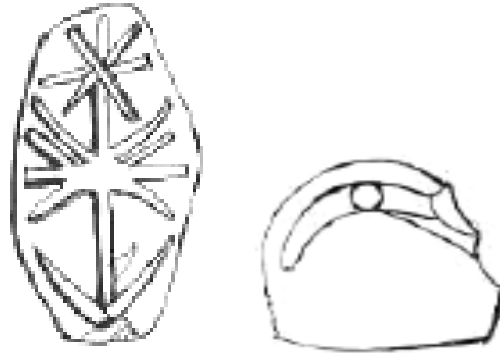
1

2

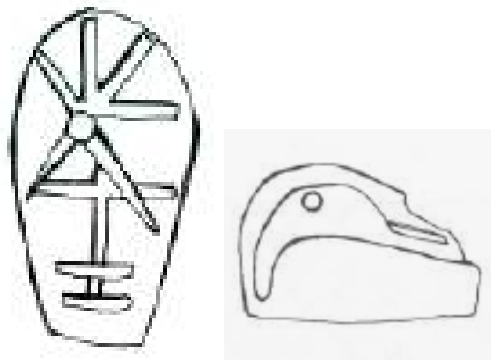
3

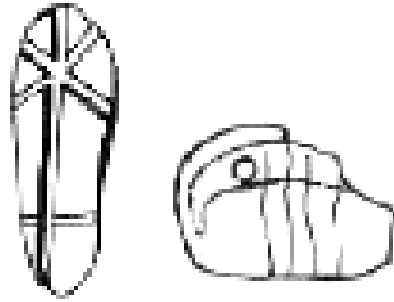
1

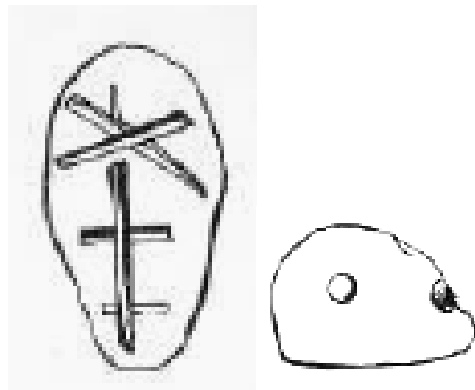
2

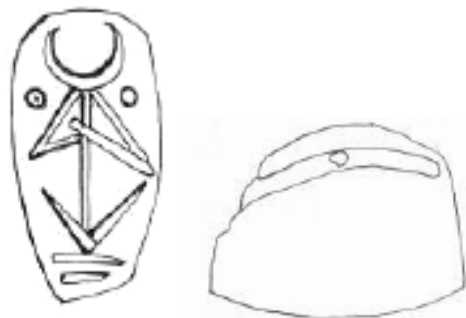
3

1

2

3

1

2

3

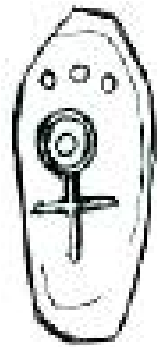
1

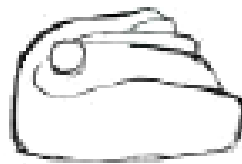
2

3

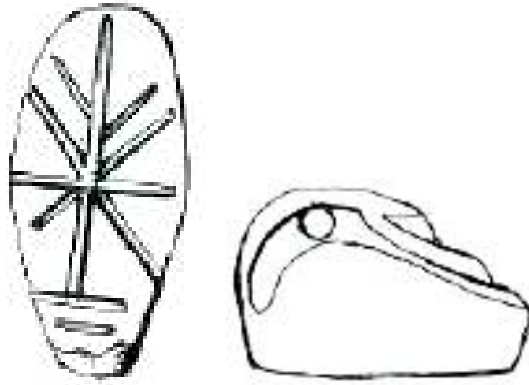
1

2

3

1

2

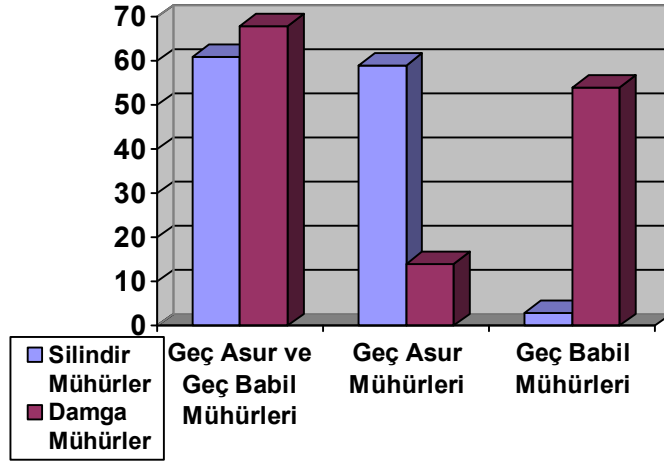

3

LEVHA XLIII

1

2

ÖZET

“M.Ö. I. Bin’de Anadolu’da Geç Asur ve Geç Babil Mühürleri” adlı çalışmada Anadolu’da sistemli kazılarda ele geçen ve satın alma yoluyla çeşitli müzelere giden mühürler incelenmiştir.

Tez kapsamında yüz otuz adet Geç Asur ve Geç Babil mührü incelenmiştir. M.Ö. I. Bin’de söz konusu mühürlerin çoğunluğunu Geç Asur ve Geç Babil Devlet’leri ile ilişkiler doğrultusunda Anadolu’ya gelmiş ithal örnekler oluşturmaktadır.

Geç Asur Dönemi’nde Asur ve Anadolu arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin başlamasıyla görülmeye başlayan Geç Asur mühürleri özellikle Asur Devleti’nin hakimiyet bölgesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yoğun olarak görülmektedir. Söz konusu dönemde silindir mühür kullanımı yoğun olarak görülmektedir.

Asur’un çöküşü ve Geç Babil Devleti’nin yükselişiyle beraber Geç Asur mühürleri ortadan kaybolmuştur. Geç Babil Devleti’nin Anadolu politikasıyla ilişkili olarak Geç Babil mühürleri görülmeye başlamıştır. Söz konusu dönemde silindir mühür kullanımı oldukça azdır. En fazla kullanılan mühür tipini konoid biçimli damga mühürler oluşturmaktadır.

ABSTRACT

The seals which were found in the systematic excavations and purchasing by some museums were studied in this thesis named “Late Assyrian and Babylonian seals from Anatolia in the First millennium BC”.

It was examined 130 seals which were dated to the Late Assyrian and Babylonian seals in this thesis. The majority of seals in question is imported to Anatolia in accordance with relationship between Late Assyrian and Babylonian States in this First Millennium BC.

Assyrian seals began to be seen with the economic and political relations between Assyrian and Anatolia. They were found especially in the southeastern Turkey where is regional sovereignty of Assyrian in the Late Assyrian Period. In this period it was seen the intense used of cylinder seals.

Use of the Late Assyrian seals was ended in Anatolia after the collapse of Assyrian and during rise of Late Babylonian State. The use of Late Babylonian seals increased with the Anatolian policy of the Late Babylonian State. It is observed that the use of cylinder seals decreased in the Late Babylonian Period, increase in the use of conoid stamp seals in Anatolia.